

Begroting 2019

gemeente
Het Hogeland

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Inleiding	4
Leeswijzer	6
Beleidsbegroting	9
Programmaplan	11
1. Veiligheid	13
2. Bereikbaarheid	16
3. Economie & Werkgelegenheid	21
4. Leefbaarheid & Voorzieningen	26
5. Sociaal Domein & Volksgezondheid	30
6. Ruimtelijke Ordening, Wonen & Duurzaamheid	35
7. Burger & Bestuur	40
8. Bedrijfsvoering	43
Algemene Dekkingsmiddelen	47
Verschillenverklaring op hoofdlijnen	50
Paragrafen	55
Lokale heffingen	57
Risicobeheersing en weerstandsvermogen	68
Onderhoud kapitaalgoederen	74
Financiering	76
Bedrijfsvoering	82
Verbonden partijen	86
Grondbeleid	109
Aardbevingen	112
Financiële begroting	115
Overzicht Lasten en Baten	117
Toelichting Lasten en Baten	118
Overzicht Taakvelden	119
Meerjarenraming	121
Geprognosticeerde balans	123
EMU-saldo	124
Investeringsprogramma	125
Reserves en Voorzieningen	126
Bijlagen	129
I Uitgangspunten begroting	131

II Algemene uitkering.....	132
III Incidentele Lasten en Baten	134
IV Toelichting Beleidsindicatoren	136

Voorwoord

Voor u ligt de begroting 2019, de allereerste begroting van de gemeente Het Hogeland. De begroting 2019 is een eerste uitwerking van het Coalitieakkoord 'Eenheid in Verscheidenheid' 2019-2021. De koers die ingezet wordt is: een toegankelijke gemeente dichtbij inwoners. In het akkoord is extra aandacht voor: Veiligheid voorop in het versterkingsprogramma, betaalbare zorg, een participatieve samenleving, maximale samenwerking met inwoners en een sterkere samenwerkingspositie in de regio.

De coalitiepartijen hebben aangegeven dat ze hopen veel van het goede te kunnen behouden en nog veel meer samen kunnen bereiken in de nieuwe gemeente Het Hogeland. Ambitieuze, daadkrachtig en realistisch zijn hierbij de woorden. Deze ambities zijn nader beschreven in het Coalitieakkoord en met daarbij de start van de nieuwe gemeente zal dit de nodige inzet van een ieder vragen.

Om al onze doelen voor de komende jaren te realiseren is een goede samenwerking nodig tussen Raad, College en ambtelijke organisatie. Wij willen ons daarvoor inzetten.

Burgemeester en wethouders van de gemeente Het Hogeland.

Inleiding

U heeft de allereerste begroting van de nieuwe gemeente Het Hogeland in handen. De nieuwe organisatie, die de voormalige gemeenten Bedum, De Marne, Winsum en Eemsum en Werkplein Ability verenigt, is nog geen 100 dagen oud. Het Hogeland is daarmee de meest nabije overheid voor iedereen in de op één na grootste gemeente van het land. Ruimte volop om die reden. Maar ook in figuurlijke zin is 'ruimte' een begrip waarop Het Hogeland zich richt. Gemeente Het Hogeland wil mogelijkheden benutten die ruimte ons in velerlei opzicht biedt. Met elkaar zijn we volop in ontwikkeling om de rollen die van de nieuwe organisatie verwacht mogen worden zo goed mogelijk in te kunnen vullen.

Bescheiden in beleid

Deze eerste begroting is bescheiden waar het gaat om nieuw beleid. Dit is zo afgesproken met de raadsklankbordgroep bij de bespreking van de kadernota 2019-2022. Hier is voor gekozen om de fusie van de gemeenten zoveel mogelijk ruimte te geven. 2019 staat voor een groot deel in het teken van harmonisatie van beleid en processen. De keuze is ook noodgedwongen; wettelijke regels beperken ons financiële kader om nieuwe uitgaven te kunnen doen.

Desondanks staat Het Hogeland dit jaar flinke opgaven te wachten. We bouwen voor een groot deel voort op het al ingestoken beleid van de voorheen nog afzonderlijke BMW-gemeenten. Ondertussen werkt de nieuwe organisatie aan nieuw beleid om recht te doen aan de doelstellingen uit het coalitieakkoord 'Eenheid in verscheidenheid'. In april 2019 verwacht het college de raad een eerste aanzet voor een collegeprogramma te kunnen aanbieden.

Financieel perspectief

Wij leggen u een begroting voor die zich kenmerkt door een positief meerjarig saldo met daarin een aantal onzekerheden. Vertrekpunt voor de begroting is de kadernota 2019-2022:

Begrotingssaldo kadernota				
+ = tekort, - = overschot	2019	2020	2021	2022
(Bedragen x € 1.000)				
Structureel saldo	2.734	1.618	558	-806
Incidenteel saldo	8.216	2.150	1.300	0
Frictie-uitkering Het Hogeland	-5.759	-2.880	-2.880	-2.880
Totaal saldo	5.191	888	-1.022	-3.686

Sinds de opstelling van de kadernota heeft zich een aantal ontwikkelingen voorgedaan dat het financiële beeld negatief beïnvloedt. Om op termijn een sluitend financieel perspectief te kunnen presenteren, hebben wij verschillende maatregelen in deze begroting verwerkt. Zo is er een efficiency korting op de formatie opgenomen, oplopend van € 0,45 miljoen in 2020 tot € 1,4 miljoen in 2022 en is er reeds rekening gehouden met verwachte areaaluitbreiding in de Eemshaven. Deze loopt op van € 0,3 miljoen in 2019 tot € 1 miljoen in 2022. Voor een volledig overzicht van de verwerkte maatregelen verwijzen wij u naar pagina 52 en 53 van de begroting. Dat leidt tot het volgende beeld:

Meerjarig begrotingssaldo Het Hogeland				
+ = tekort, - = overschot	2019	2020	2021	2022
(Bedragen x € 1.000)				
Structureel saldo	1.198	335	-753	-1.709
Incidenteel saldo	8.373	2.179	1.192	-135
Frictie-uitkering Het Hogeland	-5.759	-2.880	-2.880	-2.880
Totaal saldo	3.812	-366	-2.441	-4.724

Voor 2019 resteert een tekort van ca. € 3,8 miljoen. Dit tekort is voor € 1,2 miljoen structureel van aard. Het tekort wordt gedekt uit de Algemene Reserve. Met grote onzekerheden voor de jaren 2020 tot en met 2022 presenteren we een positief meerjarig saldo.

Specifieke onderwerpen en risico's

Een aantal specifieke onderwerpen dat van belang is bij de behandeling van de begroting lichten we uit:

OZB niet woningen: opbrengst voormalig Eemsmond als vertrekpunt

Wij stellen u voor om de opbrengsten van het voormalig Eemsmond-gebied als uitgangspunt te nemen voor de OZB niet-woningen. Dit leidt tot een meeropbrengst van circa € 2 miljoen. De helft van die opbrengst is afkomstig van de Eemshaven. Dit is in te zetten voor leefbaarheid voor de dorpen. Daarnaast wordt onderzocht of er een structureel ondernemersfonds gevormd kan worden waaruit de diverse sectoren gecompenseerd kunnen worden. In de kadernota 2020 wordt de verdere uitwerking van dit plan geschetst. Om vaart te kunnen maken met de compensatie van het tarief en te kunnen starten met dorpsbudgetten stelt het college voor om de meeropbrengsten te reserveren in de reserve 'Ruimte voor dorpen en ondernemers'.

Personeelslasten

De vaststaande verplichtingen voor personeelskosten van de nieuwe gemeente zijn opgenomen in de begroting. De kosten van tijdelijk ingehuurd medewerkers kunnen niet volledig worden gedekt uit de bestaande personele budgetten. Dat betekent dat wij in 2019 een extra beroep doen op de Algemene Reserve.

Dit jaar ondervindt de organisatie hoe het functieboek zich verhoudt tot de praktijk. Dan wordt zichtbaar waar eventueel reductie in (inhuur van) personeel mogelijk is en hoe zich dat verhoudt tot de realisatie van bestuurlijke doelen. Het is waarschijnlijk dat er in de komende jaren een extra opgave ligt om te komen tot een reductie van de personele bezetting.

Reserves en weerstandsvermogen

Na vrijval van bestemmingsreserves, onttrekking van het begrotingstekort, de vorming van een reserve 'cofinanciering leefbaarheid' en rekening houdend met de lasten voor de NSU (Nieuwe School Uithuizen), komt het beschikbare weerstandsvermogen uit op ca. € 7,1 miljoen. Geconcludeerd kan worden dat de Algemene Reserve na de onderstaande onttrekkingen op voldoende niveau blijft. Maar de marge is bescheiden. Daarom moeten we terughoudend omgaan met de inzet van de Algemene Reserve.

Lumpsumgelden aardbevingen

In deze begroting is bijna € 1 miljoen aan lumpsumvergoeding opgenomen in het kader van de gaswinningsproblematiek. Deze middelen zijn ter compensatie van gemeentelijke inzet in dit dossier. Het grootste deel van de middelen die we dit jaar ontvangen wordt ingezet ter dekking van de eerder genoemde personeelslasten. De middelen zijn daarmee niet beschikbaar voor additionele toekomstige inhuur in het gaswinningsdossier.

Leeswijzer

Deze gemeentebegroting 2019 is opgebouwd uit vier delen:

- Programmaplan;
- Paragrafen;
- Financiële begroting;
- Bijlagen.

Programmaplan

Het programmaplan vormt het inhoudelijke deel van de begroting. In dit deel staat wat we willen bereiken en welke activiteiten we daarvoor in 2019 willen gaan uitvoeren. In dit programmaplan is per deelprogramma een overzicht gegeven van de lasten en baten. In de begroting is een specificatie van de lasten en baten gegeven op taakveldniveau.

In een reguliere begroting wordt inzicht gegeven in de verschillen tussen de begrote cijfers in het begrotingsjaar en de begrote cijfers van het voorgaande jaar. Het spreekt voor zich dat een dergelijke vergelijking met een samenvoeging van vijf organisaties tot één nieuwe begroting een lastige opgave is. In de kadernota 2019-2022 zijn wij uitgebreid ingegaan op de ontwikkelingen en de effecten van de samenvoeging. In dit hoofdstuk nemen wij het financieel perspectief van de kadernota als basis en lichten wij toe hoe het begrotingssaldo zich sindsdien heeft ontwikkeld. Bij de verschillende programma's treft u daarom in deze begroting geen verklaring van verschillen aan maar een verklaring over alle programma's heen. Hiervoor is een apart hoofdstuk 'Verschillenverklaring op hoofdlijnen' opgenomen.

Beleidskader

Het is gebruikelijk in de programmabegroting de beleidsdocumenten per programma op te nemen. In deze begroting staan de beleidsdocumenten niet in de programma's vermeld. Voor de gemeente Het Hogeland geldt dat er ten opzichte van de oude gemeenten een nieuwe indeling van de programma's is gemaakt waardoor verschuivingen binnen programma's hebben plaatsgevonden.

De beleidsdocumenten die vanaf 2019 worden geactualiseerd en/of vastgesteld binnen de nieuwe gemeente worden in de programmabegroting 2020 opgenomen. Uitgangspunt hierbij is dat zolang er geen wijzigingen hebben plaatsgevonden de bestaande documenten van de vier voormalige gemeenten leidend zijn.

Beleidsindicatoren

Op grond van het Besluit begroting en verantwoording provincies en gemeenten (BBV) hanteren gemeenten voor het toelichten van de maatschappelijke effecten in de programma's en de programmaverantwoording de beleidsindicatoren. Omdat het jaar 2019 in het teken staat van het harmoniseren van beleid is in deze begroting geen koppeling zichtbaar tussen het beleid en de verplicht op te nemen beleidsindicatoren. In de begroting 2020 zal hier aandacht aan worden besteed. Per programma zijn beleidsindicatoren opgenomen van de voormalige gemeenten (BMWE). Deze cijfers worden aangeleverd vanuit verschillende systemen en zijn minimaal één jaar oud. Voor Het Hogeland zijn deze gegevens (nog) niet beschikbaar. Een gemiddelde nemen van de vier gemeenten schetst een verkeerd beeld.

Reservemutaties

Onderaan ieder programma zijn reservemutaties opgenomen.

Deze reservemutaties zijn niet zichtbaar op de taakvelden van een programma maar hebben wel betrekking op het programma. Om een zo compleet mogelijk beeld van het programma weer te geven worden ze daarom apart zichtbaar gemaakt.

Paragrafen

Conform de wettelijke regelgeving moeten zeven paragrafen verplicht worden opgenomen in de begroting waarin de beleidslijnen zijn vastgelegd met betrekking tot beheersmatige aspecten. Het doel van de paragrafen is om hier onderwerpen die verspreid in de begroting staan (zoals lokale heffingen en bedrijfsvoering) gebundeld weer te geven. In deze begroting is naast de verplichte paragrafen ook een paragraaf Aardbevingen opgenomen omdat de gevolgen van de gaswinning voor de gemeenschap van grote invloed zijn.

Financiële begroting

In de financiële begroting vindt u samenvattende overzichten van onze financiële situatie. Daarnaast vindt u hier onder meer onze meerjarenbegroting, een overzicht van het in de begroting opgenomen investeringsplan en een overzicht van de reserves en voorzieningen

Bijlagen

In de bijlagen treft u een aantal, volgens het Besluit Begroting en Verantwoording, verplichte bijlagen aan. Hierin is o.a. een specificatie van onze uitkering uit het Gemeentefonds opgenomen.

Beleidsbegroting

Programmaplan

1. Veiligheid

Omschrijving

Het programma Veiligheid richt zich op brandweezorg, openbare orde en veiligheid, bijzondere wetten en crisisbeheersing. Eén van onze kerntaken is het zorgen voor een veilige en leefbare omgeving voor onze inwoners. We werken samen in de Veiligheidsregio op het gebied van brand- en rampenbestrijding. Verder zorgen we voor preventieve maatregelen en treden we op tegen overlast.

Taakvelden

Tot dit programma behoren de volgende taakvelden:

- 1.1 Crisisbeheersing en brandweer
- 1.2 Openbare orde en veiligheid

Beleidsindicatoren

De volgende beleidsindicatoren zijn van toepassing op dit programma.

Kengetal <i>Beleidsindicator</i>	<i>Eenheid</i>	Bedum	De Marne	Eems- mond	Winsum	Prov. Gron.
Verwijzingen Halt	<i>Aantal per 10.000 jongeren</i>	131	134	275	92	107
Winkeldiefstallen	<i>Aantal per 1.000 inwoners</i>	0,5	0,5	0,9	0,7	2,6
Geweldsmisdrijven	<i>Aantal per 1.000 inwoners</i>	1,4	3,0	4,4	2,2	5,8
Diefstallen uit woning	<i>Aantal per 1.000 inwoners</i>	2,4	1,5	1,3	1,1	2,1
Vernielingen en beschadigingen (in openbare ruimte)	<i>Aantal per 1.000 inwoners</i>	1,9	4,0	7,0	4,4	5,8

Wat willen we bereiken en wat gaan we daarvoor doen?

Algemeen

Veiligheid is binnen de lokale overheid een belangrijk thema. Inwoners van de gemeente hechten aan een veilige en leefbare omgeving en dat is terecht. Veiligheid binnen de gemeente gaat onder andere over het tegengaan van overlast en vernielingen, over openbare orde, drugsbeleid en jeugdbeleid. De aanwezigheid van zeehavens binnen de gemeente vraagt specifieke aandacht voor de bestuurlijke verantwoordelijkheid voor de openbare orde en veiligheid op deze terreinen. Een veilige leefomgeving vraagt alleen al daarom om consistente inzet vanuit de gemeente zodat kan worden gewerkt aan zowel preventie als repressie. Met die inzet wordt willen we bereiken dat de gemeente Het Hogeland een prettige en veilige gemeente is en blijft om te wonen, te werken en te vertoeven.

Tegelijk vragen deze onderwerpen om samenwerking in de veiligheidsketen: binnen het veiligheidsdomein zijn een groot aantal verschillende partners actief met ieder eigen kennis en ervaring. Om een goede samenwerking te bevorderen voert de gemeente Het Hogeland regie in het lokaal veiligheidsbeleid en zoekt zij actief contact met ketenpartners. Zo wordt de samenhang tussen de verschillende initiatieven geborgd en geeft de gemeente sturing aan de uitvoering daarvan.

Integrale Veiligheid

Om de integraliteit en samenhang binnen het veiligheidsdomein te bevorderen, wordt gewerkt met een veiligheidsplan. Dit plan bevat de visie, strategische doelen, uitgangspunten en prioriteiten op het

gebied van veiligheid. De gemeenteraad heeft daarmee een middel om te sturen op het lokale veiligheidsbeleid en de prioriteiten in de aanpak van de veiligheidsproblemen.

<i>Wat willen we bereiken?</i>		<i>Wat gaan we daarvoor doen?</i>
»	Een geactualiseerd en geharmoniseerd Integraal veiligheidsbeleid voor de gemeente Het Hogeland.	<ul style="list-style-type: none"> • In 2019 wordt het geharmoniseerde Integraal Veiligheidsbeleid (IVB) samen met ketenpartners uitgewerkt en vastgesteld. Het IVB bevat maatregelen die positief bijdragen aan een veilige woon- en leefomgeving in de gemeente. • Voor de uitvoering van het IVB wordt nauw samengewerkt met de (veiligheids-)partners.

Rampenbestrijding en crisisbeheersing

Crisisbeheersing is sinds 2014 regionaal georganiseerd en gecoördineerd door de Veiligheidsregio Groningen. Deze samenwerking betekent voor de gemeente dat een deel van de medewerkers een rol heeft binnen de crisisorganisatie. Dat vraagt tijd en inzet voor opleiding, training en oefening, zodat de gemeente goed voorbereid is op eventuele incidenten, rampen of crises.

<i>Wat willen we bereiken?</i>		<i>Wat gaan we daarvoor doen?</i>
»	Goed voorbereid zijn op incidenten, rampen en crises.	<ul style="list-style-type: none"> • Vanaf de start van Het Hogeland wordt de bemensing vanuit de gemeentelijke organisaties goed georganiseerd, waarbij het accent ligt op specialisme en professionalisme. • De betrokken medewerkers worden door middel van opleiding, training en oefening goed voorbereid op incidenten, rampen en crises.

Brandweezorg

De brandweezorg is enkele jaren geleden volledig geregionaliseerd. Dat betekent dat de verantwoordelijkheden en bevoegdheden voor personeel en materieel bij de Veiligheidsregio Groningen liggen. Dat neemt niet weg dat de gemeente zelfstandig en als partner in de Veiligheidsregio een belangrijke rol speelt bij de brandweezorg en brandveiligheid binnen de gemeente.

<i>Wat willen we bereiken?</i>		<i>Wat gaan we daarvoor doen?</i>
»	Een goede brandweezorg leveren in de gemeente Het Hogeland.	<ul style="list-style-type: none"> • Het uitvoeren van wettelijke taken is belegd bij de Veiligheidsregio Groningen.
»	De brandweer in de gemeente Het Hogeland werkt risico gestuurd. Waarmee de opkomsttijd zo laag mogelijk blijft.	<ul style="list-style-type: none"> • Vergroten van het brandveiligheidsbesef bij inwoners en instellingen/bedrijven in de gemeente.

Verbonden Partijen

Dit programma heeft een relatie met onderstaande Verbonden Partijen:

- Veiligheidsregio Groningen (VRG)

Wat mag het kosten?

Lasten en baten programma Veiligheid (x € 1.000)

Lasten	Rekening		Begroting			
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Structureel	0	0	4.272	4.285	4.264	4.264
Incidenteel			26	20	20	
Totaal lasten	0	0	4.298	4.305	4.284	4.264

Baten	Rekening		Begroting			
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Structureel	0	0	240	240	240	240
Incidenteel						
Totaal baten	0	0	240	240	240	240
Saldo programma *)	0	0	-4.058	-4.065	-4.044	-4.024

*) - = tekort, + = overschot

Reservemutaties behorende bij dit programma (x € 1.000)

	Rekening		Begroting			
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
geen mutaties						
Totaal mutaties						

2. Bereikbaarheid

Omschrijving

Binnen het programma Bereikbaarheid ligt de focus op de inrichting, het beheer en het onderhoud binnen de openbare ruimte. We geven hierin aan wat we willen bereiken wat we gaan doen aan de wegen, de openbare verlichting, bruggen, havens en het openbaar vervoer. Alles gericht op een goede bereikbaarheid van onze gemeente.

Taakvelden

Tot dit programma behoren de volgende taakvelden:

- 2.1 Verkeer en vervoer
- 2.3 Recreatieve havens
- 2.4 Economische havens en waterwegen

Beleidsindicatoren

De volgende beleidsindicatoren zijn van toepassing op dit programma.

Kengetal Beleidsindicator	Eenheid	Bedum	De Marne	Eemsmond	Winsum	Prov. Gron.
n.v.t.						

Wat willen we bereiken en wat gaan we daarvoor doen?

Verkeersveiligheid

Het strategische plan verkeersveiligheid 2030 gaat uit van een cultuuromslag door meer te sturen op risico's. Deze risico-gestuurde aanpak gaat uit van een proactieve aanpak ten opzichte van de huidige reactieve aanpak. Op basis van data die er is of verwacht wordt, worden scenario's geanalyseerd. Verkeersveiligheid blijft een belangrijk maatschappelijk thema. Het beperken van het aantal slachtoffers is en blijft een belangrijk speerpunt. Naast een veilige weginrichting blijft ook voorlichting en educatie voor zowel de jongere als ook de oudere verkeersdeelnemers. Jaarlijks worden via Verkeerswijzer Groningen diverse lesprogramma's afgenomen. De gemeente Het Hogeland betreft een gebied met een grote agrarische bedrijvigheid. Verkeersveiligheid in combinatie met agrologistiek behoeft in deze gemeente extra aandacht.

Wat willen we bereiken?		Wat gaan we daarvoor doen?
»	Een uniforme uitstraling en eenduidige lijn voor de inrichting van schoolzones	<ul style="list-style-type: none"> • Inventariseren schoolzones en een eenduidige lijn bepalen voor de inrichting hiervan in Het Hogeland.
»	Een heldere en herkenbare inrichting van komgrenzen, 30 km-zones en kruisingsvlakken binnen iedere kern	<ul style="list-style-type: none"> • Inventariseren van de aanwezige 30 km-zones en de inrichting hiervan. Vervolgens op basis van geharmoniseerd beleid verdere invulling geven aan 30 km-zones.
»	Een veilige en bereikbare omgeving welke de vitaliteit en zelfredzaamheid van ouderen en tegemoetkomt	<ul style="list-style-type: none"> • De toegankelijkheid, daar waar gewenst of noodzakelijk, voor ouderen en mensen met een handicap verbeteren.

<i>Wat willen we bereiken?</i>		<i>Wat gaan we daarvoor doen?</i>
»	Inzetten op voorlichting en educatie voor zowel de jonge als de oudere verkeersdeelnemers	<ul style="list-style-type: none"> • Deelname aan en financiering van Verkeerswijzer Groningen.
»	Stimuleren van initiatieven vanuit de dorpen op het gebied van verkeersveiligheid en handhaving	<ul style="list-style-type: none"> • Initiatieven vanuit dorpen ondersteunen wanneer deze passen binnen de gestelde (financiële) kaders en wet- en regelgeving.

Fiets

De laatste jaren is geïnvesteerd in diverse belangrijke fietspaden zoals onder andere de fietsroutes Plus richting de stad Groningen. Diverse andere fietstrajecten worden in de nabije toekomst nog opgewaardeerd. De fiets neemt in de toekomst een steeds belangrijke rol in de verbinding van Het Hogeland en de omliggende gemeenten, waaronder natuurlijk de stad Groningen (eventueel in combinatie met het openbaar vervoer via hubs). Ook worden de afstanden die door middel van de fiets kunnen worden afgelegd groter, mede door de groeiende populariteit van elektrische fietsen en de speed-pedelec.

<i>Wat willen we bereiken?</i>		<i>Wat gaan we daarvoor doen?</i>
»	Verdere optimalisering van het fietsnetwerk, zowel zelfstandig als aanvullend op het OV-systeem	<ul style="list-style-type: none"> • Het opstellen van een integrale strategie Fiets, waarin alle aspecten van optimalisering van fietsroutes en maatregelen ter stimulering van de fiets en fietsvoorzieningen bij bushaltes en stations wordt meegenomen. Daarnaast wordt er ingezet op het recreatieve, toeristische en sociale karakter van de fiets.
»	Focus op stimuleren van comfortabele, veilige en aantrekkelijke bereikbaarheid van kernen per fiets	
»	Stimuleren van (elektrisch) fietsen en slimme ketens door plaatsing van laadpalen en extra stallingsruimte voor de fiets bij stations en grote ov-haltes	

Wegen

Het wegennetwerk vormt een belangrijke schakel tussen Het Hogeland en onder andere de stad Groningen. Het is van belang dat zgn. N-wegen voldoende aansluiting op de stad Groningen blijven bieden. Enkele kernen binnen de gemeente worden doorsneden door een gebiedsontsluitingsweg (N361, N363, N388, N983, N995, N999 en N996) wat resulteert in enkele knelpunten op het gebied van leefbaarheid en verkeersveiligheid in de betreffende dorpen.

<i>Wat willen we bereiken?</i>		<i>Wat gaan we daarvoor doen?</i>
»	Extra aandacht voor leefbare en veilige kernen bij doorsnijding door gebiedsontsluitingswegen	<ul style="list-style-type: none"> • Knelpunten inventariseren en voorzien van een plan van aanpak;
»	Eenduidig parkeerbeleid met afstemming van de blauwe zones en inzet van handhaving	<ul style="list-style-type: none"> • Opstellen en actualiseren van parkeerbeleid;

<i>Wat willen we bereiken?</i>		<i>Wat gaan we daarvoor doen?</i>
»	Een agrologistiek netwerk voor de gehele gemeente.	<ul style="list-style-type: none"> • Een plan van aanpak opstellen.

Beheer en onderhoud

We willen de openbare ruimte van de gemeente Het Hogeland op een zodanige manier onderhouden, dat een veilig en doelmatig gebruik gewaarborgd is. De basis hiervoor vormen geactualiseerde en geharmoniseerde beheerplannen.

<i>Wat willen we bereiken?</i>		<i>Wat gaan we daarvoor doen?</i>
»	Het onderhouden van de openbare ruimte conform de, door de gemeenteraden van de voormalige gemeenten, vastgestelde beheerplannen 2018.	<ul style="list-style-type: none"> • Het herstellen van kleinschalige onvolkomenheden in de bestrating • Het onderhoud van plantsoenen • Overige hiervoor noodzakelijke werkzaamheden.
»	In de wintermaanden een veilig gebruik van de doorgaande wegen nastreven	<ul style="list-style-type: none"> • De gladheid, conform het vastgestelde strooieregime, voorkomen en bestrijden door de inzet van de noodzakelijke strooimiddelen.
»	Geactualiseerde en geharmoniseerde beheerplannen	<ul style="list-style-type: none"> • Alle data behorend bij de BOR (Beheer Openbare Ruimte) actualiseren op basis waarvan geharmoniseerde en geactualiseerde beheerplannen gemaakt worden.

Recreatieve havens

Het Hogeland heeft relatief veel kleine en middelgrote recreatieve binnenhavens. De bereikbaarheid over het water is diffuus. Dit heeft onder andere te maken met verschil in diepgang van de watergangen, de baggeropgave en de passeerbaarheid van de bruggen.

<i>Wat willen we bereiken?</i>		<i>Wat gaan we daarvoor doen?</i>
»	Goede bereikbaarheid van het gebied voor de recreatievaart via toegankelijke vaarwegen.	<ul style="list-style-type: none"> • Harmonisatie baggerplannen; • Inventariseren bewegwijzering en daar waar nodig verbeteren.

Economische havens en waterwegen

Het Hogeland bestrijkt de gehele noordelijke waddenkust, van Lauwersoog tot aan de Eemshaven. Het herbergt drie zeehavens, Lauwersoog, Noordpolderzijl en de Eemshaven. De Havens zijn bereikbaar via de weg. Deze bereikbaarheid kan nog verbeterd worden. Een aandachtspunt voor alle drie de havens is naast de bereikbaarheid over de weg ook de bereikbaarheid over zee.

<i>Wat willen we bereiken?</i>		<i>Wat gaan we daarvoor doen?</i>
»	Goede bereikbaarheid van de havens over zee.	<ul style="list-style-type: none"> • Inzetten op frequent baggeren.

Wat willen we bereiken?		Wat gaan we daarvoor doen?
»	Goede bereikbaarheid van de havens via het wegennet.	<ul style="list-style-type: none"> • Verbeteren bereikbaarheid van de Eemshaven vanuit Groningen en vice versa via de Eemshavenweg; • Verbeteren N361 als ruggengraat van de bereikbaarheid.
»	Verder ontwikkeling van de haven van Lauwersoog en de Eemshaven.	<ul style="list-style-type: none"> • Ontwikkeling stimuleren in samenhang met het omliggende gebied.

(Duurzame) mobiliteit en openbaar vervoer

Het bereiken en behouden van een evenwichtige relatie tussen bereikbaarheid, economie, leefmilieu is een grote uitdaging. Het verduurzamen van deze mobiliteit is een belangrijk aandachtspunt daarbij. Met betrekking tot het openbaar vervoer zet de trend van ketenmobiliteit zich verder door in Het Hogeland. Het regionale spoor en de grotere buslijnen zijn de dragers van het OV-systeem. De kleinere dorpen worden bereikt door Vervoer op Maat, hubs, en slimme ketens.

Wat willen we bereiken?		Wat gaan we daarvoor doen?
»	Verdere verbetering van spoorveiligheid door het opheffen van onbewaakte overwegen	<ul style="list-style-type: none"> • Saneren NABO's (Niet Actief Beveiligde Overwegen).
»	Het in stand houden van het openbaar vervoernetwerk door onder andere het inzetten op ketenmobiliteit.	<ul style="list-style-type: none"> • Samen met ketenpartners afspraken maken over het op peil houden, dan wel verbeteren van de bereikbaarheid en toegankelijkheid van het openbaar vervoersnet, alsmede het stimuleren van ketenmobiliteit.
»	Het stimuleren en faciliteren van duurzame mobiliteit.	<ul style="list-style-type: none"> • Kansen inventariseren op het gebied van duurzame mobiliteit en deze nader uitwerken.

Verbonden Partijen

Dit programma heeft een relatie met onderstaande Verbonden Partijen:

- GR Havenschap Delfzijl/Eemshaven (Groningen Seaports)
- Exploitatiemaatschappij Haven Lauwersoog B.V.

Wat mag het kosten?

Lasten en baten programma Bereikbaarheid (x € 1.000)

Lasten	Rekening		Begroting			
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Structureel	0	0	9.244	8.860	9.146	9.512
Incidenteel						
Totaal lasten	0	0	9.244	8.860	9.146	9.512

Baten	Rekening		Begroting			
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Structureel	0	0	69	69	69	69
Incidenteel						
Totaal baten	0	0	69	69	69	69
Saldo programma *)	0	0	-9.175	-8.790	-9.077	-9.443

) - = tekort; + = overschot

Reservemutaties behorende bij dit programma (x € 1.000)

	Rekening		Begroting			
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Ondershoud wegen			55	55	55	55
Baggerplan			42	42	42	42
Totaal mutaties			97	97	97	97

3. Economie & Werkgelegenheid

Omschrijving

Dit programma richt zich op het stimuleren van economische ontwikkeling en de bevordering van werkgelegenheid. Het ondernemersklimaat moet goed zijn voor grote bedrijven, voor het MKB en voor ZZP'ers. We zetten in op het versterken van de lokale economie, met ook aandacht voor de agrarische sector en voor de activiteiten in de havens.

Taakvelden

Tot dit programma behoren de volgende taakvelden:

- 3.1 Economische ontwikkeling
- 3.2 Fysieke bedrijfsinfrastructuur
- 3.3 Bedrijvenloket en bedrijfsregelingen
- 3.4 Economische promotie

Beleidsindicatoren

De volgende beleidsindicatoren zijn van toepassing op dit programma.

Kengetal <i>Beleidsindicator</i>	<i>Eenheid</i>	Bedum	De Marne	Eemsmond	Winsum	Prov. Gron.
Functiemenging	%	39,6	41,8	41,1	38,1	49,9
Vestigingen (van bedrijven)	<i>Aantal per 1.000 inwoners in de leeftijd van 15 t/m 64 jaar</i>	110,7	158,1	128,3	129,1	117,3

Wat willen we bereiken en wat gaan we daarvoor doen?

Arbeidsmarkt

<i>Wat willen we bereiken?</i>		<i>Wat gaan we daarvoor doen?</i>
»	Voldoende gekwalificeerd personeel in de veranderende arbeidsmarkt	<ul style="list-style-type: none"> • Onze deelname aan het 1.000-banenplan continueren. • Bij onze inkoop en aanbesteding gebruik maken van de aanbestedingskalender vanuit het 1.000-banenplan. • Bij onze inkoop en aanbestedingen SROI (Social Return On Investment) laten meebepalen bij onze besluiten. • Blijven inzetten op het scholen en opleiden van inwoners van Het Hogeland. • Ondersteunen en stimuleren dat er (voor bedrijven, opleidingsinstituten en scholen) een zichtbaar coördinatiepunt komt, waar vraag en aanbod samenkomen.

Wonen en leven

Wat willen we bereiken?		Wat gaan we daarvoor doen?
»	Een aantrekkelijk woon- en leefklimaat	<ul style="list-style-type: none"> • Het Hogeland profileren als een aantrekkelijk woon- en leefklimaat en vestigingsgebied. • Inzetten op het laten toenemen en het onderling verbinden van recreatieve en toeristische voorzieningen op Het Hogeland. • Inzetten op de bereikbaarheid van voorzieningen, ook vanuit de kleinere dorpen naar de centrumvoorzieningen. • Behouden van het (zorg)voorzieningenniveau van Het Hogeland.

Let op: Dit onderwerp raakt meerdere programma's. Denk bijvoorbeeld aan Bereikbaarheid, Leefbaarheid en Voorzieningen en Ro, Wonen en Duurzaamheid.

Haven, bedrijventerreinen en retail- en winkelgebieden

Wat willen we bereiken?		Wat gaan we daarvoor doen?
»	Beschikbaarheid van ruimte voor bedrijvigheid	<ul style="list-style-type: none"> • Inzetten op de ontwikkeling van beschikbare bedrijfskavels en infrastructuur in beide havens. Dit alles binnen de kaders en belangen vanuit leefomgeving, natuur en klimaat. We werken hierin samen met bedrijven, Groningen Seaports en Exploitatiemaatschappij Haven Lauwersoog. • Inzetten op de ontwikkeling van groene energie en groene energietoepassingen, zoals groene waterstof. Hierin werken we samen met bedrijven, havenbeheerders en netwerkbedrijven. • Het in kaart brengen van het areaal bedrijventerreinen in Het Hogeland en ontwikkel een visie op vraag en aanbod van bedrijventerreinen in Het Hogeland. Het beleid stemmen we af met Provincie Groningen (Provinciale Omgevingsvisie). • Het ontwikkelen van retail- en winkelbeleid voor Het Hogeland en afstemming met het koopstromenonderzoek gericht op geheel Provincie Groningen. • Het gericht ondersteunen van retail- en winkelondernemers door deze toegang te bieden naar advies, financiering, opleidingen, subsidies en samenwerkingsverbanden. Hierin is gericht aandacht voor ondernemers in de kleinere dorpen.

Ondernemerschap en -stimulering

<i>Wat willen we bereiken?</i>		<i>Wat gaan we daarvoor doen?</i>
»	Vergroten ondernemerschap	<ul style="list-style-type: none"> • Het vergemakkelijken van de toegang en het gebruik van kennis, advies, subsidies en financiering voor ondernemers in Het Hogeland. Hiervoor zoeken we aansluiting bij bedrijfsnetwerken en zetten we bedrijfscontactfunctionarissen en beleidsadviseurs in. • De continuering van het gebruik van de dienstverlening van het Ondernemingshuis Noord-Groningen voor bedrijven in Het Hogeland. • Het ondersteunen en stimuleren van innovaties in de landbouwsector door verbindingen te leggen met andere sectoren, zoals industrie, chemie en energiebedrijven. We werken hierin samen met de partijen binnen Chemports Europe (Groningen Seaports, NOM, Provincie Groningen, bedrijven). • Accountbeheer van bestaande bedrijven door het periodiek bezoeken van bedrijven door de bedrijfscontactfunctionarissen en opvolging te geven aan gezamenlijke actiepunten. • Gezamenlijk met havenbeheerders, overheden en bedrijven in de regio inzetten op het acquireren van nieuwe bedrijven voor Het Hogeland. • Stimuleren van de samenwerking tussen de verschillende organisaties die binnen Het Hogeland gericht zijn op het vermarkten van recreatie en toerisme. Daarbij streven we naar een herkenbaar en gecoördineerd aanbod van recreatieve en toeristische voorzieningen en evenementen in Het Hogeland.

Samenwerking

<i>Wat willen we bereiken?</i>		<i>Wat gaan we daarvoor doen?</i>
»	Organiseren, verbinden en samenwerken	<ul style="list-style-type: none"> • Het ondersteunen en faciliteren van ondernemersnetwerken, zoals het Ondernemersplatform Het Hogeland. • Deelnemen aan de ondernemersnetwerken en bedrijvenverenigingen, om zo gezamenlijk invulling te geven aan de promotie van economische kansen van Het Hogeland.

Wat willen we bereiken?		Wat gaan we daarvoor doen?
		<ul style="list-style-type: none"> • het ondersteunen van het vormen en onderhouden van samenwerkingen tussen bedrijven en/of starters, om te komen tot nieuwe initiatieven en vernieuwingen. • Het continueren van de inzet op het houden van recreatie- en toerismecafés in het gehele Hogeland om samenwerking binnen deze sector te bevorderen. • Samenwerken met omliggende gemeenten op grensoverschrijdende dossiers als recreatie en toerisme, bedrijventerreinen, gezamenlijke acquisitie, bereikbaarheid en havenontwikkeling. • Samenwerken met Regio Groningen Assen op het gebied van ondermeer bedrijventerreinen, woon- en leefklimaat en bereikbaarheid. • Samenwerken met EDR (Eems Dollard Regio) voor de economische kansen vanuit Noord Duitsland.

Verbonden Partijen

Dit programma heeft een relatie met onderstaande Verbonden Partijen:

- Enexis Holding N.V.
- Vordering op Enexis B.V.
- Verkoop Vennootschap B.V.
- CBL Vennootschap B.V.
- CSV Amsterdam B.V.
- Publiek Belang Elektriciteitsproductie B.V.

Wat mag het kosten?

Lasten en baten programma Economie en Werkgelegenheid (x € 1.000)

Lasten	Rekening		Begroting			
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Structureel	0	0	1.532	1.533	1.533	1.533
Incidenteel						
Totaal lasten	0	0	1.532	1.533	1.533	1.533

Baten	Rekening		Begroting			
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Structureel	0	0	1.246	1.236	1.246	1.256
Incidenteel						
Totaal baten	0	0	1.246	1.236	1.246	1.256
Saldo programma *)	0	0	-287	-296	-287	-276

*) - = tekort; + = overschot

Reservemutaties behorende bij dit programma (x € 1.000)

	Rekening		Begroting			
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
geen mutaties						
Totaal mutaties						

4. Leefbaarheid & Voorzieningen

Omschrijving

Als gemeente willen we aantrekkelijk zijn voor onze inwoners. We willen voorzien in goed onderwijs en een adequate onderwijshuisvesting en scholenspreiding. Maar ook verrichten we inspanningen op het gebied van peuterspeelzaalwerk, leerlingenvervoer e.d. Daarnaast zorgen we voor een aantrekkelijk accommodatie- en activiteiten aanbod op het gebied van sport en kunst en cultuur. Dit vergroot de vitaliteit en leefbaarheid.

Ook het onderhoud en beheer van het openbaar groen en vijvers en het ondersteunen en stimuleren van activiteiten voor de bescherming en ontwikkeling van natuur en landschap valt onder dit programma.

Taakvelden

Tot dit programma behoren de volgende taakvelden:

- 4.1 Openbaar basisonderwijs
- 4.2 Onderwijshuisvesting
- 4.3 Onderwijsbeleid en leerlingzaken
- 5.1 Sportbeleid en activering
- 5.2 Sportaccommodaties
- 5.3 Cultuurpresent., -productie en -particip
- 5.4 Musea
- 5.5 Cultureel erfgoed
- 5.6 Media
- 5.7 Openbaar groen en (openlucht) recreatie

Beleidsindicatoren

De volgende beleidsindicatoren zijn van toepassing op dit programma.

Kengetal <i>Beleidsindicator</i>	<i>Eenheid</i>	Bedum	De Marne	Eemsmond	Winsum	Prov. Gron.
Absoluut verzuim	<i>Aantal per 1.000 leerlingen</i>	3,71	0,68	0,00	0,00	1,23
Relatief verzuim	<i>Aantal per 1.000 leerlingen</i>	25,34	37,86	22,53	25,88	29,60
Vroegtijdig schoolverlaters zonder startkwalificatie (vsv-ers)	<i>% deelnemers aan het VO en MBO onderwijs</i>	0,9	1,9	1,5	1,3	2,1
Niet-sporters	<i>%</i>	55,0	59,3	62,3	53,5	52,3

Wat willen we bereiken en wat gaan we daarvoor doen?

Onderwijs

Voor alle inwoners van onze gemeente een passend onderwijs traject aanbieden; maatwerk voor zover mogelijk.

<i>Wat willen we bereiken?</i>		<i>Wat gaan we daarvoor doen?</i>
»	Overlegplatform waarbij de aanbieders van zorg en onderwijs voor kinderen in de leeftijd van 0 tot 18 jaar rond de tafel zitten, teneinde breed gedragen beleid te ontwikkelen.	<ul style="list-style-type: none"> • LEA/REA organiseren • OOGO organiseren

<i>Wat willen we bereiken?</i>		<i>Wat gaan we daarvoor doen?</i>
»	Kwalitatief en kwantitatief goede huisvesting voor het onderwijs	<ul style="list-style-type: none"> • Opstellen Integraal huisvestingsplan • Database scholen opstellen
»	Passend onderwijs voor alle kinderen in de gemeente, zodat elk kind op zijn/haar niveau onderwijs krijgt op zijn/haar niveau, zowel cognitief als emotioneel.	<ul style="list-style-type: none"> • Opstellen juiste zorgroutes tussen jeugdzorg en onderwijs • Terugdringen aantal thuiszitters en voortijdig schoolverlaters • Goede afstemming met leerplicht en onderwijs en met het Samenwerkingsverband voor het Passend onderwijs • Voor leerlingen die niet in de woonplaats naar school kunnen wordt vervoer ingezet zodat voor hen passend onderwijs in de omgeving kan worden bezocht.
»	Passend educatief aanbod voor ieder kind	<ul style="list-style-type: none"> • Beleid opstellen voor de voor en vroegschoolse educatie
»	Voor het onderwijs in onze gemeente het zelfde aanbod bieden als ze in dezelfde omstandigheden verkeren	<ul style="list-style-type: none"> • Invulling geven aan de verordening Financiële en Materiële gelijkstelling
»	Leerlingen (vroegtijdig) een leesaanbod aanbieden	<ul style="list-style-type: none"> • Doorontwikkeling 'de Bibliotheek op School' (dBos) en 'BoekStart' in de kinderopvang in samenwerking met Biblionet Groningen
»	Verbinding tussen zorg en onderwijs	<ul style="list-style-type: none"> • Inzetten op preventie door multi problem gezinnen te begeleiden en jeugdverpleegkundige op scholen in te zetten.

Sport en bewegen

Sport en bewegen heeft naast de intrinsieke waarden ook als flankerend beleid een belangrijke rol als het gaat om doelen binnen het gezondheidsbeleid, het Wmo-beleid als de Omgevingswet te realiseren. Dat de verbinding tussen sport en bewegen en gezondheid steeds belangrijker is geworden, wordt onderschreven in het geformuleerde coalitieakkoord van de gemeente Het Hogeland 2019 – 2022. We willen ons de komende jaren vooral gaan richten op sportstimulering.

<i>Wat willen we bereiken?</i>		<i>Wat gaan we daarvoor doen?</i>
»	Creëren gelijk speelveld.	<ul style="list-style-type: none"> • Tarieven harmoniseren. • Verhuurconstructies vergelijken. • Overeenkomsten afstemmen.
»	Overeenkomsten van huur bedrijfsruimtes (binnensportaccommodaties) afstemmen.	<ul style="list-style-type: none"> • Verschillen in kaart brengen. • Afstemmen/differentiëren. • In overleg treden met huurders van bedrijfsruimten.
»	We willen een duidelijk en toegankelijk aanspreekpunt zijn voor de sportverenigingen in de gemeente.	<ul style="list-style-type: none"> • Contacten leggen met de sportverenigingen in de gemeente het Hogeland. • Samenwerking zoeken met de overige betrokken afdelingen binnen de gemeente (bouwkunde, groen). • Afspraken maken over beheer van budgetten en taakverantwoordelijkheid

Wat willen we bereiken?		Wat gaan we daarvoor doen?
»	Samenwerking tussen verenigingen stimuleren.	<ul style="list-style-type: none"> • Instellen platform Sport- en Bewegen. • Inzet combinatiefunctionaris, buurtsportcoaches en verenigingsondersteuners.
»	Sport en bewegen wordt succesvol ingezet als middel om een gezonde leefstijl van de inwoners te bevorderen.	<ul style="list-style-type: none"> • In stand houden van de diverse verschijningsvormen van sport en bewegen in de gemeente het Hogeland waardoor inwoners de door hen zelf gekozen tak van sport op een door hen zelf gekozen moment zo lang als mogelijk kunnen uitoefenen.
»	De basisvoorzieningen voor sport en bewegen in de dorpen in stand houden, verbeteren en vernieuwen waar nodig.	<ul style="list-style-type: none"> • Stimuleren van gezamenlijk en efficiënt gebruik van bestaande sportaccommodaties.
	Onderzoek naar de mogelijkheden om de uitgevoerde pilot bewegingsonderwijs in de voormalige gemeente De Marne in de gehele gemeente Het Hogeland uit te voeren.	<ul style="list-style-type: none"> • Inventariseren van de mogelijkheden binnen het primair onderwijs is samenwerking met het Huis voor de Sport Groningen en de bovenschoolse directies
»	Verlengen van de overeenkomsten met de combinatiefunctionaris, buurtsportcoaches en de verenigingsondersteuners.	<ul style="list-style-type: none"> • Derde kwartaal duidelijkheid omtrent de verlenging van de overeenkomsten en de financiering er van.
»	Samenwerking zoeken met het primair en voortgezet onderwijs.	<ul style="list-style-type: none"> • Als vindplaats ter stimulering van de deelname aan sport- en beweegactiviteiten van de jongere inwoners is de samenwerking met het onderwijs van groot belang. De inzet (brugfunctie) van de combinatiefunctionaris, de buurtsportcoaches en de verenigingsondersteuners is daarbij onontbeerlijk.

Verbonden Partijen

Dit programma heeft een relatie met onderstaande Verbonden Partijen:

- Stichting De Beemden

Wat mag het kosten?

Lasten en baten programma Leefbaarheid en Voorzieningen (x € 1.000)

Lasten	Rekening			Begroting		
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Structureel	0	0	15.087	14.723	15.144	14.963
Incidenteel			637			
Totaal lasten	0	0	15.724	14.723	15.144	14.963

Baten	Rekening		Begroting			
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Structureel	0	0	820	833	845	845
Incidenteel						
Totaal baten	0	0	820	833	845	845
Saldo programma *)	0	0	-14.904	-13.891	-14.299	-14.118

*) - = tekort; + = overschot

Reservemutaties behorende bij dit programma (x € 1.000)

	Rekening		Begroting			
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Scholenprogramma			852	288	288	288
Onderwijshuisvesting			26	26	26	26
Gymles/sportdorp Leens			-54			
Frictiekosten bibliotheek			-9	-9		
Krimp en leefbaarheid				-40	-40	-40
Totaal mutaties	0	0	815	265	274	274

5. Sociaal Domein & Volksgezondheid

Omschrijving

Met het programma Sociaal domein & Volksgezondheid willen we ervoor zorgen dat iedereen mee kan doen in de samenleving. We stimuleren de zelfredzaamheid van de inwoners en zorgen voor de inwoners die ondersteuning nodig hebben.

Onder dit programma vallen activiteiten gericht op alle vormen van jeugdhulp, van bescherming tot reclassering en van opvoedingsondersteuning tot geestelijke gezondheidszorg. Ook begeleiden we werkzoekenden en uitkeringsgerechtigden naar de arbeidsmarkt. Voor inwoners die dit niet kunnen, zorgen we voor een financieel vangnet en maatschappelijke ondersteuning. Verder richten we ons op ziektepreventie, gezondheidsbevordering en bescherming van onze inwoners.

Op dit moment wordt volop gewerkt aan de invlechting van de begroting van de gemeenschappelijke regeling Participatie Noord-Groningen (Ability) in de gemeentebegroting. De bijdragen van de voormalige gemeenten aan deze gemeenschappelijke regeling zijn opgenomen in de voorliggende begroting. Hiermee is de begroting van de gemeenschappelijke regeling per saldo opgenomen. De opname van de gedetailleerde begroting van Ability in de begroting van gemeente Het Hogeland vindt budgetneutraal plaats middels een begrotingswijziging.

Taakvelden

Tot dit programma behoren de volgende taakvelden:

- 6.1 Samenkracht en burgerparticipatie
- 6.2 Wijkteams
- 6.3 Inkomensregelingen
- 6.4 Begeleide participatie
- 6.5 Arbeidsparticipatie
- 6.6 Maatwerkvoorzieningen (WMO)
- 6.71 Maatwerkdienstverlening 18+
- 6.72 Maatwerkdienstverlening 18-
- 6.81 Geescaleerde zorg 18+
- 6.82 Geescaleerde zorg 18-
- 7.1 Volksgezondheid

Beleidsindicatoren

De volgende beleidsindicatoren zijn van toepassing op dit programma.

Kengetal <i>Beleidsindicator</i>	<i>Eenheid</i>	Bedum	De Marne	Eems- mond	Winsum	Prov. Gron.
Banen	<i>Aantal per 1.000 inwoners in de leeftijd 15 - 64 jaar</i>	453,4	605,0	530,6	446,3	707,0
Jongeren met een delict voor de rechter	<i>% 12 t/m 21 jarigen</i>	0,93	1,49	1,04	0,51	1,31
Kinderen in uitkeringsgezin	<i>% kinderen tot 18 jaar</i>	5,05	5,64	6,88	3,88	8,58
Netto arbeidsparticipatie	<i>% van de werkzame beroepsbevolking t.o.v. de beroepsbevolking</i>	66,6	62,1	63,0	65,1	63,6

Kengetal Beleidsindicator	Eenheid	Bedum	De Marne	Eems- mond	Winsum	Prov. Gron.
Werkloze jongeren	% 16 t/m 22 jarigen	2,24	2,79	2,33	1,83	2,15
Personen met een bijstandsuitkering	Aantal per 1.000 inwoners	27,5	40,3	40,7	30,1	53,3
Lopende re- integratievoorzieningen	Aantal per 1.000 inwoners van 15 - 64 jaar	41,2	66,6	73,9	55,7	46,9
Jongeren met jeugdhulp	% van alle jongeren tot 18 jaar	10,8	10,6	13,4	9,8	11,4
Jongeren met jeugdbescherming	% van alle jongeren tot 18 jaar	0,7	-	1,5	0,7	1,3
Jongeren met jeugdreclassering	% van alle jongeren van 12 tot 23 jaar	-	0,8	0,5	-	0,5
Cliënten met een maatwerkarrangement WMO	Aantal per 1.000 inwoners	nb	nb	nb	nb	71

Wat willen we bereiken en wat gaan we daarvoor doen?

Integrale aanpak: naar Sociale Teams

Na een aantal jaren ervaring met de nieuwe taken in het sociaal domein is besloten dat er overeenkomstig de visie en uitgangspunten inhoud gegeven moet worden aan het werken in integrale teams op het sociaal domein. In de periode van augustus 2016 tot 1 januari 2017 is proefgedraaid met één pilotteam 'integrale ondersteuning', bestaande uit casemanagers jeugd, maatschappelijk werkers, consulenten Wmo, consulenten Participatiewet en consulenten MEE. Dit team heeft verkend welke toegevoegde waarde deze organisatievorm zou kunnen hebben voor de inwoner met een hulpvraag. In het voorjaar van 2017 is dit ene pilotteam uitgebreid naar vier pilotteams, in elke gemeente één. In 2018 is een intensief traject doorlopen met alle betrokken partijen bij deze pilotteams.

Wat willen we bereiken?		Wat gaan we daarvoor doen?
»	Verder opzetten en doorontwikkelen van sociale teams	<ul style="list-style-type: none"> • inrichten van vier sociale teams, waarin uitvoerende medewerkers van Wmo en jeugdwet nauw samenwerken met medewerkers van de basisondersteuning van Mensenwerk Hogeland. Deze zijn gehuisvest in de vier voormalig gemeenten. • De sociale teams gaan nauw samenwerken met inkomensconsulenten, om integraal naar problematiek en vragen te kunnen kijken.

Inkoop, contractbeheer en leveranciersmanagement

In het Sociaal domein wordt een groot aantal diensten en producten ingekocht en ingezet ter ondersteuning van de inwoners. Denk aan hulpmiddelen, huishoudelijke ondersteuning, dagbesteding en begeleiding, jeugdhulp, basisondersteuning, maatschappelijke begeleiding e.d. Hiervoor zijn in het verleden diverse inkooptrajecten doorlopen en verschillende manieren van contractbeheer en leveranciersmanagement neergezet.

<i>Wat willen we bereiken?</i>		<i>Wat gaan we daarvoor doen?</i>
»	een goede regie op inkoop van diensten en producten	<ul style="list-style-type: none"> • Inkopen van de juiste producten en diensten op de juiste manier. • Vormgeven van contractbeheer en leveranciersmanagement voor Het Hogeland.

Jeugdhulpverlening

In de afgelopen anderhalf jaar zijn de tekorten in de jeugdzorg flink opgelopen. In 2018 is een Taskforce ingesteld die de tekorten in de jeugdhulp voor de BMW gemeenten heeft geanalyseerd. Op basis hiervan, en op basis van de Kadernotitie Transformatieagenda wordt nu een Plan van Aanpak opgesteld. In dit Plan van Aanpak staan maatregelen beschreven die er toe moeten leiden dat jeugdhulp efficiënter en goedkoper georganiseerd wordt, maar die ook de kwaliteit van zorg voor onze inwoners blijft garanderen om zo de transformatiedoelstellingen te realiseren. Aan het Plan van Aanpak wordt nu de laatste hand gelegd. De verwachting is dat de uitkomsten van het plan in het tweede kwartaal met uw raad wordt gedeeld.

Naast de verschillende maatregelen die we lokaal nemen, werken we met andere Groninger gemeenten samen om de tekorten terug te dringen. Dit gebeurt via de Regionale Inkooporganisatie Groninger Gemeenten (RIGG). De gezamenlijke lobby bij het vergroten van het budget is hier een voorbeeld van, evenals het aanspraak maken op het Transformatiefonds van het rijk. Voor de jeugdhulpregio Groningen is t/m 2020 € 3,6 miljoen beschikbaar vanuit dit fonds. Maatregelen uit ons lokale Plan van Aanpak worden waar mogelijk gekoppeld aan projecten binnen het Transformatiefonds.

In het meerjarenperspectief is een daling van het tekort in het Sociaal Domein opgenomen. Bovenstaande maatregelen hebben mede als doel om de jeugdhulp goedkoper en efficiënter te organiseren. Of deze maatregelen ook één op één leiden tot het terugdringen van het tekort, is vanwege de complexiteit van het vraagstuk lastig te zeggen.

De RIGG heeft voor de periode 2018-2020 opnieuw jeugdhulp ingekocht voor de gemeenten. De huidige overeenkomsten met de gecontracteerde contractpartners en de aangesloten jeugdhulpaanbieders lopen daarom door in 2019. Ook houden de gemeenten in 2019 vrij besteedbare middelen.

<i>Wat willen we bereiken?</i>		<i>Wat gaan we daarvoor doen?</i>
»	Het eerder en op maat aanbieden van jeugdhulp	<ul style="list-style-type: none"> • De beschikbare, vrij besteedbare middelen, inzetten voor versterking van de basisondersteuning en de preventieve taken, praktijkbegeleiding, gedragswetenschappers en ondersteuner jeugd en gezin in de huisartsenpraktijk. • Het intensiveren van de ingezette samenwerking met het onderwijs en de huisartsen. Dit is van belang, omdat huisartsen belangrijke verwijzers zijn naar jeugdhulp en ook het onderwijs een rol heeft in het ondersteunen van jongeren. Deze samenwerking kan zorginhoudelijk maar ook financieel winst opleveren.

Wmo

In 2019 willen we nadruk leggen op de transformatieopgave in de Wmo.

Wat willen we bereiken?		Wat gaan we daarvoor doen?
»	Nadruk leggen op de transformatieopgave in de Wmo	<ul style="list-style-type: none"> • We willen algemene voorzieningen ontwikkelen. • We willen de maatwerkvoorzieningen meer laten aansluiten op de eigen kracht en het sociaal netwerk van onze cliënten. • We maken met het bestuur keuzes waar we extra op gaan inzetten: bijvoorbeeld mantelzorgondersteuning, vrijwilligersbeleid, intensivering van de samenwerking met wijkverpleegkundigen. • We gaan ons voorbereiden op de decentralisatie van beschermd wonen naar gemeenten.

Participatie

In 2016 is de nieuwe uitvoeringsorganisatie GR Werkplein Ability tot stand gekomen. In 2019 wordt Werkplein Ability onderdeel van de nieuwe gemeente Het Hogeland. Vanuit de drie sporen, het WSW/beschut werk en het minimabeleid is er zorg voor mensen die gebruik maken van de geboden voorzieningen.

Veel inwoners zijn laag en middelbaar geschoold. Voor inwoners met deze opleidingen is te weinig werk. Door het inzetten van beleid dat gericht is op werk, wordt door middel van Social Return On Investment (SROI) bij grote projecten van de gemeenten gekeken hoeveel mensen uit de kaartenbakken naar werk kunnen worden geleid. De jeugdwerkloosheid is een groot probleem.

Wat willen we bereiken?		Wat gaan we daarvoor doen?
»	Inwoners leiden naar werk of op een andere wijze laten participeren in de samenleving	<ul style="list-style-type: none"> • Stimuleren van inwoners om gebruik te maken van beschikbare regelingen. • Het mogelijk maken dat minima deel kunnen nemen aan sport- en culturele activiteiten. De nadruk ligt hierbij op kinderen en chronisch zieken. We werken samen met diverse maatschappelijke organisaties als Jeugdsportfonds, Jeugdcultuurfonds, Leergeld, stichting Present, Humanitas Voedselbank en kledingbank Maxima. • Het zo vroeg mogelijk (h)erkennen en aanpakken van (dreigende) financiële problemen bij inwoners. • Het stimuleren van werkgevers om stageplaatsen in het kader van werk-leer projecten aan te bieden. De gemeente geeft hierbij het goede voorbeeld. • Aansluiting zoeken met scholen, instellingen en omliggende gemeenten, om tot innovatieve oplossingen te komen. Bijvoorbeeld het opzetten/uitbreiden van mbo-opleidingen.

Verbonden Partijen

Dit programma heeft een relatie met onderstaande Verbonden Partijen:

- Publieke Gezondheid & Zorg (PG&Z)

Wat mag het kosten?

Lasten en baten programma Sociaal domein en Volksgezondheid (x € 1.000)

Lasten	Rekening		Begroting			
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Structureel	0	0	65.242	65.085	64.752	64.334
Incidenteel			257	32		
Totaal lasten	0	0	65.499	65.117	64.752	64.334

Baten	Rekening		Begroting			
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Structureel	0	0	16.821	16.821	16.821	16.821
Incidenteel						
Totaal baten	0	0	16.821	16.821	16.821	16.821
Saldo programma *)	0	0	-48.678	-48.296	-47.930	-47.513

*) - = tekort; + = overschot

Reservemutaties behorende bij dit programma (x € 1.000)

	Rekening		Begroting			
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Sociaal domein			-244	-266	-287	-287
Totaal mutaties	0	0	-244	-266	-287	-287

6. Ruimtelijke Ordening, Wonen & Duurzaamheid

Omschrijving

Het programma RO, Wonen & Duurzaamheid richt zich op het op peil houden van de woon- en leefomgeving van onze inwoners. Zo ondersteunen we nieuwe initiatieven en bestaande trajecten rond het opstellen en actualiseren van bestemmingsplannen.

We willen kwalitatief goede en kwantitatief voldoende woningen, die aansluiten bij de behoefte en groei van de gemeente. Daarbij bewaken we de bouwkundige, duurzame en esthetische kwaliteit van de te bouwen woningen.

Samen met anderen werken we aan een leefomgeving en een milieu waarin ook toekomstige generaties goed kunnen leven. Dat doen we door duurzaam te investeren in bodem, water, lucht en natuur, in duurzame energiebronnen en door minder energie te gebruiken. Daarnaast voeren we onze wettelijke milieutaken uit.

Taakvelden

Tot dit programma behoren de volgende taakvelden:

- 7.2 Riolering
- 7.3 Afval
- 7.4 Milieubeheer
- 7.5 Begraafplaatsen en crematoria
- 8.1 Ruimtelijke ordening
- 8.2 Grondexploitatie (niet-bedrijventerrein)
- 8.3 Wonen en bouwen

Beleidsindicatoren

De volgende beleidsindicatoren zijn van toepassing op dit programma.

Kengetal <i>Beleidsindicator</i>	<i>Eenheid</i>	Bedum	De Marne	Eems- mond	Winsum	Prov. Gron.
Omvang huishoudelijk afval	<i>Kg / inwoner</i>	248	216	257	148	198
Hernieuwbare elektriciteit	%	5,4	26,6	89,2	26,7	26,0
Gemiddelde WOZ-waarde	<i>x € 1.000</i>	181	142	145	170	165
Nieuw gebouwde woningen	<i>Aantal per 1.000 woningen</i>	12,5	0,4	0,5	0,8	6,2
Demografische druk	%	78,4	80,3	80,7	85,2	66,1
Gemeentelijke woonlasten eenpersoonshuishouden	<i>in euro's</i>	750	825	710	750	701
Gemeentelijke woonlasten meerpersoonshuishouden	<i>in euro's</i>	750	881	782	814	772

Wat willen we bereiken en wat gaan we daarvoor doen?

Omgevingsvisie

De omgevingsvisie is een strategische visie voor de lange termijn voor de gehele fysieke leefomgeving. Het Rijk, de provincie en de gemeenten moeten ieder een dergelijke visie opstellen met het oog op het bereiken van de maatschappelijke doelen van de Omgevingswet. De visie moet ingaan op de samenhang tussen ruimte, water, milieu, natuur, landschap, verkeer en vervoer, infrastructuur en cultureel erfgoed.

Wat willen we bereiken?		Wat gaan we daarvoor doen?
»	Het integraal en in samenhang oppakken van maatschappelijke opgaven binnen de fysieke leefomgeving	<ul style="list-style-type: none"> • Opstellen van een Omgevingsvisie

Begraafplaatsen

Uitgangspunt is het aanbieden van kwalitatief goede begraafplaatsen met een daaraan gekoppelde actuele, bijgewerkte gravenadministratie.

Wat willen we bereiken?		Wat gaan we daarvoor doen?
»	Actuele gravenadministratie	<ul style="list-style-type: none"> • Controle gegevens van alle graven • Aanschrijven actuele rechthebbenden voor verlenging
»	Kwalitatief goede begraafplaatsen	<ul style="list-style-type: none"> • Opstellen van een meerjarenplan begraafplaatsen. • Onderzoek naar alternatieven voor verharding schelpenpaden.

Circulaire economie

De circulaire economie is een systeem dat bedoeld is om herbruikbaarheid van producten en grondstoffen te maximaliseren en waarde vernietiging te minimaliseren. Anders dan in het huidige lineaire systeem, waarin grondstoffen worden omgezet in producten die aan het einde van hun levensduur worden vernietigd. Door het navolgen van deze principes ontstaan nieuwe organisatiemodellen op basis van kringlopen. Het Rijk richt zich op het ontwikkelen van een circulaire economie voor 2050 met als tussendoel om in 2030 50% minder primaire grondstoffen te gebruiken. De gemeente heeft een rol in de circulaire economie bij het de harmonisatie van het grondstoffenbeleid, de Nota Bodembeheer (bodembeleid) én het eigen inkoopbeleid.

Wat willen we bereiken?		Wat gaan we daarvoor doen?
»	Harmoniseren van het Grondstoffenbeleid in 2019 en 2020.	<ul style="list-style-type: none"> • Het harmoniseren van de bestaande afvalinzameling en –verwerking waarbij de Rijksdoelstellingen 'Van Afval Naar Grondstoffen' (VANG) een leidend uitgangspunt vormen. De inwoner wordt hier actief bij betrokken.
»	Hergebruik grondstromen	<ul style="list-style-type: none"> • Uitgangspunten circulaire economie onderbrengen in de Nota Bodembeheer
»	Duurzaam inkoopbeleid	<ul style="list-style-type: none"> • Uitgangspunten circulaire economie onderbrengen bij het inkoopbeleid
»	Duurzaam bouwen	<ul style="list-style-type: none"> • Uitgangspunten circulaire economie onderbrengen bij duurzaam bouwen (bijvoorbeeld Munster, Winsum)

Milieubeleidsplan

Het milieubeleidsplan stelt de doelen vast die de meetlat vormen voor de gehele organisatie op welke wijze duurzaamheid wordt geïmplementeerd in het eigen werkveld. Thema's die hierbij spelen zijn:

- Klimaatbeleid, klimaatadaptatie;

- duurzaamheid, waaronder Fair Trade, duurzaam inkopen en de Sustainable Development goals (17 doelen, vastgesteld door de VN, die handvatten geven aan duurzaamheid);
- geluid-, bodem en luchtkwaliteit;
- versterken van de duurzaamheid van de drie havens in al hun variatie. Ecoports wordt hierbij actief uitgedragen;
- uitgangspunten van Vergunning-, Toezicht- en Handhavingsbeleid (VTH);
- faciliteren van NME door IVN.

De looptijd van de milieubeleidsplannen van de verschillende voormalige gemeenten zijn inmiddels verlopen.

<i>Wat willen we bereiken?</i>		<i>Wat gaan we daarvoor doen?</i>
»	Implementatie van een milieubeleidsplan met een gedragen doelstelling	<ul style="list-style-type: none"> • Opstellen van het milieubeleid voor Het Hogeland op basis van de plannen van de vier voormalige gemeenten en de Sustainable Development goals . • Implementatie van het milieubeleid in de organisatie middels uitvoeringsplannen. Hier wordt de inwoner actief bij betrokken.

Energietransitie

Hoe verwarmen we Het Hogeland in een toekomst zonder aardgas? En dan wel graag op een betaalbare, een betrouwbare, een duurzame en een gedragen manier. Tijdig verkennen hoe we aan die opgave gaan werken is wel een noodzakelijke eerste stap. Hiervoor willen we een energievisie opstellen. De opgaven van de energietransitie zijn zo groot dat we bij de energievisie aan dienen te geven hoe partners, bewoners en bedrijven bij de visie en de uitwerking van de visie betrokken worden.

Het landelijke klimaatakkoord zal aan de hand van de 5 sectortafels verder worden uitgerold. Voor gemeenten vormen de sectortafels gebouwde omgeving en duurzame elektriciteitsproductie de opgaven. Deze opgaven dienen uitgewerkt te worden in een zogenaamde Regionale Energie Strategie (RES). Begin 2019 is de intentieverklaring ondertekend door de overheden (UvW, provincie en gemeenten) om tot een startnotitie te komen voor de regio provincie Groningen.

<i>Wat willen we bereiken?</i>		<i>Wat gaan we daarvoor doen?</i>
»	Gemeentelijke energievisie	<ul style="list-style-type: none"> • Opstellen van een energievisie voor Het Hogeland. Hierin worden de visie, de doelen en de uitrol naar projecten weergegeven aan de hand van een programmatische aanpak.
»	Klimaatakkoord	<ul style="list-style-type: none"> • Opstellen Startnotitie Regionale Energie Strategie provincie Groningen.

Waterketen (watersysteem en riolering)

In de waterketen wordt voor het oppervlaktewater- en het afvalwatersysteem integraal beleid geformuleerd in het (Afval)waterbeleidsplan. In het (Afval)waterbeleidsplan zijn doelstelling geformuleerd voor de volksgezondheid en de realisatie van een klimaatbestendige leefomgeving. Naast het uitvoeringsprogramma voor Het Hogeland wordt ook aan een uitvoeringsprogramma voor de regionale waterketensamenwerking gewerkt.

De samenwerking in de waterketen is regio breed (Groningen en Noord Drenthe) georganiseerd. In deze regionale samenwerking werken waterschappen, waterbedrijven en gemeenten gezamenlijk aan regionale opgaven.

Wat willen we bereiken?		Wat gaan we daarvoor doen?
»	(Afval)waterbeleidsplan Het Hogeland Het oppervlaktewater-, grondwater- en rioleringsstelsel zodanig inrichten en beheren dat wordt voldaan aan een veilige, gezonde en klimaatbestendige inrichting van de leefomgeving.	<ul style="list-style-type: none"> • In gezamenlijkheid uitvoering geven aan maatregelen en ontwikkelingen. • Doelmatiger inrichten van de (afval)waterketen en benaderen als één systeem op zuiveringskringsniveau. • Terugdringen wateroverlast in bebouwd gebied. • Inspelen op bevolkingsontwikkeling en nieuwe technieken.
»	Waterketen samenwerking Groningen Noord Drenthe Op basis van het landelijk Bestuursakkoord Water (BAW 2012) is een regionale samenwerking in de waterketen aangegaan. Hierin staan de drie K's+D centraal. <ul style="list-style-type: none"> • Het verlagen van de maatschappelijke <u>K</u>osten; • Het verminderen van de <u>K</u>wetsbaarheid; • Het verbeteren van de <u>K</u>waliteit van Beheer; • Bevorderen van het <u>D</u>uurzaam beheren van de waterketen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Samen sturen door inzicht te krijgen in de systemen op zuiveringskringsniveau en samen in te grijpen. • Databeheer riolering optimaliseren (regionaal team Gegevens Beheer) • Meten en monitoren van het rioleringsstelsel regionaal faciliteren • Participeren in de ontwikkelingen van Klimaatadaptatie, Omgevingswet en energietransitie

Grondexploitatie (niet-bedrijventerreinen)

De nog op te stellen nota grondbeleid schept het kader voor de manier waarop de gemeente haar rol (actief, passief of facilitair), haar ontwikkelstrategie en kostenverdeling bij initiatieven bepaalt. Daarnaast biedt de nota een kader voor de manier waarop zij haar instrumenten inzet om haar doelstellingen te realiseren. De hoofddoelstellingen die de onderlinge gemeenten hierbij nu hanteren, verschillen niet zoveel van elkaar.

Wat willen we bereiken?		Wat gaan we daarvoor doen?
»	het bevorderen en tijdig mogelijk maken van het gewenste ruimtegebruik	<ul style="list-style-type: none"> • Actualisatie van de nota Grondbeleid en op basis hiervan komen tot nadere uitwerking.
»	het bevorderen van de gewenste ruimtelijke kwaliteit binnen ontwikkelingsplannen	<ul style="list-style-type: none"> • Idem
»	het bevorderen van een rechtvaardige verdeling van kosten en opbrengsten over gebruikers, exploitanten, eigenaren en gemeente	<ul style="list-style-type: none"> • Idem
»	risicobeheersing (financieel en juridisch) van ruimtelijke ontwikkelingen	<ul style="list-style-type: none"> • Idem
»	streven naar een marktconform financieel resultaat	<ul style="list-style-type: none"> • Idem

Verbonden Partijen

Dit programma heeft een relatie met onderstaande Verbonden Partijen:

- Omgevingsdienst Groningen
- Vuilverwerkingsbedrijf Noord-Groningen
- Afvalbeheer Regio Centraal Groningen (ARCG)
- GR Werkorganisatie DEAL (VTH)
- Groningen Milieu

Wat mag het kosten?

Lasten en baten programma Ruimtelijke Ordening, Wonen en Duurzaamheid (x € 1.000)

Lasten	Rekening		Begroting			
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Structureel	0	0	16.079	15.802	15.768	15.689
Incidenteel			799			
Totaal lasten	0	0	16.878	15.802	15.768	15.689

Baten	Rekening		Begroting			
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Structureel	0	0	15.292	15.274	15.247	15.253
Incidenteel			1.211			
Totaal baten	0	0	16.503	15.274	15.247	15.253
Saldo programma *)	0	0	-375	-527	-521	-436

*) - = tekort; + = overschot

Reservemutaties behorende bij dit programma (x € 1.000)

	Rekening		Begroting			
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Klimaatbeleid			-5	-5	-5	-5
Totaal mutaties	0	0	-5	-5	-5	-5

7. Burger & Bestuur

Omschrijving

Dit programma betreft de relatie tussen de bestuursorganen van de gemeente Het Hogeland en de mensen die er wonen. We verlenen – steeds meer digitaal - diensten aan inwoners, bedrijven en instellingen. De bestuurders en ambtenaren zoeken oplossingen, beantwoorden vragen, leveren producten en geven informatie. De bestuursorganen - de gemeenteraad, het college en de burgemeester – geven invulling aan het democratisch besluitvormingsproces.

Taakvelden

Tot dit programma behoren de volgende taakvelden:

- 0.01 Bestuur
- 0.02 Burgerzaken

Beleidsindicatoren

De volgende beleidsindicatoren zijn van toepassing op dit programma.

Kengetal <i>Beleidsindicator</i>	<i>Eenheid</i>	Bedum	De Marne	Eems- mond	Winsum	Prov. Gron.
n.v.t.						

Wat willen we bereiken en wat gaan we daarvoor doen?

Bestuur

<i>Wat willen we bereiken?</i>		<i>Wat gaan we daarvoor doen?</i>
»	Basis op orde in de besluitvorming	<ul style="list-style-type: none"> • Het besluitvormingsproces inrichten en borgen (ook digitaal).
»	Een goede samenwerking tussen college en Raad	<ul style="list-style-type: none"> • Open lijnen van bestuur en organisatie met griffie en de Raad, met respect voor ieders rol.
»	Goede bestuurlijke samenwerkingsrelaties in de regio	<ul style="list-style-type: none"> • Opbouw van nieuwe samenwerkingsverbanden in het gaswinning- en aarbevingsdossier met de DAL-gemeenten, gemeente Groningen en gemeente Midden Groningen. • Afbouw of wijzigen van de samenwerking in WO-DEAL-verband (VTH, economie). • De samenwerking in de regio Groningen-Assen (RGA) evalueren en actualiseren. • Hervatting van de discussie over rollen en taken met de Provincie.
»	Initiatieven van inwoners respectvol benaderen en niet overnemen, ondersteunen daar waar het gevraagd of vanuit regelgeving noodzakelijk is, conform onze 'Visie Inwonerkracht'	<ul style="list-style-type: none"> • Nieuwe relaties definiëren en ontwikkelen met burgers, ondernemers, instellingen en andere overheidsorganisaties in lijn met de 'Visie Ruimte!', de 'Besturingsvisie' en de 'Visie inwonerkracht'.

Burger

Wat willen we bereiken?		Wat gaan we daarvoor doen?
»	Dienstverlening Burgerzaken mogelijk op alle voormalige gemeentehuizen	• Dienstverlening op afspraak op minstens twee werkdagen en een avond in elk voormalig gemeentehuis.
»	De dienstverlening van Burgerzaken op niveau, in lijn met onze dienstverleningsvisie.	• trainingen en opleidingen voor alle medewerkers van Burgerzaken, niet alleen in vakbekwaamheid, maar ook in hostmanship.
»	De Basisregistratie Personen (BRP) op orde.	• Een goede inbedding van de voormalige BRP-specialisten in het Gegevenshuis.

Verbonden Partijen

Dit programma heeft een relatie met onderstaande Verbonden Partijen:

- GR voor het grensoverschrijdend Openbaar Lichaam Eems-Dollard Regio
- Vereniging van Waddenzeegemeenten

Wat mag het kosten?

Lasten en baten programma Burger en Bestuur (x € 1.000)

Lasten	Rekening		Begroting			
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Structureel	0	0	2.740	2.730	2.736	2.734
Incidenteel			1.282	15		
Totaal lasten	0	0	4.022	2.745	2.736	2.734

Baten	Rekening		Begroting			
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Structureel	0	0	886	886	886	886
Incidenteel						
Totaal baten	0	0	886	886	886	886
Saldo programma *)	0	0	-3.136	-1.859	-1.850	-1.848

*) - = tekort; + = overschot

Reservemutaties behorende bij dit programma (x € 1.000)

	Rekening		Begroting			
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
geen mutaties						
Totaal mutaties						

8. Bedrijfsvoering

Omschrijving

De bedrijfsvoering is de motor van de gemeentelijke organisatie en omvat alles wat we doen om ervoor te zorgen dat iedereen zijn werk zo goed mogelijk kan uitvoeren om daarmee de burger maximaal van dienst te kunnen zijn. Processen en projecten moeten worden georganiseerd, aangestuurd en beheerst.

De kosten voor de concernbrede bedrijfsvoering zijn zichtbaar binnen dit programma. Dit programma betreft dan ook alle kosten die gemaakt worden ter ondersteuning van de hele organisatie, inclusief de kosten van gemeentelijke gebouwen waarin de gemeentelijke organisatie is gehuisvest.

In de overige programma's weergegeven lasten en baten zijn direct aan de activiteiten binnen het betreffende programma toe te rekenen. Hierdoor is het makkelijker een beeld te vormen van de directe financiële gevolgen van een gemeentelijke activiteit.

De inhoud van dit programma heeft een duidelijke relatie met de paragraaf Bedrijfsvoering. Beide onderdelen kunnen in samenhang worden gelezen. Het programma gaat in op de verplichte drie W-vragen: 'Wat willen we bereiken?', 'Wat gaan we daarvoor doen?' en 'Wat mag het kosten?'. De paragraaf gaat in op de wijze waarop Het Hogeland dit heeft georganiseerd.

Taakvelden

Tot dit programma behoren de volgende taakvelden:

- 0.03 Beheer overige gebouwen en gronden
- 0.04 Overhead

Beleidsindicatoren

De volgende beleidsindicatoren zijn van toepassing op dit programma:

Kengetal		Het Hogeland	Prov. Gron.
Beleidsindicator	Eenheid		
Formatie	Fte per 1.000 inwoners	10,76	nb
Bezetting	Fte per 1.000 inwoners	8,79	nb
Apparaatskosten	Kosten per inwoner	€ 991,97	nb
Externe inhuur	Kosten als % van totale loonsom + totale kosten inhuur externen	19%	nb
Overhead	% van de totale lasten	20%	nb

Wat willen we bereiken en wat gaan we daarvoor doen?

Informatisering en automatisering (I&A)

In 2019 is er nog in hoge mate sprake van de afronding van herindelingsactiviteiten. Het eerste halfjaar van 2019 staat naar verwachting volledig in het teken hiervan.

Wat willen we bereiken?	Wat gaan we daarvoor doen?
» Informatiemanagement Een stabiele informatie-infrastructuur	<ul style="list-style-type: none"> • Het bewaken en voortzetten van de gegevensarchitectuur. • Het doorontwikkelen van informatiebeleid.

		<ul style="list-style-type: none"> • Het doorontwikkelen van informatie-, proces- en projectmanagement.
<i>Wat willen we bereiken?</i>		<i>Wat gaan we daarvoor doen?</i>
»	Informatiebeheer Het verbeteren van digitale stromen en archieven	<ul style="list-style-type: none"> • Het opstarten van de archieven voor Het Hogeland. • Het inrichten van het digitaal inkomend postproces en het digitaal bestuurlijk besluitvormingsproces.
»	Het Gegevenshuis een betere gegevenskwaliteit, waardoor de interne organisatie beschikt over actuele, betrouwbare, eenduidige en (digitaal) beschikbare gegevens	<ul style="list-style-type: none"> • Het op orde brengen van de gegevenskwaliteit en de datadistributie.
»	Automatisering, inclusief helpdesk een goed werkende Servicedesk met een dienstbeschikbaarheid van 99%	<ul style="list-style-type: none"> • Het - in samenwerking met team Facilitair - juist registreren van hulpvragen, incidenten en changes.
»	Een goede structuur met voldoende capaciteit voor het werken met digitale systemen	<ul style="list-style-type: none"> • Het verder faciliteren van plaats/tijd-onafhankelijk werken. • Het opruimen, verplaatsen en ontmantelen van oude structuren. • Het verder ontwikkelen van Business Continuïteitsmanagement

Facilitair

De gemeente Het Hogeland vloeit voort uit de fusie van vier afzonderlijke gemeenten. Door de samenvoeging maakt het team Facilitair gebruik van veel verschillende leveranciers. Voor een goede beheersing en de uniformiteit van werken is het wenselijk dat het aantal leveranciers wordt teruggebracht.

In Het Hogeland werken we met één servicedesk voor alle vragen en meldingen op facilitair gebied. Alles komt binnen in één systeem.

<i>Wat willen we bereiken?</i>		<i>Wat gaan we daarvoor doen?</i>
»	Terugbrengen van het aantal leveranciers	<ul style="list-style-type: none"> • Het aandragen van eisen en wensen, waarmee - samen met team Inkoop - een inkooptraject gestart kan worden.
»	Goed werkende Servicedesk	<ul style="list-style-type: none"> • Implementeren en optimaliseren van onderliggende processen, zoals autorisaties en toegangsbeheer. • Implementatie van dienstverlening van Ability. • Doorontwikkeling van de kennisbank.

Inkoop

Nu de gemeente Het Hogeland een feit is, dient de gemeente in het kader van rechtmatigheid voor inkoop en aanbesteden te voldoen aan al haar verplichtingen die voortvloeien uit Europese en nationale wet- en regelgeving. Daarnaast dienen de oude inkoopportefeuilles van de vier gemeenten en van Werkplein Ability te worden geïntegreerd naar één gezamenlijke, doelmatig en professioneel te beheren inkoopportefeuille. Dit sluit aan bij het uitgangspunt professionaliteit en medewerkerskracht uit de besturingsvisie voor de gemeente.

Wat willen we bereiken?		Wat gaan we daarvoor doen?
»	Een inkoopvolwassen gemeentelijke organisatie, waarbij rechtmatig en doelmatig wordt ingekocht en teams/teamcoaches in staat zijn om voorliggende inkooptaken naar behoren uit te voeren.	<ul style="list-style-type: none"> • Het programma 'Het Hogeland verdient goed inkopen' wordt gestart. • Inkoopgroepen en inkoopteams worden samengesteld om inkooptrajecten te starten. • Kennisoverdracht over de basisbeginselen van inkoop en aanbesteden.

Financiële Administratie

De financiële administratie is volop bezig met het verbeteren van haar processen waarin gekozen wordt voor het beste van de 'vijf werelden'. Het delen van kennis heeft in de aanloop naar 2019 intern al efficiency opgeleverd. Het eerste half jaar zal gebruikt worden om de huidige processen goed te laten verlopen. In het tweede half jaar wordt verder gebouwd aan verbetering en efficiency die nu mogelijk zijn door de schaalgrootte van de nieuwe organisatie.

Wat willen we bereiken?		Wat gaan we daarvoor doen?
»	Verbeterde en versnelde factuuraafhandeling	<ul style="list-style-type: none"> • Systeem optimaal inrichten • Verplichtingenadministratie starten • Sterke communicatie met budgetverantwoordelijken
»	Invoeren E-facturatie	<ul style="list-style-type: none"> • Systeem geschikt maken voor E-facturatie

Verbonden Partijen

Dit programma heeft een relatie met onderstaande Verbonden Partijen:

- Bank Nederlandse Gemeenten (BNG)
- N.V. Waterbedrijf Groningen

Wat mag het kosten?

Lasten en baten programma Bedrijfsvoering (x € 1.000)

P10	Rekening		Begroting			
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Structureel	0	0	23.620	25.233	24.615	24.034
Incidenteel			6.592	2.250	1.310	
Totaal lasten	0	0	30.212	27.483	25.925	24.034

Baten	Rekening		Begroting			
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Structureel	0	0	334	334	334	334
Incidenteel						
Totaal baten	0	0	334	334	334	334
Saldo programma *)	0	0	-29.879	-27.149	-25.591	-23.700

*) - = tekort; + = overschot

Reservemutaties behorende bij dit programma (x € 1.000)

	Rekening		Begroting			
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Frictie personeelskosten			-60			
Groot onderh. gebouwen			621	621	621	621
Totaal mutaties	0	0	561	621	621	621

Algemene Dekkingsmiddelen

Omschrijving

Dit programma heeft, anders dan de vorige programma's, vooral een financieel-technisch karakter. De algemene dekkingsmiddelen betreft de lasten en baten die over de programma's heengaan. De baten dienen als dekkingsmiddel voor alle programma's. Hierbij valt te denken aan inkomsten uit het gemeentefonds, uit gemeentelijke belastingen en dividendopbrengsten en aan uitgaven vanuit de financieringsfunctie en onvoorziene uitgaven. Dit programma gaat in op de verwachte ontwikkelingen in deze uitgaven en inkomsten voor de komende jaren.

Taakvelden

Tot dit programma behoren de volgende taakvelden:

- 0.05 Treasury
- 0.061 OZB woningen
- 0.062 OZB niet-woningen
- 0.064 Belastingen overig
- 0.070 AU en overige uitkering gemeentefonds
- 0.080 Overige baten en lasten
- 0.090 Vennootschapsbelasting (VpB)

Wat mag het kosten?

Lasten en baten Algemene dekkingsmiddelen (x € 1.000)

Lasten	Rekening		Begroting			
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Structureel	0	0	5.414	6.598	8.040	10.416
Incidenteel			416	-123	-129	-135
Totaal lasten	0	0	5.830	6.475	7.911	10.281

Baten	Rekening		Begroting			
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Structureel	0	0	107.255	109.662	111.865	114.287
Incidenteel			6.656	3.186	2.880	2.880
Totaal baten	0	0	113.911	112.848	114.745	117.167
Saldo programma *)	0	0	108.081	106.373	106.835	106.886

*) - = tekort; + = overschot

Reservemutaties behorende bij dit programma (x € 1.000)

	Rekening		Begroting			
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Algemene reserve °)			-3.666	755	2.503	4.796
Reserve claims			33	32	32	32
Totaal mutaties	0	0	-3.633	787	2.535	4.828

°) In de reservemutaties is rekening gehouden met de begrote resultaten.

Toelichting Algemene dekkingsmiddelen

Verder gespecificeerd ziet het overzicht van algemene dekkingsmiddelen er als volgt uit:

Lasten en baten Algemene dekkingsmiddelen (x € 1.000)

Lasten	Rekening		Begroting			
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Algemene uitkering						
Lokale heffingen			880	821	821	821
Vennootschapsbelasting			10	10	10	10
Onvoorzien			100	100	100	100
Treasury			-948	-1.202	-1.530	-1.514
Overige eigen middelen			5.789	6.746	8.510	10.864
Totaal lasten			5.830	6.475	7.911	10.281

Baten	Rekening		Begroting			
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Algemene uitkering			91.345	89.774	91.348	93.166
Lokale heffingen			18.233	18.435	18.649	19.003
Vennootschapsbelasting						
Onvoorzien						
Treasury			688	608	608	607
Overige eigen middelen			3.645	4.031	4.140	4.390
Totaal baten			113.911	112.848	114.745	117.167
Saldo programma			108.081	106.373	106.835	106.886

Algemene uitkering

Gemeenten ontvangen uit het gemeentefonds een algemene uitkering van het Rijk. Deze uitkering is vrij besteedbaar. De berekening van de algemene uitkering is gebaseerd op de Septembercirculaire 2018. In de bijlage is een specificatie opgenomen van de berekening.

Lokale heffingen

Onder lokale heffingen in het kader van algemene dekkingsmiddelen worden die heffingen verstaan waarvan de besteding niet gebonden is. Voor de gemeente Het Hogeland spreken we dan over de Onroerendezaakbelasting, de Forensenbelasting, de Toeristenbelasting en de Roerendezaakbelasting. In de paragraaf Lokale heffingen wordt nader ingegaan op ons beleid en de ontwikkeling van de lokale heffingen.

Vennootschapsbelasting

In 2015 is de Wet modernisering Vpb-plicht overheidsondernemingen aangenomen. Dat betekent dat overheidsondernemingen, bijvoorbeeld gemeenten, provincies en waterschappen, per 1 januari 2016 belastingplichtig zijn geworden voor de vennootschapsbelasting.

Met de wetwijziging wil de Nederlandse overheid gelijkheid creëren tussen overheidsondernemingen en private ondernemingen. Voor overheidsondernemingen gelden nu dezelfde verplichtingen voor de vennootschapsbelasting als voor private ondernemingen. De nieuwe wet bepaalt dat concurrerende en/of op winst gerichte ondernemingsactiviteiten van overheden vanaf 1 januari 2016 belastingplichtig zijn.

Dit kan bij gemeenten tot hogere uitvoeringslasten leiden. Op basis van de begrotingen van de voormalige gemeenten is in de begroting 2019 een bedrag geraamd van € 10.000.

Onvoorzien

Voorgeschreven is dat gemeenten een bedrag voor onvoorzien opnemen in de begroting. In de financiële verordening is hiervoor een bedrag benoemt van € 100.000. Dit bedrag is bedoeld ter dekking van onverwachte incidentele uitgaven.

Treasury

Treasury omvat alle kosten en ontvangsten die samenhangen met het aangaan en verstrekken van geldleningen. Daarnaast worden ook de dividendopbrengsten van deelnemingen verantwoord binnen het taakveld Treasury.

Overige algemene middelen

De overige algemene middelen bestaan uit stelposten en taakstellingen. Stelposten worden geraamd voor zaken waar wel ruimte voor in de begroting moet worden opgenomen, maar die nog niet aan een programma zijn toe te wijzen. Een voorbeeld hiervan is loon- en prijsstijging, in de algemene uitkering ontvangen we hiervoor een vergoeding. Deze vergoeding wordt als last begroot en is daarmee dekking voor de stijgingen die zich in het jaar voordoen.

Voorstellen voor bijvoorbeeld tariefsverhogingen van lokale lasten worden ook als stelpost/taakstelling opgenomen, omdat eerst besluitvorming van de raad nodig is om deze functioneel te kunnen ramen.

Verschillenverklaring op hoofdlijnen

In een reguliere begroting wordt inzicht gegeven in de verklaringen van de verschillen tussen de begrote cijfers in het begrotingsjaar en de begrote cijfers van het voorgaande jaar. Het spreekt voor zich dat een dergelijke vergelijking met een samenvoeging van vijf organisaties tot één nieuwe begroting een lastige opgave is. In de kadernota 2019-2022 zijn wij uitgebreid ingegaan op de ontwikkelingen en de effecten van de samenvoeging. In dit hoofdstuk nemen wij het financieel perspectief van de kadernota als basis en lichten wij toe hoe het begrotingssaldo zich sindsdien heeft ontwikkeld. Bij de verschillende programma's treft u daarom in deze begroting geen verklaring van verschillen aan.

Financieel beeld Kadernota 2019-2022

In de kadernota hebben we de verschillende uitgangspunten voor deze begroting benoemd en toegelicht welk effect deze uitgangspunten op de meerjarige begrotingssaldi van Het Hogeland heeft. Hieronder treft u het in de kadernota geschetste financieel perspectief aan. De belangrijkste effecten die in de kadernota zijn opgenomen staan onder de tabel opgenomen.

Begrotingssaldo kadernota				
+ = tekort, -/- = overschot	2019	2020	2021	2022
(Bedragen x € 1.000)				
Structureel saldo	2.734	1.618	558	-806
Incidenteel saldo	8.216	2.150	1.300	0
Frictie-uitkering Het Hogeland	-5.759	-2.880	-2.880	-2.880
Totaal saldo	5.191	888	-1.022	-3.686

Structureel saldo kadernota

Bovenstaand structureel saldo uit de kadernota bevat onder andere de onderstaande structurele negatieve effecten:

- Sociaal Domein € 2,47 miljoen (aflopend naar € 1,24 miljoen in 2022).
- Harmonisatie kapitaallasten € 757.000.
- Kapitaallasten investering I&A migratie € 275.000.
- Beheerplan kademuren en beschoeiingen € 105.000 (kapitaallast v.a. 2022).

Incidenteel saldo kadernota

Naast een structureel effect, laat de kadernota een, grotendeels aan de herindeling gerelateerd, incidenteel effect zien. Dit betreft voornamelijk de volgende posten:

- Wachtgeld verplichtingen bestuurders (storting in voorziening) ruim € 1,95 miljoen.
- Tijdelijk budget herindeling (nog in te vullen voor oplossing van problemen) € 2,94 miljoen.
- I&A Migratiekosten ruim € 1 miljoen.
- Harmonisatie Kapitaallasten € 785.000.
- Ontwikkelbudget herindeling € 300.000 (in 2019 en € 200.000 in 2020 en € 100.000 in 2021).

Overige incidentele posten uit de kadernota zijn (niet aan de herindeling gerelateerd):

- Buurtsportcoach € 63.000.
- Dorpsinitiatieven/leefbaarheid € 200.000.
- Waddenkustopgave € 500.000.
- Omgevingsvisie € 95.000.
- Harmonisatie beleid milieu € 40.000.
- Inventarisatie archief € 200.000.

Voor een nadere toelichting op bovenstaande effecten verwijzen wij naar de kadernota 2019-2022.

Financieel beeld begroting 2019

Sinds de opstelling van de kadernota hebben zich verschillende ontwikkelingen voorgedaan die het financieel beeld negatief hebben beïnvloed. Om toch een begroting met een op termijn sluitend financieel perspectief te kunnen presenteren hebben wij verschillende maatregelen in deze begroting verwerkt. De verwerking van deze ontwikkelingen en de doorgevoerde maatregelen leiden tot het volgende beeld:

Meerjarig begrotingssaldo Het Hogeland				
+ = tekort, -/- = overschot	2019	2020	2021	2022
(Bedragen x € 1.000)				
Structureel saldo	1.198	335	-753	-1.709
Incidenteel saldo	8.373	2.179	1.192	-135
Frictie-uitkering Het Hogeland	-5.759	-2.880	-2.880	-2.880
Totaal saldo	3.812	-366	-2.441	-4.724

De effecten die samen met de doorgevoerde maatregelen leiden tot bovenstaande saldi zijn in hoofdlijnen de volgende:

- Effect Algemene uitkering o.b.v. de septembercirculaire. Oplopend van € 136.000 naar ruim € 1,8 miljoen negatief.
- Effect prijs- en looncompensatie (gerelateerd aan de Algemene Uitkering). Oplopend naar bijna € 2,4 miljoen negatief in 2022.
- Tarieven WMO Begeleiding en WMO Hulp bij het huishouden vallen hoger uit € 400.000.
- Structureel effect I&A gerelateerde kosten iets nadeliger € 226.000.
- Personeelslasten vallen ca. € 1,1 miljoen hoger uit dan bij de kadernota voorzien. Dit is vooralsnog incidenteel verwerkt. Hierbij zijn wij uitgegaan van de nu reeds bestaande verplichtingen. *)

Daar staan echter ook een aantal positieve structurele effecten tegenover:

- Een aantal structurele stelposten hebben konden vrijvallen voor een bedrag van ca. € 135.000
- Op de OZB opbrengsten ontstaat een voordeel dat oploopt naar ca. € 1 miljoen in 2022, als gevolg van nu geraamde inflatiecorrectie op de opbrengsten en reeds gerealiseerde areaaluitbreiding van objecten in de Eemshaven.
- Structureel effect harmonisatie kapitaallasten € 436.000 voordeliger dan bij de kadernota voorzien.

*) Toelichting Personeelslasten/formatie gevolgen:

De personele bezetting van Het Hogeland is gebaseerd op het functieboek dat in mei 2018 is vastgesteld. Daarin zijn 534,4 fte aan functies gedefinieerd. Bij het invullen van dit functieboek (plaatsing, werving, inhuur) is het uitgangspunt geweest om de structurele loonsom zo laag mogelijk te houden. Daarbij was circa € 32 miljoen het plafond, zoals gedefinieerd in de kadernota 2019.

Dit had als consequentie dat we initieel meer moeten inhuren dan vooraf begroot. Het frictiebudget voor de Herindeling van € 2,7 miljoen en ongeveer € 1 miljoen aan frictiebudget van het Gasdossier kunnen dat niet dekken. We zullen daarom in dit eerste jaar een extra beslag op de algemene reserve moeten leggen.

Daarbij houden we ons voor ogen dat 2019 een jaar is om te ondervinden hoe ons functieboek zich verhoudt tot de praktijk. Op dit moment kunnen we niet goed overzien waar reductie in personeel mogelijk is en ook wat daarvan de consequenties zijn voor het realiseren van bestuurlijke doelen.

Neemt niet weg dat er waarschijnlijk een extra opgave ligt om de komende jaren te komen tot een reductie op de personele bezetting. Er is reeds een taakstelling op de structurele formatie opgenomen oplopend tot € 1,5 miljoen in 2022. Gegeven de aflopende beschikbaarheid van het frictiebudget voor het opvangen van de frictiekosten (€ 2,9 miljoen in 2019, € 1,75 miljoen in 2020 en € 1 miljoen in 2021), ligt er ook een opgave om de externe inhuur verder te beperken. In de kadernota 2020 en in de begroting 2020 komen we hier op terug.

Zoals u kunt zien hadden bovenstaande ontwikkelingen een behoorlijk negatief effect op de begrotingssaldi. Om toch een acceptabel meerjarig financieel beeld te kunnen presenteren, hebben we verschillende maatregelen in de begroting verwerkt. In onderstaande tabel ziet u een korte samenvatting van de doorgevoerde maatregelen met een positief effect op de begroting.

Maatregelen begroting 2019 Het Hogeland (financieel effect x € 1.000)						
Onderwerp	Effect: I of S	2019	2020	2021	2022	Toelichting
Structurele vacatureruimte	S	-350	-350	-350	-350	Vacatures worden meestal niet direct weer ingevuld. Dit leidt jaarlijks tot een onderuitputting op de geraamde personeelslasten. Een voorzichtige schatting van jaarlijks € 0,35 miljoen hebben we in deze begroting meegenomen.
Structurele formatie/efficiency	S	-	-450	-990	-1.400	Wij verwachten op onze structurele personeelslasten op termijn door efficiencywinst een besparing te kunnen realiseren. Hierin hebben we ook het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd van een aantal bovenformatieve medewerkers betrokken. Verdere besparing is wellicht mogelijk, maar dit zal dan gekoppeld moeten worden aan taken en ambities.
Lagere omvang bestuur	S	-248	-248	-248	-248	In de kadernota gingen we uit van een maximale omvang van 6 fulltime wethouders. Het college is echter ingevuld met 4 fulltime wethouders. Dit leidt tot een lagere raming met bijna € 0,25 miljoen.
OZB opbrengsten + 1%	S	-74	-74	-74	-74	In de kadernota gingen we uit van 2,4% verhoging van de OZB inkomsten. Wanneer we de inkomsten voor de woningen met 1% extra verhogen, dan leidt dit tot een meeropbrengst van ca. € 74.000.
Extra areaaluitbreiding Eemshaven	S	-300	-500	-750	-1.000	In feite ook een soort stelpost. Woz waarden niet op voorhand in de berekening van de tarieven meenemen. Post is verhoogd met € 100.000 in 2019 en €50.000 in de volgende jaren.
Inkoopvoordeel	S	-250	-500	-500	-500	Wij denken door een professionele organisatie van de inkoopfunctie ook inkoopvoordeel te kunnen behalen. In de kadernota was reeds een te behalen voordeel van € 0,25 miljoen opgenomen. In deze begroting hebben we dit voordeel naar boven bijgesteld.
Totaal maatregelen		-1.222	-2.122	-2.912	-3.572	

Maatregelen begroting 2019 Het Hogeland (financieel effect x € 1.000)						
Onderwerp	Effect: I of S	2019	2020	2021	2022	Toelichting
Wachtgeld bestuurders	I	-350				In de kadernota was een éénmalige dotatie aan een te vormen voorziening in verband met te betalen wachtgelden van voormalige bestuurders opgenomen. Deze dotatie kan neerwaarts worden bijgesteld.
AR aanvullen uit bestemmings-reserves ter dekking begrotingstekort.	I	-3.812				In totaal hebben we voor ca. € 7,1 miljoen vanuit de bestemmingsreserves laten vrijvallen ten gunste van de Algemene Reserve. Dit maakt het mogelijk om het tekort van 2019 (ca. € 3,8 miljoen) uit de Algemene Reserve te dekken. Tevens hebben we de vorming van een reserve voor cofinanciering van leefbaarheidsprojecten voor een bedrag van €3 miljoen in deze begroting opgenomen.
Voorschot op rekeningresultaat	I	PM				Momenteel verwachten wij een positief rekeningresultaat voor de 5 oude organisaties gezamenlijk. Wij vinden het echter nog niet verantwoord daar een voorschot op te nemen.
Onderuitputting kapitaallasten	I	-400				Normaal gesproken verwerken we bij de eerste bestuursrapportage het effect op de kapitaallasten van de investeringskredieten die bij de jaarovergang nog niet zijn afgerond. Wij hebben hier nu reeds een voorzichtige inschatting van gemaakt. Dat betekent uiteraard dat dit effect niet meer bij de eerste bestuursrapportage naar voren komt.
Totaal maatregelen		-4.562	-	-	-	

OZB niet-woningen

Naast bovenstaande maatregelen stellen we tevens voor een andere lijn te volgen voor de OZB niet-woningen in vergelijking met het in de kadernota opgenomen belastingplan. Uitgangspunt in het belastingplan was een gelijkblijvende OZB opbrengst voor niet woningen. Dit zou een tariefsverlaging voor bedrijven in de oude gemeente Eemsmond en een tariefsverhoging in de rest van het gebied betekenen. Voor de grote bedrijven in de Eemshaven zou dit een voordeel van ca. € 1 miljoen opleveren. Wij zijn van mening dat ook de grote bedrijven in de Eemshaven een bijdrage moeten leveren aan de leefbaarheid van dit gebied. Daarom zijn in deze begroting de bestaande inkomsten voor niet woningen in het voormalig Eemsmond gebied als uitgangspunt genomen. Dit leidt tot een meeropbrengst van ca. € 2 miljoen. Dit geeft ons ruimte voor nieuwe ambities, bijvoorbeeld richting onze dorpen. Ambities waarvoor in de reguliere begroting geen ruimte is. De meeropbrengst wordt voor de helft opgebracht door de grote bedrijven in de Eemshaven.

De meeropbrengst betrekken we bewust niet bij het begrotingssaldo. De middelen worden daarom afgezonderd in een aparte reserve. Deze reserve zetten we vervolgens weer in middels globaal twee sporen:

- Spoor 1 is voor realisatie van nieuwe ambities, waaronder onze dorpen. Ongeveer € 1 miljoen gaan wij vanaf 2019 structureel inzetten om voor de dorpen een dorpsbudget te verlenen, binnen nog nader te definiëren condities. Dit is een plus op de leefbaarheid van de dorpen.
- Spoor 2 ziet meer toe op een tegemoetkoming aan de sector die het geld opbrengt en op nieuwe ambities die voortvloeien uit het coalitieakkoord.

Voor de ondernemers buiten het voormalig Eemsmondgebied betekent dit voorstel een forse verhoging van de OZB. Dit onderkennen we en daar willen we op een aantal manieren aan tegemoet komen:

- a. De komende drie jaren gaan wij werken met een afgebakende nadeelcompensatie voor bedrijven die als gevolg van de tariefswijziging meer gaan betalen.

Deze regeling is in hoofdlijnen als volgt:

- **Ondergrens € 250 - Bovengrens € 1.500**
- **1e jaar 75% compensatie, 2e jaar 50%, 3^e jaar 25%**

Een niet woning welke meer dan € 250 meer gaat betalen, tot aan een maximum van € 1.500 heeft in 2019 recht op 75% van de tussenliggende som van € 1.250. Het tweede jaar hanteren we 50%, het derde jaar 25%. De kosten van de regeling betreft het eerste jaar een som van ongeveer € 350.000 en totaal over de drie jaren ongeveer € 700.000.

- b. Vanuit de meeropbrengst kunnen ondernemersfondsen gevormd worden, waarbinnen de verscheidene sectoren structureel gecompenseerd kunnen worden. Dit werken we nader uit. Ook de bestaande fondsen, die tot op heden middels reclamebelasting gevoed werden, in Winsum en Uithuizen vallen hieronder. Dat betekent dat we tevens voorstellen de reclamebelasting met ingang van 2019 af te schaffen.
- c. Wij stellen voor om in 2019 geen inflatiecorrectie op de OZB niet-woningen toe te passen, zoals we dat wel doen bij de woningen (+3,4%). Dit omdat voor een groot deel de ondernemers al veel meer gaan betalen, maar ook om het relatief grote verschil in tarieven tussen woningen en niet-woningen iets kleiner te maken. Vanuit bv de landbouwsector wordt al jaren bepleit dat het verschil nu te groot is en zij beschouwen dat als onrechtvaardig.

Omdat deze plannen nu nog niet voldoende uitgewerkt zijn, komen wij hier bij de kadernota 2020 op terug. Wij stellen nu voor de meeropbrengsten te reserveren in een reserve "Ruimte voor dorpen en ondernemers".

Paragrafen

Lokale heffingen

Inleiding

Met de paragraaf Lokale heffingen bieden wij de raad inzicht in de eigen inkomsten en de lastendruk die de lokale heffingen veroorzaken. Lokale heffingen is een verzamelterm voor een aantal belastingen, heffingen en retributies. Het is één van de verplichte paragrafen voor de begroting en het jaarverslag op grond van het Besluit Begroting en Verantwoording.

In deze paragraaf gaan wij in op:

- De geraamde inkomsten;
- Het beleid ten aanzien van de lokale heffingen;
- Een overzicht van de hoofdlijnen van de diverse heffingen, waarin bij de berekening van de tarieven die hoogstens kostendekkend mogen zijn, wordt bewerkstelligd dat de geraamde baten de geraamde lasten niet overschrijden, evenals een duiding van de beleidsuitgangspunten inzake de kosten berekeningen;
- Een aanduiding van de lokale belastingdruk;
- Een beschrijving van het kwijtscheldingsbeleid.

De lokale heffingen vormen een aanzienlijk deel van de inkomsten van de gemeente en maken dus een wezenlijk onderdeel uit van het te voeren gemeentelijk beleid. De wettelijke grondslag om gemeentelijke belastingen te heffen wordt gevonden in artikel 216 van de Gemeentewet. Dit artikel bepaalt dat de gemeenteraad kan besluiten tot het invoeren, wijzigen of afschaffen van een gemeentelijke belasting door het vaststellen van een belastingverordening.

Ontwikkeling en tariefsaanpassingen van de lokale heffingen worden beheerst door de volgende beleidskaders:

- Ontwikkelingen in wetgeving;
- Belastingplan Het Hogeland 2019;
- Financiële positie van de gemeente.

In deze paragraaf wordt ingezoomd op de lokale lastendruk, ontwikkelingen in het belastingveld, de diverse belastingen en heffingen en ten slotte het gemeentelijke kwijtscheldingsbeleid.

Voor de tarieven is voor 2019 in de begroting het volgende verwerkt:

- Voor alle belastingen, rechten en leges (met uitzondering van de Rijksleges) is een extra opbrengst geraamd op basis van een tariefstijging van 2,4%. Uitgezonderd hierop zijn de onroerende zaakbelastingen (OZB), de afvalstoffenheffing en de rioolheffing;
- Een tariefstijging van 3,4 % voor de OZB Woningen;
- Voor tarief niet-woningen wordt gerekend met de tarieven zoals die golden in 2018 in de gemeente Eemsmond;
- Voor de afvalstoffenheffing en rioolheffing wordt uitgegaan van 100%.

Inhoud paragraaf:

- Ontwikkelingen lokale lastendruk
- Verschillende heffingen, belastingen en retributies
- Totaal overzicht van de gemeentelijke heffingen
- Belastingen en beleid
- Retributies gemeentelijk bezit en beleid
- Retributies gemeentelijke diensten
- Overhead toerekening aan kostendekkende leges en nieuwe BBV
- Kwijtschelding

Ontwikkelingen lokale lastendruk

De lokale lastendruk is de som van de onroerendezaakbelasting (OZB), de rioolheffing en de afvalstoffenheffing. Bij de bepaling van de lokale lastendruk (tarieven) wordt voor de OZB uitgegaan van een eigenaar van een woning en voor de rioolheffing en de afvalstoffenheffing van een standaard (meerpersoons) huishouden.

Belasting/Heffing	Bedum	
	2018	2019
Gemiddelde WOZ-waarde woning	€ 158.000,00	€ 158.000,00
Tarief eigenaren woning	0,1719%	0,1776%
Aanslag Onroerende zaakbelasting	€ 272,00	€ 280,00
Aanslag Afvalstoffenheffing	€ 224,10	€ 224,10
Aanslag Rioolheffing	€ 216,07	€ 258,96
Totaal gemeentelijke lastendruk	€ 712,17	€ 763,06

Belasting/Heffing	De Marne	
	2018	2019
Gemiddelde WOZ-waarde woning	€ 158.000,00	€ 158.000,00
Tarief eigenaren woning	0,2028%	0,1776%
Aanslag Onroerende zaakbelasting	€ 320,00	€ 280,00
Aanslag Afvalstoffenheffing	€ 238,44	€ 238,44
Aanslag Rioolheffing	€ 355,43	€ 258,96
Totaal gemeentelijke lastendruk	€ 913,87	€ 777,40

Belasting/Heffing	Winsum	
	2018	2019
Gemiddelde WOZ-waarde woning	€ 158.000,00	€ 158.000,00
Tarief eigenaren woning	0,2112%	0,1776%
Aanslag Onroerende zaakbelasting	€ 333,70	€ 280,00
Aanslag Afvalstoffenheffing	€ 220,00	€ 220,00
Aanslag Rioolheffing	€ 210,00	€ 258,96
Totaal gemeentelijke lastendruk	€ 763,70	€ 758,96

Belasting/Heffing	Eemsmond	
	2018	2019
Gemiddelde WOZ-waarde woning	€ 158.000,00	€ 158.000,00
Tarief eigenaren woning	0,2492%	0,1776%
Aanslag Onroerende zaakbelasting	€ 393,00	€ 280,00
Aanslag Afvalstoffenheffing	€ 154,00	€ 322,00
Aanslag Rioolheffing	€ 271,00	€ 258,96
Totaal gemeentelijke lastendruk	€ 818,00	€ 860,96

De totale lokale lastendruk ten opzichte van 2018 stijgt in 2019 voor de inwoners van de voormalige gemeenten respectievelijk met 7% voor Bedum, -15% voor De Marne, -1% voor Winsum en 5% voor Eemsmond.

In onderstaand overzicht wordt op basis van de cijfers over 2019 een vergelijking van de lokale lastendruk per gezin gegeven van de gemeenten uit de regio.

Gemeente	Woning OZB-eigendom		Gemiddelde WOZ-waarde € 158.000,00		Afvalstoffenheffing	Rioolheffing	Belastingdruk
	%	Bedrag	%	Bedrag			
Het Hogeland	0,1776	280,61	0	0,00	251,00	258,96	790,57
Loppersum	0,1797	283,93	0	0,00	229,00	345,00	857,93
Appingedam	0,2509	396,42	0	0,00	270,00	231,60	898,02
Delfzijl	0,2110	333,38	0	0,00	295,55	260,85	889,78
Midden groningen	0,1860	293,88	0	0,00	234,00	190,00	717,88
Veendam	0,2278	359,92	0	0,00	267,00	36,70	663,62
Stadskanaal	0,1717	271,29	0	0,00	347,00	192,00	810,29
Oldambt	0,2429	383,78	0	0,00	296,00	241,90	921,68

Voor deze vergelijking is het tarief afvalstoffenheffing het gemiddelde van de 4 tarieven die zijn vastgesteld in de afzonderlijke raden in 2018. Op basis van dit tarief loopt de afvalstoffenheffing in de pas met de overige gemeenten. Het OZB tarief woning van de gemeente Het Hogeland is laag in vergelijking met de overige gemeenten, alleen gemeente Stadskanaal is lager.

Voor niet-woningen ziet de lokale lastendruk er als volgt uit:

Belasting/Heffing			De Marne		
			2018	2019	
Gemiddelde WOZ-waarde NW	€ 301.000,00	€ 301.000,00	€ 301.000,00	€ 301.000,00	
Tarief eigenaren Niet Woning	0,2813%	0,4262%	0,3228%	0,4262%	
Tarief gebruikers Niet-Woning	0,2039%	0,3432%	0,2674%	0,3432%	
Aanslag Onroerende zaakbelasting	€ 1.460,45	€ 2.315,89	€ 1.776,50	€ 2.315,89	
Aanslag Afvalstoffenheffing	€ 224,10	€ 224,10	€ 238,44	€ 238,44	
Aanslag Rioolheffing	€ 216,07	€ 258,96	€ 355,43	€ 258,96	
Totaal gemeentelijke lastendruk	€ 1.900,62	€ 2.798,95	€ 2.370,37	€ 2.813,29	

Belasting/Heffing			Eemsmond		
			2018	2019	
Gemiddelde WOZ-waarde NW	€ 301.000,00	€ 301.000,00	€ 301.000,00	€ 301.000,00	
Tarief eigenaren Niet Woning	0,2786%	0,4262%	0,4186%	0,4262%	
Tarief gebruikers Niet-Woning	0,2082%	0,3432%	0,3371%	0,3432%	
Aanslag Onroerende zaakbelasting	€ 1.465,27	€ 2.315,89	€ 2.274,66	€ 2.315,89	
Aanslag Afvalstoffenheffing	€ 220,00	€ 220,00	€ 154,00	€ 322,00	
Aanslag Rioolheffing	€ 210,00	€ 258,96	€ 271,00	€ 258,96	
Totaal gemeentelijke lastendruk	€ 1.895,27	€ 2.794,85	€ 2.699,66	€ 2.896,85	

De totale lokale lastendruk ten opzichte van 2018 stijgt in 2019 voor de ondernemers van de voormalige gemeenten respectievelijk met 47% voor Bedum, 19% voor De Marne, 47% voor Winsum en 7% voor Eemsmond.

In de onderstaande overzichten wordt de belastingdruk weergegeven voor agrarische bedrijven, winkels, kantoren en horeca.

Agrarisch Gemiddelde WOZ-waarde € 357.000,00							
Gemeente	OZB-eigendom		OZB-gebruik		Afvalstoffen- heffing	Riool- heffing	Belasting druk
	%	Bedrag	%	Bedrag			
Het Hogeland	0,4262	1.521,53	0,3432	1.225,22	251,00	258,96	3.256,72
Loppersum	0,2198	784,69	0,1357	484,45	229,00	345,00	1.843,14
Appingedam	0,4273	1.525,46	0,3395	1.212,02	270,00	231,60	3.239,08
Delfzijl	0,4980	1.777,86	0,4073	1.454,06	295,55	260,85	3.788,32
Midden groningen	0,3844	1.372,31	0,3075	1.097,78	234,00	190,00	2.894,08
Veendam	0,3584	1.279,49	0,2511	896,43	267,00	36,70	2.479,62
Stadskanaal	0,3485	1.244,15	0,3026	1.080,28	347,00	192,00	2.863,43
Oldambt	0,4674	1.668,62	0,3629	1.295,55	296,00	241,90	3.502,07

Winkels Gemiddelde WOZ-waarde € 237.000,00							
Gemeente	OZB-eigendom		OZB-gebruik		Afvalstoffen- heffing	Riool- heffing	Belasting druk
	%	Bedrag	%	Bedrag			
Het Hogeland	0,4262	1.010,09	0,3432	813,38	251,00	258,96	2.333,44
Loppersum	0,2198	520,93	0,1357	321,61	229,00	345,00	1.416,54
Appingedam	0,4273	1.012,70	0,3395	804,62	270,00	231,60	2.318,92
Delfzijl	0,4980	1.180,26	0,4073	965,30	295,55	260,85	2.701,96
Midden groningen	0,3844	911,03	0,3075	728,78	234,00	190,00	2.063,80
Veendam	0,3584	849,41	0,2511	595,11	267,00	36,70	1.748,22
Stadskanaal	0,3485	825,95	0,3026	717,16	347,00	192,00	2.082,11
Oldambt	0,4674	1.107,74	0,3629	860,07	296,00	241,90	2.505,71

Kantoren Gemiddelde WOZ-waarde							
€ 207.000,00							
<i>Gemeente</i>	<i>OZB-eigendom</i>		<i>OZB-gebruik</i>		<i>Afvalstoffen-heffing</i>	<i>Riool-heffing</i>	<i>Belasting druk</i>
	<i>%</i>	<i>Bedrag</i>	<i>%</i>	<i>Bedrag</i>			
Het Hogeland	0,4262	882,23	0,3432	710,42	251,00	258,96	2.102,62
Loppersum	0,2198	454,99	0,1357	280,90	229,00	345,00	1.309,89
Appingedam	0,4273	884,51	0,3395	702,77	270,00	231,60	2.088,88
Delfzijl	0,4980	1.030,86	0,4073	843,11	295,55	260,85	2.430,37
Midden groningen	0,3844	795,71	0,3075	636,53	234,00	190,00	1.856,23
Veendam	0,3584	741,89	0,2511	519,78	267,00	36,70	1.565,37
Stadskanaal	0,3485	721,40	0,3026	626,38	347,00	192,00	1.886,78
Oldambt	0,4674	967,52	0,3629	751,20	296,00	241,90	2.256,62

Horeca Gemiddelde WOZ-waarde							
€ 203.000,00							
<i>Gemeente</i>	<i>OZB-eigendom</i>		<i>OZB-gebruik</i>		<i>Afvalstoffen-heffing</i>	<i>Riool-heffing</i>	<i>Belasting druk</i>
	<i>%</i>	<i>Bedrag</i>	<i>%</i>	<i>Bedrag</i>			
Het Hogeland	0,4262	865,19	0,3432	696,70	322,00	258,96	1.278,00
Loppersum	0,2198	446,19	0,1357	275,47	229,00	345,00	1.295,67
Appingedam	0,4273	867,42	0,3395	689,19	270,00	231,60	2.058,20
Delfzijl	0,4980	1.010,94	0,4073	826,82	295,55	260,85	2.394,16
Midden groningen	0,3844	780,33	0,3075	624,23	234,00	190,00	1.828,56
Veendam	0,3584	727,55	0,2511	509,73	267,00	36,70	1.540,99
Stadskanaal	0,3485	707,46	0,3026	614,28	347,00	192,00	1.860,73
Oldambt	0,4674	948,82	0,3629	736,69	296,00	241,90	2.223,41

Verschillende heffingen, belastingen en retributies

De lokale heffingen zijn te verdelen in belastingen en retributies/bestemmingsheffingen. Het verschil komt neer op het feit dat belastingen worden geheven zonder dat daar een aanwijsbare tegenprestatie van de overheid tegenover staat. De gemeente maakt hiervoor geen directe kosten. Bij bestemmingsheffingen, retributies, is dit wel het geval: de burger betaalt een vergoeding voor de dienst die de gemeente aan hem verleent.

De Gemeentewet maakt onderscheid naar retributies en diensten die zij verleent voor enerzijds het gebruik van gemeentebezittingen en werken en inrichtingen die de gemeente beheert, en anderzijds de door gemeenten verleende diensten.

Voor de bestemmingsheffingen, retributies geldt een maximale dekkinggraad van 100% van de kosten. Binnen de gemeente Het Hogeland worden de volgende belastingen en bestemmingsheffingen/retributies geheven:

Belastingen

- Onroerende zaakbelasting
- Roerende zaakbelasting
- Forensenbelasting
- Toeristenbelasting

Retributies, bestemmingsheffingen gebruik van gemeentebezittingen, werken en inrichtingen

- Afvalstoffenheffing
- Rioolheffing

Retributies, bestemmingsheffingen voor de verlening van diensten

- Leges burgerzaken
- Leges omgevingsvergunningen
- Leges dienstverlening Europese richtlijn

- Marktgelden
- Lijkbezorgingsrechten/begraafrechten

Totaal overzicht van de gemeentelijke heffingen

De totale opbrengst aan belastingen en retributies in de gemeente Het Hogeland laat zich als volgt specificeren:

Belastingsoort (bedragen in €)	Begroting 2018					Begroting
	Bedum	De Marne	Winsum	Eemsmond	Totaal	2019
Onroerende zaakbelasting	1.883.072	2.696.048	2.663.671	11.657.406	18.900.197	20.178.590
Forsenbelasting		186.674		8.196	194.870	187.957
Roerende zaakbelasting	1.453		3.409		4.862	4.963
Toeristenbelasting		332.000			332.000	332.000
Afvalstoffenheffing	1.016.659	1.162.545	1.348.770	919.356	4.447.330	4.438.058
Rioolheffing	1.009.306	1.795.000	1.292.213	2.027.542	6.124.061	5.847.666
Lijkbezorgingsrechten	152.012	125.000	144.000	275.000	696.012	666.808
Leges Algemeen	201.442	146.000	263.000	333.000	943.442	885.837
Bouwleges	181.174	285.000	311.000	257.000	1.034.174	1.029.800
Marktgelden	7.114	4.500	1.992	8.610	22.216	24.430

In dit overzicht is rekening gehouden met de afsplitsing van Middag naar de gemeente Westerkwartier.

Belastingen en beleid

Algemeen

Al gedurende een aantal jaren hebben de heringedeelde gemeenten Bedum, De Marne, Winsum en Eemsmond de verhoging van de tarieven beperkt weten te houden. In het licht van de rijksbezuinigingen, die deels ook op de gemeentes afgewend worden, hebben we deze lijn moeten loslaten. We ontkomen niet aan extra verhogingen om onze ambities te kunnen blijven verwezenlijken.

Belasting:	Onroerendezaakbelastingen (OZB)
Grondslag:	Art 220 Gemeentewet
Doel:	De OZB is een belangrijke bron van algemene middelen waar de gemeente een vrije bestemming aan kan geven. Heffing van OZB wordt geacht bij te dragen aan een goede lokale afweging tussen nut en offer.

De onroerendezaakbelastingen (OZB) worden geheven op onroerende zaken van eigenaren van woningen en niet-woningen en van de gebruikers van niet-woningen. De grondslag voor de OZB is de WOZ-waarde zoals wordt vastgesteld conform de Wet waardering onroerende zaken (Wet WOZ). De Wet WOZ gaat daarbij uit van de waarde in het economische verkeer. Die WOZ-waarde komt overeen met de prijs die door kopers voor de woningen is betaald (de 'vrije verkoopwaarde'). De WOZ-waarden van niet woningen wordt mede bepaald door huursommen in combinatie met landelijke taxatiewijzers.

OZB en tarief in 2019

De opbrengsten van de OZB voor woningen stijgen met 3,4% in 2019. De opbrengst OZB niet woning wordt naar het niveau Eemsmond gebracht. Dit houdt in dat voor het gehele gebied voor niet – woningen het OZB tarief “Eemsmond” gaat gelden. De extra opbrengst van ongeveer € 2.000.000 wordt gereserveerd voor leefbaarheid (cofinanciering) of andere fondsen om doelgroepen tegemoet te komen. Onderstaand worden de OZB tarieven weergegeven. De tarieven in 2019 zijn definitief.

OZB Tarief Soort	Begroting 2018				Begroting 2019
	Bedum	De Marne	Winsum	Eemsmond	
Eigenaar woning	0,1719%	0,2028%	0,2112%	0,2492%	0,1776%
Eigenaar niet-woning	0,2813%	0,3228%	0,2786%	0,4186%	0,4262%
Gebruiker niet-woning	0,2039%	0,2674%	0,2082%	0,3371%	0,3432%

WOZ waarde ontwikkeling en tariefontwikkeling

De OZB opbrengsten zijn gebaseerd op het OZB tarief berekend over de WOZ-waarde. Het definitieve OZB tarief wordt bepaald op basis van de meest actuele WOZ-waarden aan het einde van het jaar. Indien deze waarden gaan afwijken kan dit gevolgen hebben voor de wijziging van het OZB tarief. Bij deze WOZ-waarden worden de ontwikkelingen van de grote objecten niet betrokken. Het tarief wordt bepaald op basis van de verwachte opbrengst (inclusief de verhoging en exclusief areaaluitbreiding) en de nieuwe waarden naar prijspeil 1 januari 2018 (waardepeildatum). Hiermee wordt met de waardeontwikkeling rekening gehouden in de bepaling van het definitieve tarief. Een waardedaling leidt in vrijwel alle gevallen tot een hoger tarief.

Omgaan met opbrengsten OZB van grote objecten

Als gemeente kennen we een aantal grote objecten. Daarbij kan met name gedacht worden aan de bedrijven in de Eemhaven. De opbrengsten van deze grote objecten proberen we zo reëel mogelijk te ramen. We erkennen de nodige risico's rond de raming van de waardes van grote objecten. De energiemarkt laat een licht herstel zien en zijn ze bezig met een voorzichtige energietransitie. Het is nog niet duidelijk of deze ontwikkelingen een "positieve" uitwerking hebben de WOZ-waarden van energiecentrales.

Omgaan met WOZ-waarderingen in relatie tot aardbevingsproblematiek

Schaderegeling

In G-12-verband hebben wij in 2014 afgesproken om een schaderegeling in het leven te roepen die wij vanaf 2015 toepassen. In deze regeling wordt erkende aardbevingsschade die nog niet is hersteld, éénmalig in mindering gebracht op de WOZ-waarde. Deze regeling wordt breed gewaardeerd en voorkomt een deel van de bezwaarschriften.

Schaderegeling in 2019

Sinds 2017 hebben wij het accent gelegd om in het voortraject al eventuele schade mee te nemen bij de waardebepaling. Dus de beschikte WOZ-waarde is de WOZ-waarde inclusief eventuele aardbevingsschade. Tot 1 februari 2019 zijn er in totaal 295 schademeldingen binnengekomen. Waarvan 135 met een gemiddelde schadebedrag van € 9.000. 125 schademeldingen zonder bedrag. Deze worden weer aangeschreven met het verzoek alsnog het schadebedrag schriftelijk door te geven. Bij de overige meldingen is de schade al hersteld.

De WOZ-waarden openbaar per 1 oktober 2016

De WOZ-waarden van woningen zijn vanaf 1 oktober 2016 een openbaar gegeven. Vanaf dat moment kunnen de inwoners van de gemeente Het Hogeland de WOZ-waarde van hun woning vergelijken met die van andere woningen zonder tussenkomst van de gemeente. Iedereen kan eenvoudig en laagdrempelig de WOZ-waarde opvragen bij één centraal punt, het online WOZ-waardeloket, door de woning waarvan men de waarde wil weten aan te klikken op een plattegrond of een adres op te geven.

De inwoners van de gemeente Het Hogeland hoeven niet meer aan te bellen bij de bureaus om te vragen wat hun waarde is. Doordat woningen straks ook onderling vergeleken kunnen worden, verwacht de Waarderingskamer dat burgers beter begrijpen hoe verschillen tussen woningen leiden tot verschillende WOZ-waarden. Dit kan ook aan het licht brengen dat de waarde van een bepaalde

woning niet goed is gewaardeerd, waardoor een soort co-creatie tussen burger en gemeente gaat zorgen voor kwalitatief betere taxaties.

Belangrijk om te weten is dat alleen de WOZ-waarde zal worden getoond. De andere gegevens die de gemeente heeft gebruikt voor de taxatie, zoals wie is de eigenaar of wat is de verkoopprijs, zijn niet op deze manier te raadplegen. Ook worden de taxatieverslagen niet openbaar. Daarnaast gaat het voornamelijk alleen om de WOZ-waarde van woningen en bijvoorbeeld niet van bedrijfspanden. Gemeenten zijn, na aansluiting op de LV WOZ, af van de periodieke gegevensleveringen aan de huidige afnemers. Dit zijn de Belastingdienst (voor invullen van aangiften), de waterschappen (voor de heffing van de waterschapsheffing) en het Centraal Bureau voor de Statistiek.

Belasting:	Forensenbelasting
Grondslag:	Artikel 223 Gemeentewet
Doel:	De forensenbelasting is een belasting op tweede woningen voor mensen die niet in de gemeente Het Hogeland staan ingeschreven en meer dan 90 dagen per jaar in Het Hogeland een gemeubileerde woning voor zich beschikbaar houden. Rechtvaardiging voor deze belasting is dat gemeenten kosten maken voor niet-inwoners die verblijf houden en die door hun verblijf hier gebruikmaken van de gemeentelijke voorzieningen.

Het bedrag van de aanslag forensenbelasting is een vast tarief. De opbrengst van de forensenbelasting is bestemd voor de algemene middelen. Het aantal woningen dat als tweede woning wordt gebruikt wisselt jaarlijks. Het wel of niet kunnen opleggen van een aanslag is immers mede afhankelijk van of bewoners zich in de Basisregistratie Personen hebben laten inschrijven. Daarom fluctueren ook de jaarlijkse opbrengsten.

Het tarief bedraagt voor 2019 € 879,40.

Belasting:	Toeristenbelasting
Grondslag:	Toeristenbelasting: artikel 224 Gemeentewet
Doel:	Het gaat om een heffing voor het houden van verblijf binnen de gemeente door personen die niet als ingezetene met een adres in de gemeente in de basisregistratie personen zijn ingeschreven, maar wel gebruik maken van de voorzieningen binnen de gemeente Het Hogeland.

In Het Hogeland wordt in het totale grondgebied de toeristenbelasting ingevoerd per 1 januari 2020. In afwijking van het belastingplan is invoer op het grondgebied van de gemeenten Bedum, Winsum en Eemsmond praktisch niet mogelijk per 1 januari 2019. Het is raadzaam om de ondernemers genoeg tijd te geven voorafgaand aan de invoering van deze belasting.

De gemeente hanteert een gedifferentieerd tarief. De toeristenbelasting wordt geheven naar een tarief per persoon per overnachting. De tarieven zijn € 1,15 voor een overnachting op een camping en € 1,50 voor een overnachting in andere gelegenheden (hotels, pensions, B&B, etc.).

Retributies gemeentelijk bezit en beleid

De gemeente Het Hogeland kent 2 soorten heffingen (afvalstoffenheffing en de rioolheffing) in verband met gebruik van gemeentebezittingen, werken en inrichtingen.

Belasting:	Afvalstoffenheffing
Grondslag:	Afvalstoffenheffing: artikel 15.33 Wet milieubeheer
Doel:	Met de opbrengst van de heffing worden de lasten van de inzameling en verwerking van het (grof)huishoudelijk afval dat door de gemeente wordt ingezameld gedekt.

Er zijn twee reinigingsheffingen: afvalstoffenheffing wordt geheven voor het inzamelen van huishoudelijk afval bij woningen en reinigingsrechten worden geheven voor het inzamelen van bedrijfsafval.

	Opbrengst	Kosten	Overhead	Kosten incl. overhead	%
Verordening afvalstoffenheffing	5.965.872	5.555.483	529.393	6.084.876	98%

Het is in 2018 niet gelukt om het afvalbeleid voor 2019 volledig te harmoniseren. Daarvoor lag de werkwijze van de afvalinzameling en de afvalverwerking te ver uit elkaar. Hierdoor is het niet gelukt om de tariefstellingen zodanig vast te stellen dat de bedragen voor Afvalstoffenheffing enigszins te harmoniseren.

In de komende twee jaren zal het afvalbeleid voor Het Hogeland vorm moeten krijgen zodanig dat binnen deze periode een belastingverordening kan worden vastgesteld die hetzelfde is voor de hele gemeente, De Wet Arhi (art.28) geeft hiervoor de mogelijkheid. Vanuit het coalitieakkoord zijn de volgende uitgangspunten voor het nieuwe afvalbeleid:

1. één systeem voor de afvalinzameling en verrekening;
2. Het creëren van bewustwording bij burgers en ondernemers;
3. Het terugdringen van het aantal kilo's restafval per huishouden;
4. Optimale balans tussen afvalscheiding en kostenbeheersing

De situatie voor 2019 kan als volgt worden geschetst:

Voor "oud" gemeente Eemsmond gaan de volgende tarieven gelden:

- Eenpersoonstarief : € 250,00
- Meerpersoonstarief : € 322,00
- Extra groen 240 ltr. : € 20,60
- Extra grijs 240 ltr. : € 308,00

Voor "oud" gemeente Bedum gaan de volgende tarieven gelden:

- Per perceel : € 224,16
- Extra groen 240 ltr. : € 50,03
- Extra grijs 240 ltr. : € 120,48

Voor "oud" gemeente Winsum gaan de volgende tarieven gelden:

- Per Perceel : € 120,00
- Restafval : € 1,00 per lediging
- GFT : € 1,00 per lediging
- Restafval periodiek : € 0,20 per kilo
- GFT periodiek : € 0,04 per kilo
- Verzamelcontainer : € 76,71 per huishouden

Voor "oud" gemeente De Marne gaan de volgende tarieven gelden:

- Per perceel : € 130,68
- Per perceel recreatiepark 't Suyderoogh : € 227,72
- Extra container : € 51,90 op jaarbasis
- Extra container 240ltr. Restafval : € 4,36 per lediging
- Extra container 240ltr. GFT-afval : € 3,41 per lediging
- Extra container 140ltr. Restafval : € 2,80 per lediging

- Extra container 140ltr. GFTafval : € 2,17 per lediging
- Ondergrondse container rest/gft : € 1,01 per lediging

Belasting:	Rioolheffing
Grondslag:	Artikel 228a Gemeentewet
Doel:	Met de opbrengst van de rioolheffing worden de lasten van de gemeentelijke riolering gedekt, evenals de lasten die voortvloeien uit de gemeentelijke watertaken.

Rioolheffing wordt geheven voor de dekking van de kosten van de instandhouding van de gemeentelijke riolering.

De rioolheffing wordt jaarlijks geheven van de eigenaar van een pand die (in) direct aangesloten is op het gemeentelijke rioolstelsel. De hoogte van de aanslag is een vast bedrag per aansluiting. Ben je alleen eigenaar van een pand en (in)direct aangesloten op het gemeentelijk rioleringsstelsel betaal je een vast bedrag.

In het belastingplan is afgesproken dat de rioolheffing als vast wordt geharmoniseerd. Vanuit uit coalitieakkoord is aangegeven dat er wordt gewerkt aan een nieuw afvalwaterbeleidsplan en wordt er gestreefd naar een optimale samenwerking binnen de waterketen.

Ook bij de rioolheffing geldt als uitgangspunt dat de tarieven volledig kostendekkend moeten zijn.

	Opbrengst	Kosten	Overhead	Kosten incl. overhead	%
Verordening rioolheffing	5.847.666	5.401.879	546.169	5.948.048	98%

Voor de begroting 2019 komen wij tot de volgende tarieven voor de rioolheffing eigendom:

- per perceel € 258,96
- per garagebox € 86,32

Retributies voor gemeentelijke diensten

Retributies aangeduid als Leges (rechten die hun grondslag vinden in artikel 229 van de Gemeentewet) worden geheven voor door de gemeente verstrekte diensten. Deze diensten staan beschreven in de tarieventabel die bij de verordening hoort. Diensten kunnen verschillend van aard zijn, zoals een aanvraag voor een (bouw-)beschikking c.q. vergunning of het verstrekken van afschriften en documenten (paspoorten en rijbewijzen). Er zijn veel verschillende tarieven. Daarom zijn deze tarieven niet in deze paragraaf opgenomen.

Voor steeds meer tarieven gelden tarieven die wettelijk zijn vastgelegd of waarvoor in de wet maximale tarieven zijn bepaald die door de gemeente geheven mogen worden. Het aantal tarieven waarop wettelijke maximumtarieven van toepassing zijn, zal in de komende jaren nog verder toenemen. In veel situaties zijn de kosten van het product hoger dan het tarief dat de gemeente mag heffen. Dit beperkt het aantal tarieven dat nog volledig kostendekkend kan zijn.

Bij de legestarieven geldt als uitgangspunt volledige dekking van de kosten. Door de Rijksoverheid wordt al meerdere jaren aangedrongen op meer transparantie van de legestarieven. Omdat wij dit standpunt onderschrijven, wordt op dit moment bekeken op welke wijze dit in de gemeente Het Hogeland nog beter mogelijk is. Op deze wijze wordt beoogd meer duidelijkheid en acceptatie van de tarieven te bewerkstelligen.

De nieuwe verslaggevingseisen schrijven voor dat de kosten, opbrengsten en dekkingsgraad, kostendekkendheid, van de bestemmingsheffingen worden weergegeven.

Belasting:	Lijkbezorgingsrechten
Grondslag:	Artikel 229 Gemeentewet
Doel:	Met de opbrengst worden de exploitatielasten van de begraafplaatsen gedekt.

De 'oude' gemeenten kenden verordeningen lijkbezorgingsrechten. De verordeningen lieten grote verschillen zien in diversiteit van tarieven. In september is daarom besloten de verordeningen voor deze rechten niet te harmoniseren per 1 januari 2019. In 2019 zal het beleid ten aanzien van begraven en begraafplaatsen moeten worden herzien. Op basis van die uitkomst kan er per 1 januari 2020 een nieuwe verordening voor Het Hogeland worden vastgesteld, waarin ook de kostendekkendheid van de tarieven wordt meegenomen.

Leges

Onder de naam 'leges' wordt een aantal verschillende rechten geheven voor het genot van, door of vanwege het gemeentebestuur verstrekte diensten. De tarieven 2019 zijn vastgesteld in de vier afzonderlijke raden. De tarieven zijn daarbij als volgt berekend (met uitzondering van de activiteit bouwen bij de omgevingsvergunning):

- Indien er voor vier gemeenten een tarief is: het gemiddelde.
- Indien er voor drie gemeenten een tarief is: het gemiddelde.
- Indien er voor twee gemeenten een tarief is: het gemiddelde.
- Indien er in één gemeente een tarief is: het betreffende tarief.

De tarieven voor de activiteit bouwen bij de omgevingsvergunning zijn bepaald aan de hand van gewogen opbrengsten per categorie bouwsom. Daarnaast sluit de verordening zoveel mogelijk aan bij de modelverordening van de VNG. In de legesverordening is zo veel mogelijk geharmoniseerd. Daarnaast diende de huidige opbrengst van de vier gemeenten minimaal gegarandeerd te zijn.

Overhead toerekening aan kostendekkende leges en nieuwe BBV

Voor de lokale heffingen kan de gemeente de integrale kosten via de heffingen in rekening brengen. Dat zijn de directe kosten vermeerderd met een redelijke opslag voor de overhead. Voor het bepalen van een redelijke overhead werd onder het oude BBV aangesloten bij de manier waarop in de begroting de overhead werd toegerekend. Middels een kostenverdeelstaat werden alle overheadkosten als 'een bedrag' toegerekend aan de producten. Zo konden deze één op één overgenomen worden in de berekening van de kostendekkendheid.

Door de wijziging in de voorschriften kan dat niet meer. De diverse kosten (die voorheen onder de verzamelnaam 'apparaatskosten' vielen) zijn meer direct toegerekend aan de producten (en dus de programma's). Het restant is afzonderlijk verantwoord onder het hoofdstuk Overhead.

Hierdoor is het nodig om afspraken te maken over de toerekening van deze overhead om zo de kostendekkendheid van de heffingen te bepalen. Bovendien moet deze werkwijze ook vastgelegd worden in de financiële verordening.

Bovenstaande houdt in dat voor de bepaling van de kostendekkendheid van de heffingen de overhead alleen buiten de begroting om aan de tarieven kan worden toegerekend.

De gemeente is vrij in de wijze waarop overhead aan de heffingen wordt doorberekend. In de begroting 2019 is uitgegaan van het toerekenen van overhead aan de heffingen op basis van de omvang van de loonkosten. Dit is een transparante en eenvoudige methode om overhead toe te rekenen.

Let op: aangezien in november 2018 de tarieven van de lokale heffingen in de raad moesten worden vastgesteld, is ook op dit moment het overheadpercentage berekend. Deze was dus gebaseerd op de toen bekende gegevens. De hieronder genoemde bedragen zullen dan ook niet volledig aansluiten bij de huidige ramingen.

Het opslagpercentage wordt dan als volgt berekend:

$$\text{Totale overhead} / \text{totale loonkosten} = \text{opslagpercentage}$$

Op basis van de conceptbegroting van de gemeente Het Hogeland is de opslag voor 2019 berekend op 73,00%:

Lasten overhead (€)	Loonkosten (€)	Opslag %
€ 17.503.168	€ 23.945.378	73,00%

Voordeel van deze systematiek is de eenvoud. Omdat alle lasten met een vast percentage worden verhoogd, kan het bedrag dat in de heffing wordt betrokken met een vast percentage van 73,00% worden verhoogd.

Kwijtschelding

Het kwijtscheldingsbeleid voor drie 'oude' gemeenten, vastgelegd in de Regeling kwijtschelding gemeentelijke belastingen, was gelijk. "Oud" gemeente Eemsmond hanteerde een ruimhartiger kwijtscheldingsbeleid. Bij de normbedragen voor de kosten van bestaan bij de kwijtschelding van belastingen werd in alle vier de gemeenten de kwijtscheldingsnorm gehanteerd van 100% van het bedrag van de bijstandsnorm. Dit is het wettelijk toegestane maximale percentage. De Regeling moet door de nieuwe raad opnieuw worden vastgesteld, binnen drie maanden na aanvang van het jaar 2019. Zoals het nu laat aanzien zullen (inclusief de verkorte aangifte) circa 1.250 kwijtscheldingsverzoeken worden afgehandeld. Er wordt onderzocht of de afhandeling in eigen beheer kan plaatsvinden.

Risicobeheersing en weerstandsvermogen

Beleid risicomanagement en weerstandsvermogen

Gezien het feit dat de gemeente Het Hogeland formeel pas vanaf 01-01-2019 bestaat is nog geen beleid op het gebied van risicomanagement en weerstandsvermogen geformuleerd. Komende tijd staan een aantal stappen op het programma die leiden tot vaststelling van dit beleid door de gemeenteraad. Onderdeel hiervan zijn onder meer de vorm van de paragraaf weerstandsvermogen en hoe om te gaan met reserves en voorzieningen die relevant zijn voor de bepaling van het weerstandsvermogen.

Toelichting weerstandsvermogen

In het Besluit Begroting en Verantwoording provincies en gemeenten (kortweg BBV) is het weerstandsvermogen gedefinieerd als “de relatie tussen:

- a. de weerstandscapaciteit, zijnde de middelen en mogelijkheden waarover de provincie onderscheidenlijk gemeente beschikt of kan beschikken om niet begrote kosten te dekken;
- b. alle risico's waarvoor geen maatregelen zijn getroffen en die van materiële betekenis kunnen zijn in relatie tot de financiële positie”.

In het vervolg van deze paragraaf zijn deze beide elementen aangeduid als a. Beschikbare weerstandscapaciteit en b. Benodigde weerstandscapaciteit. Beide elementen zijn onderstaand uitgewerkt voor de gemeente Het Hogeland.

Benodigde weerstandscapaciteit

De benodigde weerstandscapaciteit is bepaald op basis van een inschatting van de risico's die de gemeente Het Hogeland loopt. Startpunt voor deze inschatting zijn de vier paragrafen weerstandsvermogen van de BMW-gemeenten en Ability geweest. De hierin opgenomen risico's zijn aangevuld met een aantal nieuwe risico's. Hierbij bleek het erg lastig de verschillende risico's goed te vertalen naar de nieuwe organisatie. Een eenvoudige optelling van onderliggende risico's geeft waarschijnlijk een vertekend beeld doordat in de verschillende paragrafen de risico's op verschillende niveaus zijn ingeschat en de onderbouwing niet altijd duidelijk was.

Daarnaast is uitgangspunt voor de paragraaf weerstandsvermogen continuïteit van beleid en de basis voor de inschatting de begroting zelf waarin deze paragraaf is opgenomen. Gezien het feit dat nog niet al het beleid geharmoniseerd is en ook de begroting een eerste inschatting is door de nieuwe gemeente is het onderbouwd benoemen en waarderen van risico's een zeer lastige opgave geweest.

De vertaling van de inschatting van risico's naar de benodigde weerstandscapaciteit vindt plaats met gebruikmaking van de Monte Carlo methodiek. Dit is een algemeen geaccepteerde wijze om te rekenen met onzekerheden. Op basis van alle onderliggende risico's met bijbehorende inschatting is een analyse gemaakt van de risicovoorziening voor de gemeente Het Hogeland.

Onderstaande tabel bevat de resultaten van deze statistische analyse voor wat betreft overschrijdingskansen. Daarbij is de overschrijdingskans + zekerheidspercentage altijd 100%. 75% zekerheid dat het bijbehorende bedrag voldoende is om de risico's op te vangen, betekent automatisch een kans van 25% dat dit bedrag niet voldoende is. Onderstaande tabel geeft de relatie tussen betrouwbaarheid en aan te houden risicovoorziening aan. Een risicovoorziening van € 5,17 miljoen geeft bijvoorbeeld een betrouwbaarheid van 90%. Dit betekent dat de gemeente Het Hogeland bij een dergelijke beschikbare weerstandscapaciteit naar verwachting eenmaal in de 10 jaar niet in staat zal zijn opgetreden risico's op te vangen met het bijbehorende bedrag (de gevolgen van de risico's waren in 10% van de gevallen groter dan het bijbehorende bedrag).

Tabel 1: Weerstandscapaciteit versus overschrijdingskans

Zekerheids- percentage	Overschrijdingskans	Bedrag in € mln.
10%	90%	3,06
25%	75%	3,72
50%	50%	4,34
75%	25%	4,79
80%	20%	4,90
90%	10%	5,17
95%	5%	5,39
99%	1%	5,77

Onderstaande 2 figuren geven een grafische weergave van de uitkomsten van de Monte Carlo simulatie waarin 100.000 schattingen zijn gedaan van de schadelast van het totale risicoprofiel.

Figuur 1: Kansverdeling schade per jaar

Het oppervlak onder deze grafiek geeft inzicht in de overschrijdingskans van een specifiek schadebedrag. In de volgende figuur is het oppervlak onder deze grafiek weergegeven. Hieruit zijn de waarden uit de tabel met overschrijdingskansen af te lezen.

Bij het beoordelen van het weerstandsvermogen van de gemeente Het Hogeland gaan we uit van een zekerheidspercentage van 90%, ofwel een overschrijdingskans van 10%. Dit percentage is bij Nederlandse decentrale overheden een algemeen geaccepteerd uitgangspunt en wordt daarmee gezien als resulterend in een verantwoord bedrag ter dekking van risico's. Bij hogere percentages zekerheid zou ook de benodigde weerstandscapaciteit onevenredig snel toenemen. Dit betekent dat bij de beoordeling van het weerstandsvermogen als uitgangspunt geldt dat een bedrag van € 5,17 mln. benodigd is om risico's op te kunnen vangen.

Naast deze statistieken op geaggregeerd niveau geeft de Monte Carlo simulatie ook inzicht in de gemiddelde invloed die individuele risico's hebben op de totale schattingen van de schadelast. In onderstaande tabel zijn op basis van deze invloed de tien grootste financiële risico's van de gemeente Het Hogeland weergegeven, met daarbij de onderliggende inschatting van de kans op optreden en de maximale financiële impact.

Tabel 2: Relatieve impact individuele risico's

Risicogebeurtenis	Kans op optreden	Minimaal financieel gevolg	Maximaal financieel gevolg	Invloed
De posten onvoorzien in de lopende projecten zijn mogelijk niet toereikend om nieuwe of gewijzigde risico's op te vangen*			€ 1.500.000	35,41%
Niet realiseren taakstelling jeugdzorg	90%	€ 1.250.000	€ 1.250.000	26,60%
Geraamde formatie is waarschijnlijk niet toereikend om alle taken uit te voeren	75%	€ 1.000.000	€ 1.500.000	22,23%
Tegenvallers bij onderhoud van kapitaalgoederen welke niet binnen de daarvoor beschikbare reserves op te vangen zijn	50%	€ 0	€ 1.000.000	5,87%
OZB opbrengsten grote objecten Eemshaven wijken af van raming	50%	€ 0	€ 750.000	4,46%
Onvoorziene extra bijdragen/verminderde inkomsten verbonden partijen/gesubsidieerde instellingen	50%	€ 0	€ 250.000	1,47%
Invoering vaste eigen bijdrage voor WMO voorzieningen leidt mogelijk tot toename van de vraag	30%	€ 0	€ 400.000	1,41%
Meer kosten voor onderhoud dan voorzien door extreme weersomstandigheden	70%	€ 0	€ 100.000	0,82%
Boete door niet voldoen aan de privacy wetgeving	50%	€ 0	€ 100.000	0,59%
Stijging van de rente waarin de begroting geen rekening is gehouden.	50%	€ 0	€ 100.000	0,59%

* Het risico met betrekking tot de projecten is gebaseerd op de inschattingen zoals gegeven in de begrotingen 2018 van de afzonderlijke gemeenten. Het totale daarin opgenomen bedrag van € 1.500.000 ten behoeve van projecten is opgeteld bij de rest van het risicoprofiel. Inmiddels zijn ook andere projecten gestart waarvan nog geen risicoanalyse beschikbaar is. Komend jaar wordt voor de afzonderlijke projecten/investeringen gewerkt aan een meer specifieke inschatting van de risico's

gerelateerd aan budgetten en posten onvoorzien daarin en de werkelijk gemaakte kosten/gerealiseerde opbrengsten in relatie tot de voortgang.

Beschikbare weerstandscapaciteit

De beschikbare weerstandscapaciteit is in het BBV gedefinieerd als:

“... de middelen en mogelijkheden waarover de provincie onderscheidenlijk gemeente beschikt of kan beschikken om niet begrote kosten te dekken”

Daarnaast is in de circulaire die in 2003 bij de invoering van het BBV als toelichting hierop verschenen is, de volgende passage opgenomen over de beschikbare weerstandscapaciteit:

“De weerstandscapaciteit bestaat uit de middelen en mogelijkheden waarover de provincie of gemeente beschikt om niet begrote kosten die onverwachts en substantieel zijn te dekken. Het gaat om die elementen waarmee tegenvallers eventueel bekostigd kunnen worden zoals bijvoorbeeld de algemene reserve, maar ook de onbenutte belastingcapaciteit en de stille reserves. Stille reserves zijn de meerwaarden van activa die te laag of tegen nul zijn gewaardeerd doch direct verkoopbaar zijn indien men dat zou willen.”

De hier genoemde voorbeelden van elementen waaruit de beschikbare weerstandscapaciteit kan bestaan komen onderstaand achtereenvolgens kort aan de orde met daarbij een argumentatie voor het al dan niet meerekenen in deze begroting. Op een later moment komt de definitieve beleidskeuze hierover nog voor te liggen in de gemeenteraad in de nota weerstandsvermogen en risicomanagement.

Algemene reserve

Het aanhouden van een algemene reserve kan verschillende doelen dienen. Eén daarvan is altijd ook het opvangen van financiële effecten van onvoorziene gebeurtenissen (risico's). De algemene reserve vormt daarmee een vanzelfsprekend onderdeel van de beschikbare weerstandscapaciteit.

Onbenutte belastingcapaciteit

De onbenutte belastingcapaciteit, de ruimte die nog aanwezig is tussen de huidige opbrengst en de maximaal toegestane belastingopbrengst, is in veel gemeenten onderdeel van de beschikbare weerstandscapaciteit. Het is hierbij echter de vraag of dit realistisch is, of in geval van een grote financiële tegenvaller inderdaad bijvoorbeeld de OZB verhoogd om deze tegenvaller te dekken. Voor de berekening van de onbenutte belastingcapaciteit wordt de artikel 12-norm gebruikt. Dit is de norm die gehanteerd wordt bij het aanvragen van artikel 12 steun. Hierbij wordt er van uitgegaan dat er binnen de gemeente nog ruimte is om de belastingtarieven te verhogen. Omdat de data voor Het Hogeland nog niet beschikbaar zijn om deze berekening uit te voeren is dit als p.m. opgenomen.

Stille reserves

Het meetellen van stille reserves in de beschikbare weerstandscapaciteit is pas gerechtvaardigd als verkoop daadwerkelijk aan de orde is. Tot die tijd is uitgangspunt dat de onderliggende activa noodzakelijk zijn voor de uitvoering van gemeentelijke taken, vervreemding dus niet aan de orde is en een eventuele theoretische overwaarde dus niet te verzilveren is.

Naast deze drie elementen zijn bestemmingsreserves (ten onrechte) een veel genoemd onderdeel van de beschikbare weerstandscapaciteit. Bestemmingsreserves dienen een specifiek doel en zijn niet eenvoudig aan te wenden voor het opvangen van risico's. Daarnaast draait weerstandsvermogen om het waarborgen van continuïteit van beleid, we willen niet dat iedere tegenvaller leidt tot een bezuiniging op vastgesteld beleid. Door een bestemmingsreserve in te zetten ter dekking van de schade van opgetreden risico's zou dit wel het geval zijn.

Op basis van bovenstaande keuzes is de beschikbare weerstandscapaciteit bij het opstellen van deze begroting als volgt:

Onderdeel	Bedrag
Algemene reserve	€ 7.163.390
Onbenutte belastingcapaciteit	p.m.
TOTAAL	€ 7.163.390

Weerstandsvermogen

Zoals aangegeven is het op het moment van schrijven van deze begroting zeer lastig de risico's voor de gemeente Het Hogeland van een goede inschatting te voorzien. Naar verwachting zal het enige jaren duren voordat een meer stabiel beeld ontstaat, waardoor het op dit moment niet mogelijk is op betrouwbare wijze conclusies te verbinden aan onderstaande berekening van het weerstandsvermogen.

Het weerstandsvermogen is gedefinieerd als de beschikbare weerstandscapaciteit (het totaal van niet in verplichtingen vastgelegde middelen) in relatie tot de risico's waarvoor geen maatregelen kunnen worden getroffen of waarvoor nog een resterend financieel risico blijft bestaan, na de genomen beheersmaatregelen (de benodigde weerstandscapaciteit). De omvang van het weerstandsvermogen moet in verhouding staan tot de risico's die de gemeente Het Hogeland loopt.

De confrontatie tussen de aanwezige financiële buffer en de financiële gevolgen van risico's is uit te drukken in de vorm van een ratio:

$$\frac{\text{Beschikbare weerstandscapaciteit}}{\text{Benodigde weerstandscapaciteit}} = \text{ratio weerstandsvermogen}$$

Op basis van de gegevens voor de gemeente Het Hogeland met betrekking tot benodigde en beschikbare weerstandscapaciteit leidt dit tot onderstaande berekening van de ratio weerstandsvermogen

$$\frac{\text{Beschikbare weerstandscapaciteit}}{\text{Benodigde weerstandscapaciteit}} = \frac{7,16 \text{ mln.}}{5,17 \text{ mln.}} = 1,38$$

De berekende ratio is een indicator voor het weerstandsvermogen van de gemeente. Als de berekende ratio 1 of meer is, dan kunnen volgens de gehanteerde methodiek de incidentele gevolgen van risico's worden opgevangen.

Het is op dit moment niet mogelijk om betrouwbare conclusies over de hoogte van de beschikbare reserves te verbinden aan de uitgevoerde analyse. In het algemeen is dit pas goed mogelijk nadat enige jaren volgens dezelfde methodiek gewerkt is. Dit geldt al voor organisaties die al vele jaren bestaan. Voor een nieuwe organisatie geldt dit wellicht in nog sterkere mate. De beschikbare informatie uit de vier gemeenten is van zeer verschillende aard en daardoor niet eenvoudigweg op te tellen of om te rekenen naar een risico voor de totale gemeente. Daarnaast is het beleid van de nieuwe gemeente op vele terreinen nog niet vastgesteld, waardoor geen duidelijk uitgangspunt aanwezig is van waaruit risico's te benoemen en te waarderen zijn.

Financiële kengetallen

Het Besluit Begroting en Verantwoording schrijft voor dat met ingang van het begrotingsjaar 2016 in deze paragraaf vijf financiële kengetallen opgenomen dienen te worden. Deze kengetallen geven op een eenvoudige wijze inzicht in de financiële positie van de gemeente.

Financiële kengetallen	2019	2020	2021	2022
Netto schuldquote	58%	61%	53%	39%
Netto schuldquote gecorrigeerd voor alle leningen	51%	55%	47%	34%
Solvabiliteitsratio	24%	25%	27%	30%
Kengetal grondexploitatie				
Kengetal structurele exploitatieruimte	-3%	0%	1%	3%
Kengetal structurele exploitatieruimte	113%	113%	114%	115%

Voor de berekening van de kengetallen zijn meerdere aannames gedaan. Conclusies op basis van bovenstaande hebben daarom beperkte informatiewaarde. Om deze reden hebben wij ook geen beoordeling gedaan. Met ingang van de begroting 2020 zullen we deze weer opnemen in de begroting.

Onderhoud kapitaalgoederen

De gemeente Het Hogeland heeft een oppervlakte van ca. 930 km², waarvan ca. 500 km² landoppervlakte. Een belangrijk deel van het landoppervlakte bestaat de openbare ruimte. In die openbare ruimte vinden een groot aantal activiteiten plaats, zoals wonen, werken, verplaatsen en recreëren. Ten behoeve van deze activiteiten beschikt de gemeente over een aantal belangrijke kapitaalgoederen: wegen, riolering, openbaar groen, speelvoorzieningen, civiele kunstwerken (bruggen, steigers en beschoeiingen), openbare verlichting en gebouwen. Goed onderhoud en beheer is van wezenlijk belang voor het in stand houden van deze kapitaalgoederen. Dit kan samengevat worden onder de term BOR (Beheer Openbare Ruimte).

Door het opgaan van vier gemeenten in de gemeente Het Hogeland ligt er de komende jaren een belangrijke taak voor de gemeente om beleids- en beheerplannen aangaande de kapitaalgoederen te harmoniseren, actualiseren en samen te voegen. Daarbij zullen keuzes gemaakt moeten worden in prioriteitstelling van deze plannen.

Wegen

Binnen de gemeente wordt gewerkt met het systeem van rationeel wegbeheer. Hiervoor is de nodige software aangeschaft die werkt volgens de landelijk erkende CROW systematiek. Alle wegen worden daarbij op een uniforme en objectieve wijze geïnspecteerd. Het is de bedoeling dat in 2019 een wegeninspectie plaats vindt in de gehele gemeente Het Hogeland. Hiermee wordt de actuele situatie van de kwaliteit van het wegenareaal bepaald. De gegevens worden in het systeem ingelezen waarna de benodigde onderhoudsbehoefte kan worden bepaald op basis van het vastgestelde onderhoudsniveau. Bij deze onderhoudsbehoefte behoren de benodigde financiële middelen voor de komende jaren als ook voor een langere periode. De onderhoudsbehoefte wordt vervolgens vertaald in een beheerplan wegen dat voor een periode (bijvoorbeeld 4 jaren) kan worden vastgesteld.

Vanzelfsprekend is dat afstemming plaats vindt met andere aspecten waarbij gedacht kan worden aan rioleringswerkzaamheden, verkeersmaatregelen, uitbreidingsplannen, herstructureringsplannen e.d.

Riolering

Ook voor de riolering beschikt de gemeente over een systeem van rationeel rioolbeheer. De systematiek is vergelijkbaar met die van wegbeheer. Ook hierbij worden, zij het niet jaarlijks, inspecties aan het riool uitgevoerd. Op basis van deze inspecties, praktijkervaringen en berekeningen wordt het onderhoud (vervangingen en aanpassingen) bepaald.

In 2013 heeft de clustersamenwerking BMW/NZV een nieuw gezamenlijk product gerealiseerd. Het Afvalwaterbeleidsplan (2014-2018) is de vervanger van de individuele gemeentelijke rioleringsplannen. In het hoofddocument van het Afvalwaterbeleidsplan is de gezamenlijke visie en een maatregelenpakket gedefinieerd. In de gemeentelijke specificaties zijn de individuele maatregelen en de rioolheffing vastgelegd. In 2019 zal dit afvalwaterbeleidsplan geactualiseerd worden.

In het kader van de regionale samenwerking in de waterketen Groningen en Noord-Drenthe participeert de gemeente in het gezamenlijk gegevensbeheerbureau (GGB). Het betreft hier vooralsnog een pilot. De activiteiten van dit GGB vinden plaats in het oude gemeentehuis van Bedum.

Openbaar groen

Voor het groenbeheer wordt ook gebruik gemaakt van een geautomatiseerd groenbeheersysteem. Het niveau van de data uit de vroegere gemeentes is sterk verschillend. Het zal nog een aanzienlijke inspanning vragen om de data op niveau te brengen. Echter dit is wel een voorwaarde voor het opstellen van een goed beheer- en onderhoudsprogramma. Daarbij is het uiteraard van belang dat het gewenste onderhoudsniveau wordt vastgesteld. Dit kan op basis van te harmoniseren beleidsplannen. Het gewenste onderhoudsniveau kan uiteraard verschillen per locatie (buitengebied, centrum, waardevolle objecten, etc.).

Openbare verlichting

In 2018 heeft er een nieuwe aanbesteding plaatsgevonden voor het beheer- en onderhoud van de openbare verlichting. De voormalige gemeenten Bedum, Winsum en De Marne hebben meegedaan aan de collectieve regionale aanbesteding. Het nieuwe contract is ingegaan op 1 mei 2018 voor de duur van twee jaar. De overeenkomst kan daarna door de gemeente worden verlengd. De gemeente Eemsmond heeft de Openbare verlichting zelf aanbesteed. Het is wenselijk dat in 2019 wordt onderzocht hoe de gemeente in de toekomst wil omgaan met het beheer- en onderhoud van de openbare verlichting en het beleid dat daar bij hoort. Hierbij spelen uiteraard de componenten duurzaamheid en energie een belangrijke rol.

Speelvoorzieningen

speeltoestellen en speelplekken moeten voldoen aan het Attractiebesluit Speeltoestellen. Dit betreft vooral veiligheidsaspecten. Om dit te waarborgen worden alle speeltoestellen en speelplekken geïnspecteerd. Het gaat daarbij om een veiligheidsinspectie en een functionele inspectie.

Vervanging van speeltoestellen en nieuwe inrichting van speelplekken zullen aan de orde blijven. Hiervoor zal het beleid op het gebied van speelvoorzieningen geharmoniseerd moeten worden. Belangrijke thema's daarin zijn: participatie, verantwoordelijkheid, subsidie, zelfwerkzaamheid, initiatieven, etc.

Civiele kunstwerken

Onder civiele kunstwerken worden verstaan, bruggen, beschoeiingen, kademuren en steigers. Het beheer- en onderhoud van de kunstwerken wordt vastgelegd in een door de gemeente aangeschaft geautomatiseerd beheersysteem. Dit beheersysteem sluit aan bij het systeem voor o.a. wegen, riolering en groen. De gebruikte systemen in de voormalige gemeenten zijn divers. Dat betekent dat het de nodige inspanning zal vragen om deze beheerplannen te actualiseren en te harmoniseren. Daarbij is het van belang dat de gemeente beschikt over actuele inspecties. Op basis van de beschikbare informatie is gebleken dat de jaren van inspecties uiteenlopen, maar dat elke gemeente voorheen wel een periodiek inspectie heeft uitgevoerd.

Gebouwen

Voor alle gemeentelijke gebouwen is er een systeem van planmatig meerjarig onderhoud (MJOP). Op basis van inspecties wordt bekeken welke onderhoudswerkzaamheden nodig zijn. Een actualisatie en harmonisatie zal ook bij dit kapitaalgoed de komende periode moeten plaatsvinden. Er is namelijk gebleken dat er verschillende uitgangspunten werden gehanteerd bij het inregelen van het MJOP. Op dit moment moeten de gebouwen van Bedum en De Marne nog worden geïnspecteerd en verwerkt om een eenduidig meerjarig onderhoudsperspectief te verkrijgen voor de gemeente Het Hogeland. Deze werkzaamheden worden in 2019 uitgevoerd.

Financiering

Inleiding

De Wet financiering decentrale overheden (Wet Fido) geeft een belangrijk, bindend kader voor een verantwoordelijke en professionele inrichting van de treasuryfunctie, alsmede voor het scheppen van voorwaarden om deze te kunnen uitvoeren. Op lokaal niveau is deze regelgeving vertaald in het door uw raad op 30 januari 2019 vastgestelde treasurystatuut. In dit statuut is de beleidsmatige infrastructuur van de treasuryfunctie vastgelegd in de vorm van uitgangspunten, doelstellingen, richtlijnen en limieten. Voorts is de gemeente wettelijk verplicht (op grond van artikel 13 van het BBV) jaarlijks een paragraaf betreffende de financiering op te nemen in zowel de begroting als de jaarrekening. Deze financieringsparagraaf is in samenhang met het treasurystatuut een belangrijk instrument voor het transparant maken en daarmee sturen, beheersen en controleren van de treasuryfunctie van de gemeente.

Doelstellingen van de treasuryfunctie

De gemeente Het Hogeland onderkent het belang van een verantwoord en adequaat beheer van haar financiële middelen. De treasuryfunctie van de gemeente Het Hogeland richt zich op:

- a. het verzekeren van duurzame toegang tot financiële markten tegen acceptabele condities;
- b. het beschermen van gemeentelijke vermogens- (en rente-)resultaten tegen ongewenste financiële risico's zoals renterisico, koersrisico, kredietrisico en liquiditeitsrisico;
- c. het minimaliseren van de interne verwerkingskosten en externe kosten bij het beheren van de geldstromen en financiële posities;
- d. het optimaliseren van de renteresultaten binnen de kaders van de Wet Fido respectievelijk de limieten en richtlijnen van het treasurystatuut.

Relatiebeheer

De gemeente Het Hogeland beoogt het realiseren van gunstige c.q. marktconforme condities voor af te nemen financiële diensten. De voorwaarden daarvoor zijn vastgelegd in het treasurystatuut.

Voor het reguliere betalingsverkeer hebben we een overeenkomst afgesloten met de NV Bank voor Nederlandse Gemeenten (BNG). In de overeenkomst is geregeld dat de bank een gedeelte van het kasbeheer verricht tegen gunstige rentetarieven. In de overeenkomst is een kredietlimiet bepaald. Tot deze limiet kan de gemeente tegen een gunstig rentepercentage daggeld opnemen of uitzetten. Minimaal één keer per jaar vindt met de BNG overleg plaats over de relevante terreinen met betrekking tot het betalingsverkeer.

Naast de BNG heeft de gemeente Het Hogeland nog rekeningen bij de Rabobank, ING en ABN AMRO voor onder meer het afstorten van leges.

Risicobeheer

Met betrekking tot risicobeheer gelden de volgende algemene uitgangspunten:

- De gemeente mag leningen of garanties uit hoofde van de “publieke taak” uitsluitend verstrekken aan door de Gemeenteraad goedgekeurde derde partijen, waarbij vooraf informatie wordt ingewonnen over de financiële positie en de kredietwaardigheid van de betreffende partij.
- De gemeente kan middelen uitzetten uit hoofde van de treasuryfunctie indien deze uitzettingen een prudent karakter hebben en niet zijn gericht op het genereren van inkomen door het lopen van overmatig risico. Het prudente karakter van deze uitzettingen wordt gewaarborgd middels de richtlijnen en limieten van het treasurystatuut.

Vanuit de doelstellingen van het treasurybeleid valt af te leiden dat risico's zijn te onderkennen ten aanzien van de rente, krediet en liquiditeit. De Wet Fido geeft een aantal verplichte elementen aan die de genoemde risico's beperken of elimineren. Het doel van het treasurystatuut is o.a. deze risico's te beperken c.q. te beheersen. Een belangrijke eis uit de Wet Fido is dat de uitvoering van de treasuryfunctie uitsluitend de publieke taak dient en dat het beheer voorzichtig dient te zijn. De gemeente Het Hogeland heeft geen beleggingen die niet in het verlengde van de publieke taak liggen.

Renterisicobeheer

Voor wat betreft renterisicobeheer hanteren we de volgende uitgangspunten:

- De kasgeldlimiet wordt niet overschreden conform de Wet Fido.
- De renterisiconorm wordt niet overschreden conform de Wet Fido.
- Nieuwe leningen/uitzettingen worden afgestemd op de bestaande financiële positie en de liquiditeitsplanning;
- De rentetypische looptijd en het renteniveau van de betreffende lening/uitzetting wordt zo veel mogelijk afgestemd op de actuele rentestand en de rentevisie;
- De rentevisie van de gemeente wordt opgesteld op basis van de rentevisie van minimaal twee vooraanstaande financiële instellingen.

Kasgeldlimiet

De kasgeldlimiet is het maximumbedrag waarvoor de gemeente middelen mag aantrekken op de geldmarkt. De kortlopende middelen worden aangetrokken in de vorm van kasgeldleningen en kredietlimiet op de rekening-courant. De kasgeldlimiet is een instrument ter beperking van het renterisico. Bij overschrijding van de limiet dient op termijn voorzien te worden in vaste financiering. Bij de berekening van de kasgeldlimiet wordt uitgegaan van het begrotingstotaal van de gemeente aan het begin van het dienstjaar en is voor de gemeenten de norm vastgesteld op 8,5%. Op een begrotingstotaal van ongeveer € 154.000.000 bedraagt de kasgeldlimiet voor 2019 € 13.090.000.

Renterisiconorm

Gemeenten moeten rapporteren over het renterisico dat zij over de vaste schuld lopen. Het renterisico op de vaste schuld is in de Wet Fido omschreven als: "de mate waarin het saldo van de rentelasten van een openbaar lichaam verandert door wijzigingen in het rentepercentage op leningen en uitzettingen met een oorspronkelijke rentetypische looptijd van een jaar of langer". Het renterisico op de vaste schuld dient te voldoen aan de renterisiconorm; deze norm is in een wettelijke uitvoeringsregeling uitgewerkt als een bedrag ter hoogte van 20% van de totale lasten van de begroting en tenminste € 2,5 miljoen. Met het stellen van deze normen stelt het Rijk een kader om gemeenten tot een zodanige opbouw van de leningenportefeuille te laten komen, dat het renterisico uit renteaanpassing en herfinanciering van leningen in voldoende mate wordt beperkt.

Berekening Renterisiconorm (bedragen x € 1.000)

		Begroting			
		2019	2020	2021	2022
1.	Renteherziening op vaste schuld	-			
2.	Aflossingen	6.108			
3.	<i>Renterisico (1 + 2)</i>	6.108	-	-	-
4.	Totale lasten begroting	154.000			
5.	Vastgesteld percentage	20%	20%	20%	20%
6.	<i>Renterisiconorm (4 x 5)</i>	30.800	-	-	-
7.	<i>Ruimte (6 -/- 3)</i>	24.692	-	-	-

De wettelijke vastgestelde renterisiconorm van 20% houdt in, dat de jaarlijkse verplichte aflossingen en de renteherzieningen niet meer mogen bedragen dan 20% van het begrotingstotaal. Op basis van bovenstaande tabel is zichtbaar dat we ruim binnen de wettelijke vastgestelde norm blijven.

Rentevisie

Een rentevisie is een toekomstverwachting over de renteontwikkeling, op basis waarvan een financierings- en beleggingsbeleid wordt gevoerd. Afhankelijk van de (interne of externe) ontwikkelingen zal de gemeente haar rentevisie actualiseren. De rentevisie kan daarbij gebaseerd worden op de rentevisie van enkele gezaghebbende financiële instellingen, zoals onze "huisbankier" de BNG.

De rente op de kapitaalmarkt (lang geld) schommelt eind 2018/begin 2019 rond de 1,5%. Voor de berekening van de kapitaallasten hebben we gecalculeerd met 2,5%. Voor kort geld zijn we in de begroting 2019 uitgegaan van 2,5% voor *aan te trekken* kort geld (financieringstekort) en 0% *weg te zetten* kort geld (financieringsoverschot).

Renterisico op kasgeld

Voor het liquiditeitenbeheer heeft de gemeente lopende rekeningen bij de BNG en de Rabobank. De betalingen en ontvangsten lopen hoofdzakelijk via de BNG. Om een lagere EMU-schuld te bewerkstelligen voor de collectieve sector (Rijk en decentrale overheden) is per 1 januari 2014 het 'schatkistbankieren' verplicht gesteld voor decentrale overheden. Het aanhouden van middelen in de schatkist van het Rijk moet zorgen voor een lagere financieringsbehoefte van het Rijk.

Het schatkistbankieren houdt in dat 'overtollige' liquide middelen van decentrale overheden moeten worden aangehouden bij de schatkist van het Rijk. Aan het schatkistbankieren zijn regels en voorwaarden verbonden. Onder andere moeten liquide middelen boven een drempel van 0,75 % van het begrotingstotaal worden aangehouden bij de schatkist van het Rijk. Hierbij geldt een minimum van € 250.000. Overtollige middelen moeten dagelijks worden overgeboekt naar de schatkist. Over de middelen die aangehouden worden bij de schatkist wordt een daggeldrente vergoed tegen het zogenaamde eoniatarief. Deze is momenteel (eind januari 2019) negatief, maar voor de rekening courant voor het schatkistbankieren wordt geen negatieve rente gehanteerd, dus het rentepercentage is 0,00%. Tevens wordt er een kas bijgehouden. Kastransacties worden tot een minimum beperkt. Ook de omvang van de kas is minimaal.

Kredietrisicobeheer

Bij het uitzetten van middelen uit hoofde van treasury gelden de volgende uitgangspunten:

- Uitzettingen vinden uitsluitend plaats bij Nederlandse overheden en andere publiekrechtelijke lichamen voor wiens waardepapier een solvabiliteitsratio van 0% geldt.
- Bij het verstrekken van leningen of garantstelling uit hoofde van de publieke taak worden zoveel mogelijk zekerheden of garanties geëist.
- Er wordt geen gebruik gemaakt van derivaten.

Liquiditeitsrisico's

Onder liquiditeitsrisico wordt verstaan het risico dat ontstaat, indien door wijzigingen in de liquiditeitenplanning en meerjaren investeringsplanning de financiële resultaten kunnen afwijken van de verwachtingen. Vooralsnog is er sprake van een evenwichtige spreiding over het gehele jaar. Ook de uitvoering van het investeringsplan speelt een belangrijke rol. Hiervoor is het noodzakelijk om op het juiste moment de financieringsmiddelen beschikbaar te hebben.

De gemeente beperkt haar interne liquiditeitsrisico's door haar treasuryactiviteiten te baseren op een recente liquiditeitenprognose.

Koersrisicobeheer

De gemeente beperkt de koersrisico's op uitzettingen uit hoofde van treasury, door daarbij uitsluitend producten te hanteren die conform de Wet Fido zijn toegestaan. Tevens beperkt de gemeente de koersrisico's door de looptijd van de uitzettingen af te stemmen op de liquiditeitenplanning.

Valutarisico's

Deze risico's hebben betrekking op de kans dat de financiële activa van de organisatie in waarde verminderen door negatieve koersontwikkelingen op de valutamarkt. Valutarisico's worden in de gemeente uitgesloten door uitsluitend leningen te verstrekken, aan te gaan of te garanderen in de euro.

Geldstromenbeheer

Teneinde de kosten van het geldstromenbeheer te minimaliseren wordt het liquiditeitsgebruik beperkt door de geldstromen op gemeenteniveau op elkaar en de liquiditeitenplanning af te stemmen. Hierbij wordt erop toegezien dat de liquiditeitspositie voldoende is om te garanderen dat de verplichtingen tijdig kunnen worden nagekomen. Ook worden de kosten beperkt door het betalingsverkeer zoveel mogelijk elektronisch uit te laten voeren door één bank.

Financiering

Bij het aantrekken van financieringen voor een periode van één jaar en langer gelden de volgende uitgangspunten:

- financieringen worden enkel aangetrokken ten behoeve van de uitoefening van de publieke taak;
- financiering met externe financieringsmiddelen wordt zoveel mogelijk beperkt door primair de beschikbare interne financieringsmiddelen (reserves en voorzieningen) te gebruiken om het renteresultaat te optimaliseren;
- toegestane instrumenten bij het aantrekken van financieringen zijn onderhandse leningen;
- geld wordt uitsluitend aangetrokken op basis van een recente liquiditeitsprognose en een actuele rentevisie.

Mutaties in leningenportefeuille (bedragen x € 1.000)

	bedrag
Stand per 1 januari 2019	72.788
Nieuwe leningen	2.411
Reguliere aflossingen	6.108
Vervroegde aflossingen	-
Stand per 31 december 2019	69.092

Rentetoerekening

In het wijzigingsbesluit Besluit begroting en verantwoording (BBV) is opgenomen dat de rentekosten aan de desbetreffende taakvelden moet worden toegerekend met behulp van een (rente)omslag. Met andere woorden, rente die direct verband houdt met een taakveld betreft de (omslag)rente die moet worden toegerekend aan investeringen binnen dat taakveld.

In de begroting 2019 hebben we geen bespaarde rente berekend. Het berekenen van een rentevergoeding over het eigen vermogen (reserves) creëert een fictieve rentelast en leidt naar het oordeel van de commissie BBV tot het (onnodig) opblazen van de programmalasten en gaat daarmee ten koste van de eenvoud en transparantie. Derhalve adviseert de Commissie BBV vanwege het verlangde inzicht, de eenvoud en transparantie deze systematiek niet toe te passen.

Berekening renteomslag 2019 (opgemaakt medio oktober 2018)

1. Financieringsoverschot/-tekort			
boekwaarde investeringen 01-01-2019			182.415.027
eigen financieringsmiddelen 01-01-2019	70.399.374		
saldo nog niet afgeloste geldleningen 01-01-2019	<u>76.895.343</u>		
			<u>147.294.717</u>
tekort (+) / overschot (-/-) aan vaste financieringsmiddelen			35.120.310

2. Rentelasten			
rente van langlopende leningen (2019)			2.934.564
rente van financieringstekort	2,50%	(0% bij overschot)	<u>878.008</u>
totaal te verdelen rente			3.812.572

3. Omslagpercentage			
	<i>investeringen</i>	<i>rente</i>	
boekwaarde investeringen	182.415.027	3.812.572	
buiten de omslag:			
investeringen met vaste rente (zie specificatie)	19.273.263	446.423	
investeringen voor de renteomslag	<u>163.141.764</u>	<u>3.366.149</u>	
omslagpercentage			2,063%
Afgerond (met maximaal 0,5% omhoog)			2,50%

<i>Specificatie: Investerings met vaste rente</i>	<i>boekwaarde 1-1-2019</i>	<i>rente</i>	
Leningen diversen	2.039.225	29.803	
Leningen woningbouwcorporatie	4.307.149	185.588	
Bouwgrondexploitatie	3.994.417	51.874	
Diverse projecten met projectleningen/vaste rente	8.932.472	179.158	
totaal investeringen met vaste rente	<u>19.273.263</u>	<u>446.423</u>	

In onderstaand renteschema is inzichtelijk hoe omgegaan wordt met de rentekosten.

Renteschema (opgemaakt medio oktober 2018)

		Begroting 2019
a	Externe rentelasten over korte en lange financiering	
	1. Rente langlopende leningen	2.934.564
	2. Rente kortlopende geldleningen (<i>rente over financieringstekort of -overschot</i>)	878.008
b.	Externe rentebaten	-
	Saldo rentelasten en rentebaten	3.812.572
c.	1. Doorbelaste rente aan grondexploitatie	-51.874
	2. Doorbelaste rente aan projectfinanciering	-179.158
	Aan taakvelden toe te rekenen externe rente	-231.032
d.	1. Rente aan eigen vermogen	-
	2. Rente aan eigen voorzieningen	-
	Subtotaal	-
	Totaal aan taakvelden toe te rekenen rente	3.581.540
e.	Werkelijk aan taakvelden toe te rekenen rente (renteomslag)	
	- vast percentage	215.391
	- renteomslag	4.078.544
	Saldo werkelijk toe te rekenen rente	4.293.935
	Renteresultaat op Treasury	-712.395

Bedrijfsvoering

Algemeen

Op basis van het BBV is de gemeente verplicht om de stand van zaken en de beleidsvoornemens ten aanzien van de bedrijfsvoering te verstrekken. Onder bedrijfsvoering verstaan we de sturing en beheersing van de ondersteunende processen binnen de organisatie. De paragraaf Bedrijfsvoering schetst op hoofdlijnen de manier waarop onze organisatie haar ambities wil bereiken.

De inhoud van deze paragraaf heeft een duidelijke relatie met het programma Bedrijfsvoering (onderdeel 'Overhead') en beide begrotingsonderdelen kunnen in samenhang worden gelezen. Het programma gaat in op de verplichte drie W-vragen: 'Wat willen we bereiken?', 'Wat gaan we daarvoor doen?' en 'Wat mag het kosten?'. De paragraaf gaat in op de wijze waarop Het Hogeland dit heeft georganiseerd.

Concern

De gemeentesecretaris is als hoofd van de ambtelijke organisatie verantwoordelijk voor de uitvoering van het door het bestuur vastgestelde beleid. Hij draagt de eindverantwoordelijkheid voor het gehele budget en de bedrijfsvoering. Wel legt hij de verantwoordelijkheid zo laag mogelijk in de organisatie, bij teamcoaches en/of bij de teams.

HRM

De activiteiten van HRM richten zich op zowel de medewerkers als de organisatie in brede zin. Hierbij kunnen we denken aan:

- Personeelsadvies
- Personeelsbeheer en salarisadministratie
- Rechtspositionele zaken
- Persoonlijke ontwikkeling van medewerkers
- Teamontwikkeling
- Organisatieontwikkeling

Communicatie

Binnen de gemeente heeft iedereen een eigen communicatieverantwoordelijkheid. Wij sluiten daarbij zoveel mogelijk aan bij onze omgeving. Dat vraagt om persoonlijk contact maar ook om digitale interactie. Het team communicatie adviseert, coacht en faciliteert de medewerkers, het management en het bestuur daarbij. Daarnaast neemt het team het voortouw bij merk en reputatie (identiteit, imago, huisstijl etc.), begeleidt het bij ontwikkelingen (communicatie bij in- en externe veranderingen) en brengt het dat wat er binnen en buiten de gemeentehuizen speelt met elkaar in verband. Dit doet communicatie onder andere met de newsroom. Samen met collega's van de teams KCC en Online luistert en reageert de newsroom op digitale berichtgeving vanuit de omgeving van Het Hogeland. In de toekomst voorziet de newsroom de organisatie in toenemende mate van omgevingsinformatie die we kunnen gebruiken voor ons werk.

Informatisering en automatisering

De afdeling I&A bestaat vanaf 1 januari 2019 uit 4 teams en een strategisch informatie-adviseur.

De vier teams zijn:

- Informatiemanagement
- Informatiebeheer
- Gegevenshuis
- Automatisering incl. Helpdesktaken I&A

De strategische ontwikkelingen op het gebied van informatisering en automatisering hebben invloed op elk van deze teams en de taken van de strategisch informatie-adviseur.

Binnen Het Hogeland worden in de periode van 2019-2022 een aantal grote ontwikkelingen verwacht, die al ingezet zijn in de aanloop naar de herindeling. Denk hierbij aan het faciliteren van:

- 'Preferent Digitaal' werken
- transparantie van de gemeentelijke organisatie naar buiten toe
- sturing in opgave gericht werken
- samenwerken in integraal werkende omgevingen
- groeien naar een regie-organisatie
- het implementeren van integraal service management

Positionering I&A

In alle onderdelen van de gemeente vinden processen plaats waarin informatie een centrale rol speelt. I&A verleent diensten aan alle domeinen en vormt een onderdeel van de informatie-infrastructuur van de gemeente Het Hogeland. Van operationeel tot strategisch, op alle niveaus binnen de gemeente is informatie- in alle vormen, digitaal, op papier of als gesproken woord- een essentieel onderdeel van de uitvoering van gemeentelijke taken. Door met een I&A visie, en onder architectuur te gaan werken, is er een heldere richting ontstaan voor de komende jaren, die stabiel voortbouwen mogelijk maakt. De samenwerking tussen de 4 teams en de strategisch informatiemanager wordt vorm gegeven in een strategisch informatie-overleg.

Door het samenvoegen van alle begrotingen op I&A gebied, en het formuleren van de grote opgaven voor de komende jaren, draagt de afdeling bij aan een transparant beeld over de I&A kosten binnen Het Hogeland. Door het beheer van deze begroting draagt I&A bij aan de beheersing van de uitgaven in relatie tot de wensen en ontwikkelingen voor Het Hogeland.

Inkoop

De gemeente kent een centraal coördinerend inkoopteam. Deze heeft een adviserende en toetsende rol op het gebied van inkopen en aanbestedingen. In overleg met de budgethouder en vakspecialisten worden gezamenlijk adviezen voorbereid en uitgebracht en aanbestedingstrajecten doorlopen, waarbij rekening wordt gehouden met de complexiteit en risico's van de in te kopen dienst, levering en /of werk. Daarnaast werkt het team aan de professionalisering van inkoop in de gehele organisatie.

Planning & Control

Het kader voor de werkzaamheden van Planning & Control is opgenomen in de verplichte verordeningen (op basis van de Gemeentewet):

- artikel 212: Financiële Verordening
- artikel 213 : Controleverordening
- artikel 213 A: Verordening onderzoeken doelmatigheid en doeltreffendheid

De gemeenteraad heeft bovenstaande verordeningen op 30 januari jl. vastgesteld.

P&C-cyclus

Voortdurend wordt gewerkt aan een cyclus die raad, college en management in staat stelt om tijdig de juiste beslissingen te nemen. Het is de bedoeling om het proces van plannen, uitvoeren en evalueren zo te sturen en te beheersen dat de doelen die het bestuur nastreeft ook gerealiseerd worden. Een goede inrichting van de Planning & Control cyclus is daarom belangrijk. In 2019 zal de P&C cyclus voor Het Hogeland opnieuw worden ingericht. Ten behoeve van het lopende begrotingsjaar 2019 zullen twee bestuursrapportages en een jaarrekening aan u worden voorgelegd. Vooruitlopend op het aankomende begrotingsjaar 2020 zal de kadernota worden opgesteld.

Administratieve organisatie en interne controle (AO/IC)

De AO/IC richt zich op het rechtmatig en doelmatig handelen van de organisatie. In dit team wordt jaarlijks een intern controleplan opgesteld en uitgevoerd.

De accountant maakt gebruik van deze uitgevoerde interne controles. De afzonderlijke vier gemeenten en Ability hadden de afgelopen jaren dezelfde accountant aangesteld. Deze is ook werkzaam voor de nieuwe gemeente Het Hogeland.

Tevens wordt het management ondersteund bij het vastleggen van processen en de implementatie hiervan.

Financiële Administratie

De afdeling Financiële Administratie kan gezien worden als een spil voor de uitvoering en het beheer van de gemeentelijke financiële administratie. In 2019 zal een onderdeel van het eigen factureringsproces gedigitaliseerd worden. De gemeente is verplicht uiterlijk 18 april 2019 e-facturen van leveranciers te kunnen ontvangen en verwerken. Hierdoor zullen ook de administratieve processen verder worden gestroomlijnd. Verder ziet de financiële administratie de wens vanuit de organisatie voor het invoeren van een verplichtingenadministratie. Vooral bij de grote projecten en rondom inhuur derden is hier behoefte aan. Bij deze twee onderdelen zal de verplichtingenadministratie beschikbaar worden gesteld.

Informatiebeveiliging en privacy

Informatiebeveiliging

Toegankelijke en betrouwbare overheidsinformatie is essentieel voor gemeenten om hun processen uit te voeren. Gemeenten beschikken over een schat aan (zeer) vertrouwelijke informatie over zowel inwoners als bedrijven. Daarnaast zijn gemeenten verantwoordelijk voor een betrouwbare en continue dienstverlening.

Het informatiebeveiligingsbeleid ligt op dit moment bij het college van B&W en bestaat uit bedrijfsvoeringprocessen, onderliggende informatiesystemen en informatie van de gemeente in de meest brede zin van het woord. Het beleid moet voldoen aan de landelijke wet- en regelgeving en het normenkader Baseline Informatiebeveiliging Gemeenten. Na vaststelling wordt het beleid minimaal één maal per drie jaar, of zodra zich belangrijke wijzigingen voordoen, beoordeeld en zo nodig bijgesteld.

Jaarlijks wordt het beleid uitgewerkt in een informatiebeveiligingsplan, mede aan de van nieuwe ontwikkelingen en op basis van risico's.

Privacy

Sinds mei 2018 is de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG) van toepassing en dienen organisaties zich hier aan te houden. Voor gemeente Het Hogeland betekent dit onder andere dat er een Functionaris Gegevensbescherming (FG) is aangesteld. Deze functionaris heeft o.a. als taken onafhankelijk te adviseren aan de directie, toezicht te houden op de uitvoering van de AVG en de organisatie te informeren over nieuwe ontwikkelingen.

De gemeente heeft de verplichting om een overzicht op te stellen van verwerkingen die de gemeente doet met betrekking tot persoonsgegevens. Momenteel zijn de teams HRM, Sociaal domein bezig met het vullen van dit register voor hun team. De rest van de teams volgt in 2019.

Daarnaast heeft de gemeente een vastgestelde datalekprocedure. Datalekken worden bijgehouden in het datalekregister. In 2018 zijn 17 datalekken binnen de vier gemeenten geregistreerd, waarvan van een aantal een melding is gemaakt bij de Autoriteit Persoonsgegevens. Verreweg de meeste van deze datalekken komen door menselijke fouten in de verzending. Een belangrijke taak van de FG richt zich dan ook op de bewustwording onder medewerkers.

In 2019 wordt een begin gemaakt met het opstellen van halfjaar rapportages, een privacy beleid en duidelijke procedures om rechten van betrokkenen (inzagerecht, verwijderingsrecht, enz.) makkelijker uit te kunnen voeren.

Facilitaire zaken

Huisvesting

Alle medewerkers van de gemeente Het Hogeland zijn opnieuw gehuisvest (verhuist). De verhuizing is gebaseerd op verschillende uitgangspunten. Voor de verhuizing is nazorg noodzakelijk zodat alle restpunten verholpen kunnen worden. De uitgangspunten die ten grondslag liggen aan de basis moeten tevens worden verwerkt in de Producten- en Diensten Catalogus en de Kennisbank van het Selfservice Portaal.

Ontwikkeling Team Facilitair

Nog niet alle werkzaamheden, processen, demarcaties en inrichtingsprincipes zijn goed uitgewerkt. Voor de verdere professionalisering van de dienstverlening van het team zullen verschillende werkzaamheden worden opgestart, te weten:

- lange termijn visie op de ontwikkeling van team Facilitair
- doorontwikkeling van de digitale servicedesk
- uniformeren van processen

Verbonden partijen

Algemeen

In deze paragraaf wordt een overzicht gegeven van de samenwerkingsverbanden, waarin onze gemeente participeert en tevens een bepaalde bestuurlijke invloed kan uitoefenen. In het Besluit Begroting en Verantwoording (BBV) wordt hiervoor het begrip 'verbonden partijen' gebruikt. Het gaat dan om derde partijen waarin de gemeente een aanmerkelijk financieel en bestuurlijk belang heeft. Hieronder worden de deelnemingen verstaan van onze gemeente in gemeenschappelijke regelingen, samenwerkingsverbanden, vennootschappen, stichtingen en verenigingen.

Financieel belang

Er is sprake van een financieel belang als een aan een verbonden partij ter beschikking gesteld bedrag bij faillissement niet verhaald kan worden of als de gemeente aansprakelijk is wanneer de gemeente haar verplichtingen niet nakomt.

Bestuurlijk belang

Van een bestuurlijk belang is sprake wanneer de gemeente zeggenschap heeft in de rechtspersoon via het aandeelhouderschap en/of via het recht tot voordracht of benoeming van personen in de bestuursorganen van een rechtspersoon.

Overzicht Verbonden Partijen

De gemeente Het Hogeland heeft bestuurlijke en financiële belangen in onderstaande verbonden partijen. De lijst bestaat uit gemeenschappelijke regelingen die voldoen aan de definitie van verbonden partij, namelijk dat er sprake moet zijn van een bestuurlijk en financieel belang.

Naam	Veiligheidsregio Groningen (VRG)
Vestigingsplaats	Groningen
Rechtsvorm	Gemeenschappelijke regeling
Doelstelling en openbaar belang	De regeling stel zich ten doel om door regeling en bestuur en door een doelmatige organisatie en coördinatie via intergemeentelijke samenwerking uitvoering te geven aan de behartiging van de volgende belangen: - brandweertzorg; - geneeskundige hulpverlening bij ongevallen en rampen; - rampenbestrijding en crisisbeheersing; - bevolkingszorg; - melding, alarmering en coördinatie ambulancezorg en brandweer.
Programma	1. Veiligheid
Deelnemende partijen	Alle gemeenten inde provincie Groningen.
Bestuurlijk belang	Gemeente Het Hogeland is vertegenwoordigd in het Algemeen Bestuur door de burgemeester.
Financieel belang	De kosten voor de Veiligheidsregio Groningen worden gedragen door de deelnemende gemeenten. De bijdrage voor 2019 voor Het Hogeland bedraagt € 3.880.552.
Eigen vermogen *	31-12-2017: € 7.055 31-12-2016: € 5.628
Vreemd vermogen *	31-12-2017: € 12.205 31-12-2016: € 10.400
Financieel resultaat *	2017: € 2.290 (V) 2016: € 1.423 (V)
Risico's	De vastgestelde bandbreedte van de ratio weerstandsvermogen ligt tussen de 1,0 en 1,4. De geïnventariseerde risico's met een kans 'Hoog' komen op een totaal bedrag van € 2.500.000. Het beschikbare weerstandsvermogen bedraagt € 2.805.000. Hiermee komt de ratio weerstandsvermogen uit op 1,12 en valt daarmee binnen de bandbreedte. Conclusie is dus dat de VRG voldoende vermogen heeft om de geïnventariseerde risico's af te dekken.
Ontwikkelingen	Op dit moment is een onderhoudsronde in uitvoering voor de verdeling van het gemeentefonds. De verdeelsleutel van de begroting van de VRG is gebaseerd op de verdeling in het gemeentefonds. Op het moment dat de verdeling van het gemeentefonds is geactualiseerd, zal ook de verdeelsleutel daarop worden aangepast. Voor individuele Groninger gemeenten kan/zal dit een financieel effect hebben.

* Bedragen x € 1.000

Naam	Publieke Gezondheid & Zorg (PG&Z)		
Vestigingsplaats	Groningen		
Rechtsvorm	Gemeenschappelijke regeling		
Doelstelling en openbaar belang	De regeling stelt zich ten doel om door regeling en bestuur en door een doelmatige organisatie en coördinatie via intergemeentelijke samenwerking uitvoering te geven aan de volgende belangen; - bescherming en bevordering van de gezondheid van de bevolking; - bevolkingszorg.		
Programma	5. Sociaal domein & Volksgezondheid		
Deelnemende partijen	Alle gemeenten in de provincie Groningen.		
Bestuurlijk belang	Gemeente Het Hogeland is vertegenwoordigd in het Algemeen Bestuur door een wethouder.		
Financieel belang	De kosten voor PG&Z worden gedragen door de deelnemende gemeenten. De bijdrage voor 2019 voor Het Hogeland bedraagt € 1.514.125.		
Eigen vermogen *	31-12-2017:	€	2.502
	31-12-2016:	€	2.852
Vreemd vermogen *	31-12-2017:	€	1.940
	31-12-2016:	€	700
Financieel resultaat *	2017:	€	349 (V)
	2016:	€	460 (V)
Risico's	In het geval van faillissement of liquidatie dragen de gemeenten gezamenlijk de aanwezige schulden en lasten. Daarnaast blijft de gemeente verantwoordelijk voor de taken op het gebied van publieke gezondheid en de jeugdzorg.		
Ontwikkelingen	Op 6 juli 2018 is door het Algemeen Bestuur van de Gemeenschappelijke Regeling Publieke Gezondheid en Zorg (GR PG&Z) et besluit genomen dat de Gemeenschappelijke Geneeskundige Dienst (GGD) per 1 januari 2020 zelfstandig wordt. Intern wordt gewerkt aan de voorbereiding van deze verzelfstandiging. In de voorliggende GR PG&Z is de GGD Groningen een organisatieonderdeel van de gemeente Groningen (art. 1. lid d. GR PG&Z) en is de gemeente Groningen aangewezen als uitvoerende gemeente (art 1. lid I. GR PG&Z). Het jaar 2019 zal voor een belangrijk deel in het teken staan van deze verzelfstandiging c. q. ontvlechting. In 2019 zal een Dienstverleningsovereenkomst (DVO) tussen de gemeente Het Hogeland en de GGD Groningen worden vastgesteld. Deze DVO biedt meer transparantie over taak en inhoud van de GGD Groningen.		

* Bedragen x € 1.000

Naam	Omgevingsdienst Groningen (ODG)
Vestigingsplaats	Veendam
Rechtsvorm	Gemeenschappelijke regeling
Doelstelling en openbaar belang	De ODG verzorgt de uitvoering van vergunningverlening, toezicht en handhaving op het gebied van milieu, bouwen en wonen in opdracht van Groninger gemeenten en de provincie Groningen.
Programma	6. Ruimtelijke ordening, Wonen en Duurzaamheid
Deelnemende partijen	Alle gemeenten in de provincie Groningen en de provincie Groningen.
Bestuurlijk belang	Gemeente Het Hogeland is vertegenwoordigd in het Algemeen Bestuur door de burgemeester.
Financieel belang	De kosten voor de ODG worden gedragen door de deelnemende gemeenten. De bijdrage voor 2019 voor Het Hogeland bedraagt € 658.000.
Eigen vermogen *	31-12-2017: € 1.738 31-12-2016: € 2.558
Vreemd vermogen *	31-12-2017: € 4.595 31-12-2016: € 4.764
Financieel resultaat *	2017: € 629 (N) 2016: € 323 (V)
Risico's	In het geval van faillissement of liquidatie dragen de gemeenten gezamenlijk de aanwezige schulden en lasten. Daarnaast blijft de gemeente verantwoordelijk voor de uitvoering van de VTH-taken.
Ontwikkelingen	

* Bedragen x € 1.000

Naam	Vuilverwerkingsbedrijf Noord-Groningen		
Vestigingsplaats	Usquert		
Rechtsvorm	Gemeenschappelijke regeling		
Doelstelling en openbaar belang	De gemeenschappelijke regeling behartigt de belangen van de deelnemende gemeenten op het gebied van het op een doelmatige en milieu hygiënische verantwoorde wijze verwijderen van afvalstoffen.		
Programma	6. Ruimtelijke ordening, Wonen en Duurzaamheid		
Deelnemende partijen	Gemeente Het Hogeland (vm De Marne, Winsum en Eemsmond) en Loppersum		
Bestuurlijk belang	De gemeente Het Hogeland is vertegenwoordigd in het Algemeen Bestuur (raadslid en wethouder) en in het Dagelijks Bestuur (wethouder).		
Financieel belang	De kosten (exploitatietekort) voor Vuilverwerkingsbedrijf Noord-Groningen worden gedragen door de deelnemende gemeenten. De bijdrage van de gemeente Het Hogeland bedraagt: € 99.003		
Eigen vermogen *	31-12-2017:	€	3.378
	31-12-2016:	€	1.980
Vreemd vermogen *	31-12-2017:	€	3.865
	31-12-2016:	€	5.048
Financieel resultaat *	2017:	€	1.135 (V)
	2016:	€	41 (V)
Risico's	<p>Het uiteindelijke tekort wordt gedragen door de deelnemende gemeenten. In de gemeenschappelijke regeling is de verdeling van de baten en lasten van de deelnemende gemeenten geregeld.</p> <p>In het geval van faillissement of liquidatie dragen de gemeenten gezamenlijk de aanwezige schulden en kosten.</p>		
Ontwikkelingen			

* Bedragen x € 1.000

Naam	Afvalbeheer Regio Centraal Groningen (ARCG)		
Vestigingsplaats	Groningen		
Rechtsvorm	Gemeenschappelijke regeling		
Doelstelling en openbaar belang	Het samenwerkingsverband heeft tot doel de behartiging van de belangen van preventie en het op milieuhygiënisch verantwoorde wijze beheren van (afval)stoffen afkomstig van de gemeenten uit de regio, het bevorderen van overheidsinvloed op de sturing van afvalstoffen en het ketenbeheer, en mogelijk andere milieu- en reinigingstaken.		
Programma	6. Ruimtelijke ordening, Wonen en Duurzaamheid		
Deelnemende partijen	De gemeenten Het Hogeland (vm Bedum), Groningen, Haren, Grootegast, Leek, Marum, Ten Boer en Zuidhorn.		
Bestuurlijk belang	Gemeente Het Hogeland is vertegenwoordigd in het Algemeen Bestuur door een wethouder.		
Financieel belang	In de begroting 2019 is een bijdrage geraamd van € 440.188.		
Eigen vermogen *	31-12-2017:	€	1.019
	31-12-2016:	€	1.019
Vreemd vermogen *	31-12-2017:	€	4.831
	31-12-2016:	€	5.228
Financieel resultaat *	2017:	€	0 (V/N)
	2016:	€	0 (V/N)
Risico's	In het geval van faillissement of liquidatie dragen de gemeenten gezamenlijk de aanwezige schulden en kosten.		
Ontwikkelingen			

* Bedragen x € 1.000

Naam	GR voor het grensoverschrijdend Openbaar Lichaam Eems-Dollard Regio		
Vestigingsplaats	Leer (Duitsland)		
Rechtsvorm	Gemeenschappelijke regeling		
Doelstelling en openbaar belang	De GR heeft tot doel het bevorderen en realiseren van grensoverschrijdende samenwerking op regionaal en plaatselijk niveau. In het bijzonder alle maatregelen ter versterking en ontwikkeling van de betrekking tussen de gebieden aan beide zijden van de grens af te stemmen en passende oplossingen voor de op dit terrein optredende problemen te treffen.		
Programma	7. Burger en Bestuur		
Deelnemende partijen	Duitse en Nederlandse gemeenten, alsmede andere regionale overheden, Kamers van Koophandel in de Eems Dollard Regio.		
Bestuurlijk belang			
Financieel belang			
Eigen vermogen *	31-12-2017:	€	nb
	31-12-2016:	€	nb
Vreemd vermogen *	31-12-2017:	€	nb
	31-12-2016:	€	nb
Financieel resultaat *	2017:	€	nb (V/N)
	2016:	€	nb (V/N)
Risico's	Geen		
Ontwikkelingen			

* Bedragen x € 1.000

Naam	GR Havenschap Delfzijl/Eemshaven (Groningen Seaports)		
Vestigingsplaats	Delfzijl		
Rechtsvorm	Gemeenschappelijke regeling		
Doelstelling en openbaar belang	Verantwoord, integer en duurzaam de economische activiteiten - en dus de werkgelegenheid - te stimuleren in de havens, industrieterreinen en andere logistieke knooppunten die Groningen Seaports beheert of waar het de regie voert.		
Programma	2. Bereikbaarheid		
Deelnemende partijen	Raden, staten en colleges van de provincie Groningen, de gemeente Delfzijl en de gemeente Het Hogeland.		
Bestuurlijk belang	Gemeente Het Hogeland is vertegenwoordigd in het Bestuur door twee wethouders en twee raadsleden.		
Financieel belang			
Eigen vermogen *	31-12-2017:	€	220
	31-12-2016:	€	220
Vreemd vermogen *	31-12-2017:	€	3
	31-12-2016:	€	3
Financieel resultaat *	2017:	€	0 (V/N)
	2016:	€	0 (V/N)
Risico's	De GR staat borg voor de financiering van GSP NV. Behoudens publieke taken (havenmeester) vinden alle (financiële) activiteiten plaats in de NV.		
Ontwikkelingen			

* Bedragen x € 1.000

Naam	GR Volkskredietbank voor Noord-Oost Groningen
Vestigingsplaats	Appingedam
Rechtsvorm	Gemeenschappelijke regeling
Doelstelling en openbaar belang	De bank is een kredietbank als bedoeld in de Wet op het Consumentenkrediet en heeft geen winstoogmerk. De regeling wordt getroffen ten bate van een zo doelmatig mogelijke uitvoering van de volgende belangen: a. het verlenen van hulp om te komen tot een financieel stabiele situatie bij burgers die in financiële moeilijkheden verkeren of dreigen te raken; b. het op zakelijk en sociaal verantwoorde wijze voorzien in de behoefte aan sociale kredieten; c. het voorkomen van maatschappelijke minder gewenste vormen van financiële dienstverlening.
Programma	5. Sociaal Domein en volksgezondheid
Deelnemende partijen	Gemeente Appingedam, Bellingwedde, Delfzijl, Het Hogeland, Loppersum, Oldambt, Pekela en Veendam.
Bestuurlijk belang	Gemeente Het Hogeland is vertegenwoordigd in het Algemeen Bestuur door een wethouder.
Financieel belang	In de begroting 2019 is een bijdrage geraamd van € 282.000.
Eigen vermogen *	31-12-2017: € 0 31-12-2016: € 0
Vreemd vermogen *	31-12-2017: € 6.617 31-12-2016: € 6.375
Financieel resultaat *	2017: € 0 (V/N) 2016: € 0 (V/N)
Risico's	Er zijn diverse risico's aanwezig (claims, rente, personeel, macro-economische effecten, etc.). Deze zijn echter niet groot. De VKB beschikt niet over een weerstandsvermogen om tegenvallers op te vangen.
Ontwikkelingen	

* Bedragen x € 1.000

Naam	GR Werkorganisatie DEAL (VTH)
Vestigingsplaats	Delfzijl
Rechtsvorm	Gemeenschappelijke regeling
Doelstelling en openbaar belang	Doel van de regeling is het bewerkstelligen van een kwalitatief hoogwaardige en doelmatige uitvoering door de WerkOrganisatie DEAL van de door de deelnemende gemeenten opgedragen taken.
Programma	6. Ruimtelijke Ordening, Wonen en Duurzaamheid
Deelnemende partijen	Gemeente Het Hogeland, Delfzijl, Appingedam en Loppersum
Bestuurlijk belang	Gemeente Het Hogeland is vertegenwoordigd in zowel het Algemeen Bestuur als in het Dagelijks Bestuur.
Financieel belang	In de begroting 2019 is een bijdrage geraamd van € 922.000.
Eigen vermogen *	31-12-2017: € 488 31-12-2016: € 848
Vreemd vermogen *	31-12-2017: € 634 31-12-2016: € 735
Financieel resultaat *	2017: € 14 (V) 2016: € 237 (V)
Risico's	De geschatte risico's bedragen € 260.000. Het weerstandsvermogen bedraagt € 394.000 en is dus voldoende om de risico's te kunnen opvangen.
Ontwikkelingen	

* Bedragen x € 1.000

Naam	Enexis Holding N.V.		
Vestigingsplaats	's-Hertogenbosch		
Rechtsvorm	Naamloze vennootschap		
Doelstelling en openbaar belang	Distribueren en transporteren van energie, exploiteren transportnetten energie, uitvoeren Elektriciteitswet 1998 en Gaswet.		
Programma	3. Economie en Werkgelegenheid		
Deelnemende partijen	De aandelen zijn in handen van Nederlandse gemeenten en provincies.		
Bestuurlijk belang	Aandeelhouder in de Algemene Vergadering van Aandeelhouders (AVA). De AVA is het hoogste besluitvormingsorgaan binnen Enexis.		
Financieel belang			
Eigen vermogen *	1-1-2019:	€	3.804.000
	1-7-2018:	€	3.832.000
Vreemd vermogen *	1-1-2019:	€	92.000
	31-12-2016:	€	4.144.0000
Financieel resultaat *	2019:	€	200.000 (V)
Risico's	Enexis is financieel gezond, heeft een eigen vermogen van meer dan 50% (wettelijk vereist is 40%).		
Ontwikkelingen			

* Bedragen x € 1.000

Naam	Vordering op Enexis B.V.
Vestigingsplaats	's-Hertogenbosch
Rechtsvorm	Besloten vennootschap
Doelstelling en openbaar belang	Het overnemen van het netwerk door Enexis kon door Enexis niet bekostigd worden. Daarom heeft Essent haar een lening verstrekt. Deze lening is buiten de deal met RWE gehouden. De aandeelhouders hebben deze lening overgenomen.
Programma	3. Economie en Werkgelegenheid
Deelnemende partijen	De aandelen zijn in handen van Nederlandse gemeenten en provincies.
Bestuurlijk belang	Aandeelhouder in de Algemene Vergadering van Aandeelhouders (AVA).
Financieel belang	
Eigen vermogen *	31-12-2017: € 17 31-12-2016: € 24
Vreemd vermogen *	31-12-2017: € 356.500 31-12-2016: € 356.261
Financieel resultaat *	2017: € 15 (N) 2016: € nb (V/N)
Risico's	De aandeelhouders lopen zeer beheerst geachte risico's op Enexis voor de niet-tijdige betaling van rente en/of aflossing en, in het ergste geval, faillissement van Enexis en voor het bedrag dat als werkkapitaal wordt aangehouden in de vennootschap. Daarnaast is het risico en daarmee de aansprakelijkheid voor de aandeelhouders relatief gering en beperkt tot de hoogte van het nominale aandelenkapitaal van deze vennootschap (totaalbedrag € 20.000), art. 2.:81 BW.
Ontwikkelingen	Naar verwachting zal de vennootschap eind 2019/begin 2020 geliquideerd kunnen worden.

* Bedragen x € 1.000

Naam	Verkoop Vennootschap B.V.
Vestigingsplaats	's-Hertogenbosch
Rechtsvorm	Besloten vennootschap
Doelstelling en openbaar belang	In het kader van de verkoop in 2009 van Essent aan RWE hebben de Verkopende Aandeelhouders een aantal garanties en vrijwaringen gegeven aan RWE. Het merendeel van deze garanties en vrijwaringen is door de Verkopende Aandeelhouders overgedragen aan Verkoop Vennootschap.
Programma	3. Economie en Werkgelegenheid
Deelnemende partijen	De aandelen zijn in handen van Nederlandse gemeenten en provincies.
Bestuurlijk belang	Aandeelhouder in de Algemene Vergadering van Aandeelhouders (AVA).
Financieel belang	
Eigen vermogen *	31-12-2017: € 153 31-12-2016: € 1.243
Vreemd vermogen *	31-12-2017: € 20 31-12-2016: € 37
Financieel resultaat *	2017: € 65 (N) 2016: € nb (V/N)
Risico's	Met de liquidatie van het General Escrow Fonds is alleen nog sprake van een risico en daarmee aansprakelijkheid voor de verkopende aandeelhouders ter hoogte van het bedrag dat als werkkapitaal wordt aangehouden in de vennootschap. Het financiële risico is na de liquidatie van het General Escrow Fonds relatief gering en beperkt tot de hoogte van het nominale aandelenkapitaal van deze vennootschap (totaalbedrag € 20.000), art 2.:81 BW.
Ontwikkelingen	Het bestuur van de vennootschap is in overleg met de andere contractuele partijen om na te gaan wanneer de contractuele verplichtingen voortijdig kunnen worden beëindigd en de vennootschap vervolgens kan worden geliquideerd.

* Bedragen x € 1.000

Naam	CBL Vennootschap B.V.		
Vestigingsplaats	's-Hertogenbosch		
Rechtsvorm	Besloten vennootschap		
Doelstelling en openbaar belang	Vennootschap voortgekomen uit de splitsing en verkoop van Essent. Deze vennootschap vertegenwoordigt de verkopende aandeelhouders van energiebedrijf Essent.		
Programma	3. Economie en Werkgelegenheid		
Deelnemende partijen	De aandelen zijn in handen van Nederlandse gemeenten en provincies.		
Bestuurlijk belang	Aandeelhouder in de Algemene Vergadering van Aandeelhouders (AVA).		
Financieel belang			
Eigen vermogen *	31-12-2017:	€	145
	31-12-2016:	€	788
Vreemd vermogen *	31-12-2017:	€	8
	31-12-2016:	€	149
Financieel resultaat *	2017:	€	20 (N)
	2016:	€	nb (V/N)
Risico's	<p>Met de liquidatie van het CBL Escrow Fonds is alleen nog sprake van een risico en daarmee aansprakelijkheid voor de verkopende aandeelhouders ter hoogte van het bedrag dat als werkkapitaal wordt aangehouden in de vennootschap.</p> <p>Het financiële risico is na de liquidatie van het General Escrow Fonds relatief gering en beperkt tot de hoogte van het nominale aandelenkapitaal van deze vennootschap (totaalbedrag € 20.000), art 2.:81 BW.</p>		
Ontwikkelingen	Het bestuur van de vennootschap is in overleg met de andere contractuele partijen om na te gaan wanneer de contractuele verplichtingen voortijdig kunnen worden beëindigd en de vennootschap vervolgens kan worden geliquideerd.		

* Bedragen x € 1.000

Naam	CSV Amsterdam B.V.		
Vestigingsplaats	's-Hertogenbosch		
Rechtsvorm	Besloten vennootschap		
Doelstelling en openbaar belang	Er loopt nog een procedure tussen Essent en de Staat der Nederlanden. Deze BV draagt zorg voor de afwikkeling van deze procedure.		
Programma	3. Economie en Werkgelegenheid		
Deelnemende partijen	De aandelen zijn in handen van Nederlandse gemeenten en provincies.		
Bestuurlijk belang	Aandeelhouder in de Algemene Vergadering van Aandeelhouders (AVA).		
Financieel belang			
Eigen vermogen *	31-12-2017:	€	870
	31-12-2016:	€	3.209
Vreemd vermogen *	31-12-2017:	€	60
	31-12-2016:	€	171
Financieel resultaat *	2017:	€	110 (N)
	2016:	€	y (V/N)
Risico's	Het financiële risico is relatief gering en beperkt tot de hoogte van het nominale aandelenkapitaal van deze vennootschap (totaalbedrag € 20.000), art 2.:81 BW.		
Ontwikkelingen	Naar verwachting zal de vennootschap eind 2019/begin 2020 geliquideerd kunnen worden.		

* Bedragen x € 1.000

Naam	Publiek Belang Elektriciteitsproductie B.V.		
Vestigingsplaats	's-Hertogenbosch		
Rechtsvorm	Besloten vennootschap		
Doelstelling en openbaar belang	In deze vennootschap is het belang (50%) van Essent in EPZ ondergebracht.		
Programma	3. Economie en Werkgelegenheid		
Deelnemende partijen	De aandelen zijn in handen van Nederlandse gemeenten en provincies.		
Bestuurlijk belang	Aandeelhouder in de Algemene Vergadering van Aandeelhouders (AVA).		
Financieel belang			
Eigen vermogen *	31-12-2017:	€	1.615
	31-12-2016:	€	1.639
Vreemd vermogen *	31-12-2017:	€	11
	31-12-2016:	€	51
Financieel resultaat *	2017:	€	22 (N)
	2016:	€	nb (V/N)
Risico's	Het financiële risico is relatief gering en beperkt tot de hoogte van het nominale aandelenkapitaal van deze vennootschap (totaalbedrag € 20.000), art 2.:81 BW.		
Ontwikkelingen	Het bestuur van de vennootschap is in overleg met de andere contractuele partijen om na te gaan wanneer de contractuele verplichtingen voortijdig kunnen worden beëindigd en de vennootschap vervolgens kan worden geliquideerd.		

* Bedragen x € 1.000

Naam	Bank Nederlandse Gemeenten (BNG)
Vestigingsplaats	Den Haag
Rechtsvorm	Naamloze vennootschap
Doelstelling en openbaar belang	BNG Bank is de bank voor overheden en instellingen voor het maatschappelijk belang. De bank is een betrokken partner en draagt duurzaam bij aan het laag houden van de kosten van maatschappelijke voorzieningen voor de burger.
Programma	8. Bedrijfsvoering
Deelnemende partijen	De aandelen zijn in handen van het rijk, provincies en gemeenten.
Bestuurlijk belang	Aandeelhouder in de Algemene Vergadering van Aandeelhouders (AVA).
Financieel belang	
Eigen vermogen *	31-12-2017: € 4.953.000 31-12-2016: € 4.486.000
Vreemd vermogen *	31-12-2017: € 149.483.000 31-12-2016: € 135.041.000
Financieel resultaat *	2017: € 393.000 (V) 2016: € 369.000 (V)
Risico's	Het risico beperkt zich tot het door de gemeente verworven aandelenkapitaal.
Ontwikkelingen	

* Bedragen x € 1.000

Naam	N.V. Waterbedrijf Groningen		
Vestigingsplaats	Groningen		
Rechtsvorm	Naamloze vennootschap		
Doelstelling en openbaar belang	Leveren van drinkwater.		
Programma	8. Bedrijfsvoering		
Deelnemende partijen	De aandelen zijn in handen van Groninger gemeenten en de provincie Groningen.		
Bestuurlijk belang	Aandeelhouder in de Algemene Vergadering van Aandeelhouders (AVA).		
Financieel belang			
Eigen vermogen *	31-12-2017:	€	73.509
	31-12-2016:	€	71.364
Vreemd vermogen *	31-12-2017:	€	112.889
	31-12-2016:	€	120.422
Financieel resultaat *	2017:	€	2.145 (V)
	2016:	€	3.816 (V)
Risico's	Het risico beperkt zich tot het door de gemeente verworven aandelenkapitaal.		
Ontwikkelingen			

* Bedragen x € 1.000

Naam	Exploitatiemaatschappij Haven Lauwersoog B.V.		
Vestigingsplaats	Lauwersoog		
Rechtsvorm	Besloten vennootschap		
Doelstelling en openbaar belang	Verantwoordelijk voor het exploiteren, beheer en onderhoud van de haven Lauwersoog.		
Programma	2. Bereikbaarheid		
Deelnemende partijen	Gemeente Het Hogeland, Dongeradeel en de visafslag.		
Bestuurlijk belang	Aandeelhouder in de Algemene Vergadering van Aandeelhouders (AVA).		
Financieel belang	180 aandelen (nominale waarde/aandeel € 45,45)(45%)		
Eigen vermogen *	31-12-2017:	€	nb
	31-12-2016:	€	nb
Vreemd vermogen *	31-12-2017:	€	nb
	31-12-2016:	€	nb
Financieel resultaat *	2017:	€	nb (V/N)
	2016:	€	nb (V/N)
Risico's	Het risico beperkt zich tot het door de gemeente verworven aandelenkapitaal.		
Ontwikkelingen			

* Bedragen x € 1.000

Naam	Groningen Milieu		
Vestigingsplaats	Leeuwarden		
Rechtsvorm	Besloten vennootschap		
Doelstelling en openbaar belang	Het ophalen van huisvuil.		
Programma	6. Ruimtelijke ordening, Wonen en Duurzaamheid		
Deelnemende partijen	BV Groningen Milieu is 100% dochter van NV Fryslân Milieu.		
Bestuurlijk belang	Aandeelhouder in de Algemene Vergadering van Aandeelhouders (AVA).		
Financieel belang	5.000 aandelen (45%)		
Eigen vermogen *	31-12-2017:	€	52
	31-12-2016:	€	19
Vreemd vermogen *	31-12-2017:	€	85
	31-12-2016:	€	296
Financieel resultaat *	2017:	€	40 (V/N)
	2016:	€	11 (V/N)
Risico's			
Ontwikkelingen			

* Bedragen x € 1.000

Naam	Stichting De Beemden
Vestigingsplaats	Bedum
Rechtsvorm	Stichting
Doelstelling en openbaar belang	De stichting stelt zich ten doel de exploitatie van: - zwembad De Beemden; - andere sportaccommodaties in de voormalige gemeente Bedum.
Programma	4. Leefbaarheid en Voorzieningen
Deelnemende partijen	Gemeente Het Hogeland en minimaal twee natuurlijke personen.
Bestuurlijk belang	Het bestuur van de stichting bestaat uit minimaal drie leden. Het college van de voormalige gemeente Bedum heeft op 27 april 2010 besloten vooralsnog geen lid voor te dragen voor benoeming in het bestuur van stichting "De Beemden". Dit heeft vooral te maken met het behoud van een onafhankelijke positie van het betreffende collegelid (portefeuillehouder sportzaken).
Financieel belang	In de begroting 2019 is een bijdrage geraamd van € 114.011.
Eigen vermogen *	31-12-2017: € 109 31-12-2016: € 7
Vreemd vermogen *	31-12-2017: € nb 31-12-2016: € nb
Financieel resultaat *	2017: € 102 (V) 2016: € 12 (N)
Risico's	
Ontwikkelingen	

* Bedragen x € 1.000

Naam	Stichting Beheer Oikocredit Nederland Fonds		
Vestigingsplaats	Utrecht		
Rechtsvorm	Stichting		
Doelstelling en openbaar belang	Verstrekken van microkrediet in ontwikkelingslanden.		
Programma			
Deelnemende partijen	Particulieren en bedrijven.		
Bestuurlijk belang	Aandeelhouder in de Algemene Vergadering van Aandeelhouders (AVA).		
Financieel belang	12 aandelen (nominale waarde/aandeel € 200)		
Eigen vermogen *	31-12-2017:	€	1.105.461
	31-12-2016:	€	1.008.545
Vreemd vermogen *	31-12-2017:	€	97.070
	31-12-2016:	€	155.165
Financieel resultaat *	2017:	€	18.439 (V)
	2016:	€	29.003 (V)
Risico's	Het risico beperkt zich tot het door de gemeente verworven aandelenkapitaal.		
Ontwikkelingen			

* Bedragen x € 1.000

Naam	Vereniging van Waddenzeegemeenten		
Vestigingsplaats	Harlingen (statutair), Delfzijl (secretariaat)		
Rechtsvorm	Vereniging		
Doelstelling en openbaar belang	Het tot stand brengen en in stand houden van een overlegstructuur voor het Waddenzeegebied om te komen tot een samenhangend beleid voor dit gebied.		
Programma	7. Burger en Bestuur		
Deelnemende partijen	Gemeente Schiermonnikoog, Ameland, Terschelling, Texel, Vlieland, Harlingen, Het Hogeland, Delfzijl, Dongeradeel, Het Bildt, Franekeradeel, Súdwest-Fryslân, Hollands Kroon, Den Helder, Oldambt en Ferwerderadiel.		
Bestuurlijk belang			
Financieel belang	Jaarlijkse ledenbijdrage gebaseerd op bedrag per inwoner.		
Eigen vermogen *	31-12-2017:	€	nb
	31-12-2016:	€	nb
Vreemd vermogen *	31-12-2017:	€	nb
	31-12-2016:	€	nb
Financieel resultaat *	2017:	€	nb (V/N)
	2016:	€	nb (V/N)
Risico's			
Ontwikkelingen			

* Bedragen x € 1.000

Grondbeleid

Algemeen

Het grondbeleid voor de gemeente Het Hogeland wordt na 1 januari 2019 herijkt. Toch zijn er in algemene zin al een aantal kaders en richtingen die ter grondslag liggen voor zowel het nieuw beleid als de werkprocessen.

Grondbeleid is geen doel op zich, maar een middel om ruimtelijke doelstellingen op het gebied van volkshuisvesting, lokale economie, natuur en landschap, infrastructuur en maatschappelijke voorzieningen te realiseren. De nog op te stellen nota grondbeleid schept dan het kader voor de manier waarop de gemeente haar rol (actief, passief of facilitair), haar ontwikkelstrategie en kostenverdeling bij initiatieven bepaalt. Daarnaast biedt de nota een kader voor de manier waarop zij haar instrumenten inzet om haar doelstellingen te realiseren. De hoofddoelstellingen die de onderlinge gemeenten hierbij nu hanteren, verschillen niet zoveel van elkaar. Verwacht mag worden dat ook Het Hogeland voor wat betreft het onderdeel grondzaken inzet op het behalen van onderstaande doelen:

- het bevorderen en tijdig mogelijk maken van het gewenste ruimtegebruik;
- het bevorderen van de gewenste ruimtelijke kwaliteit binnen ontwikkelingsplannen;
- het bevorderen van een rechtvaardige verdeling van kosten en opbrengsten over gebruikers, exploitanten, eigenaren en gemeente;
- risicobeheersing (financieel en juridisch) van ruimtelijke ontwikkelingen;
- streven naar een marktconform financieel resultaat.

Integer, betrouwbaar, zakelijke, doelmatig en professioneel

De gemeente Het Hogeland wil op professionele en zorgvuldige wijze haar taken rond grondzaken uitvoeren. Hiervoor zal continu geïnvesteerd worden in het bijhouden van vakkennis en het bijhouden van relevante wet- en regelgeving. Het verkennen van de marktomstandigheden, de behoeften van inwoners, organisaties en ondernemers is hierbij van wezenlijk belang. Dienstverlenend wanneer het kan, zakelijk wanneer het moet, maar in alle gevallen juridisch correct geregeld (transparant, marktconform en formeel vastgelegd). In alle gevallen geldt dat maatwerk de boventoon voert bij de selectie van, en de wijze waarop, de instrumenten worden ingezet. Ook de bestuurlijke wens om regelarm te willen werken wordt daarbij vertaald met het op zoek gaan naar het instrument (koop, huur, erfpacht, ingebruikname, etc.) dat voor die situatie het meest passend is.

De stand van zaken van de exploitatieopzetten wordt hieronder in de verschillende tabellen omschreven. Jaarlijks worden de exploitatieopzetten geactualiseerd en door de raad vastgesteld. De actualisatie van de exploitatieopzetten 2017 (herziening 2018) zijn door de verschillende raden in 2017 vastgesteld. De ramingen in de tabellen zijn op basis van deze vastgestelde exploitaties.

De Marne		
Exploitatie	eindwaarde herziening 2018	voorziening 2018 op basis van eindwaarde
Tuinbouwbedrijventerrein Groene Wierde - Kruisweg	-12.527	15.000
Trekweg- Ulrum	-389.955	400.000
Doornbos -Zoutkamp	271	0
Bedrijvenpark De Marne- Ulrum	341.846	0
TOTAAL	-60.365	415.000*

*De voorziening is op basis van de eindwaarde van d.d. van sluiting grondexploitatie.

Winsum		
Exploitatie	eindwaarde herziening 2018	voorziening 2018 in reserve grondbedrijf
Munster	-88.961	-88.961
TOTAAL	-88.961	-88.961

De reserve Grondbedrijf(grondexploitaties) heeft een verwacht saldo van circa € 440.273.

Eemsmond		
Exploitatie	eindwaarde herziening 2018	voorziening 2018 op basis van netto contante waarde
Almersma	-1.641.547	
LTS Locatie	-427.298	
Scherphorn Noord	233.368	
TOTAAL	-1.835.477	1.722.922*

*De voorziening is op basis van netto contante waarde (1-1-2018) (en niet op eindwaarde)

Complex Centrumplan te Uithuizen

Ter uitvoering van het Centrumplan is een krediet beschikbaar gesteld van € 8.530.451. Hiervoor worden nog grondexploitaties ingericht.

Bedum		
Exploitatie	eindwaarde herziening 2018	voorziening 2018
Ter Laan 4 te Bedum	200.022	
Locatie Vogelzang	0	
Bedrijvenpark Boterdiep fase 1	109.000	109.000
Bedrijvenpark Boterdiep fase 2	285.000	285.000
Terrein voormalig gasfabriek	0	
TOTAAL	594.022	527.023

*De voorziening is op basis van de eindwaarde van d.d. van sluiting grondexploitatie.

- Bedum heeft nog een bestemmingsreserve bovenwijkse kosten met een bedrag van €133.023.

Complex Centrumplan Bedum / nieuwbouw Bederawalda

Het versterken van het kwaliteitsniveau van de voorzieningen in Bedum en van de lokale economie door het mogelijk concentreren van de winkelveorzieningen, het verbeteren van de verkeerskundige structuur van Bedum, bereikbaarheid van het centrum en het toevoegen van parkeerveorzieningen en eventueel toevoegen van woningen aan de woningvoorraad. De nieuwbouw van Bederawalda is ten behoeve van de kwaliteitsverbetering van de woningvoorraad. De combinatie geeft een wederzijdse versterking

Status: geen exploitatieopzet, kredieten zijn inmiddels wel beschikbaar.

Complex Folkerda

Het realiseren van een nieuwe uitbreidingslocatie aan de west- en/of oostzijde van Bedum Realisatie van woningbouw om te voorzien in de woningbehoefte conform de uitgangspunten van het Woonplan en de Regiovisie Groningen-Assen 2030. Financieel het genereren van middelen om bij te dragen aan de herstructurering van binnenstedelijke projecten.

Status: nog niet in exploitatie. De kosten van de aangekochte gronden die in de toekomst voor een transitie naar woningbouw in aanmerking komen, worden t.z.t. in de grondexploitatie opgenomen. De boekwaarde is in 2012 bijgesteld naar de agrarische waarde.

Aardbevingen

Een Veilig en Vitaal Het Hogeland

De gemeente Het Hogeland maakt onderdeel uit van het gebied in Noord-Nederland waar de gevolgen van de gaswinning voor de gemeenschap van grote invloed zijn. Het vraagstuk rond de veiligheid voor de inwoners en de daaruit voortvloeiende versterkingsopgave is van ongekende omvang en erg complex. Het versterken heeft grote consequenties voor onze inwoners. Maar ook de schades aan panden zijn door ons hele gebied zichtbaar. De moeizaam verlopende afhandeling van gemelde schades heeft onder meer effect op de gezondheid en veerkracht van onze inwoners.

De gemeente Het Hogeland streeft naar een veilige leef- en werkomgeving, het behoud van de leefbaarheid in de dorpen en daar waar mogelijk te versterken. Goede bereikbare voorzieningen maar ook veilige schoolgebouwen, zorginstellingen en woningen zijn daarbij belangrijk. Perspectief bieden betekent ook oog hebben voor economische kansen en bijvoorbeeld behoud van erfgoed. Kortom, een Veilig en Vitaal Het Hogeland.

In de aanpak van de problematiek rondom gaswinning en aardbevingen is er sprake van verkennen en experimenteren. Lokaal werken we samen met inwoners en dorpen aan initiatieven die bijdragen aan veiligheid, leefbaarheid en economische kansen in onze gemeente. Ook de wijze van samenwerken met andere overheden (Rijk, provincie en buurgemeenten) en partijen als de Nationaal Coördinator Groningen kan er toe leiden dat we taken, rollen en verantwoordelijkheden anders vormgeven dan we tot nu toe gewend waren. Om deze problematiek adequaat en voortvarend aan te pakken, kunnen we niet alleen vertrouwen op bestaande bestuurlijke en ambtelijke werkwijzen. Als eerste overheid staan we het dichtst bij de inwoners. Als hun belangen zijn geschaad door de effecten van de gaswinning, gaan wij naast onze inwoners staan door ons in te zetten voor hun belangen op lokaal, provinciaal en nationaal niveau.

Een belangrijke verandering die in 2018 is opgetreden is dat de minister van Economische Zaken eenzijdig een aantal besluiten heeft genomen. Dat heeft er uiteindelijk op 2 juli toe geleid dat op basis van een advies van de Mijnraad een vervolg aan de uitvoering rond inspectie en versterking moet worden gegeven. Het Hogeland is vertegenwoordigd in de relevante werkgroepen en overleggen om de uitvoeringsvragen van een oplossing te voorzien. De veranderingen die de minister heeft ingezet, proberen we op dit moment te vertalen naar gevolgen en praktische uitwerking voor de gemeente Het Hogeland. We zien onder meer opgaven in de dorpen Zandweer, Kantens, Uithuizen, Uithuizermeeden, Bedum en Winsum.

Doordat de minister de besluitvorming eenzijdig heeft veranderd, is ook de besluitvormingsstructuur op dit moment onvoldoende helder. De positie van de raden en staten en van de colleges van GS en B&W is hierin niet altijd voldoende duidelijk. De gemeente Het Hogeland pleit voortdurend aan diverse tafels om de situatie ten positieve te veranderen zodat de normale cyclus van besluitvorming en controle en visievorming wordt hersteld. Hierover vinden diverse gesprekken over de zogeheten "governance" plaats.

Doordat al langere tijd sprake is van onduidelijkheid rond ontwikkelingen die op onze gemeente afkomen is het moeilijk de toekomst te begroten. Via het Programmaplan Vitaal en Veilig Het Hogeland is op basis van het huidige inzicht in ontwikkelingen een opzet gemaakt om de in te zetten mensen en middelen zo goed mogelijk te begroten. Nauwlettend wordt in de gaten gehouden of en welke externe ontwikkelingen van invloed gaan zijn op de (financiële) positie van de gemeente. Zodra zich ontwikkelingen voordoen die de begroting onder druk zetten worden college en raad op de hoogte gebracht.

In september 2018 is het de regio gelukt om met de minister van EZK tot een aantal afspraken te komen die maken dat de uitvoering van beoordeling van woningen en te nemen versterkingsmaatregelen en de uitvoering van het scholenprogramma weer worden opgepakt. Over het zorgprogramma wordt in de eerste helft van 2019 definitieve besluitvorming verwacht. Er is brede instemming dat de doelstelling van het zorgprogramma de juiste zijn voor de regio. Voor de versterking en voor het toekomstperspectief van de regio is tevens een aantal positieve stappen gezet waarmee de gevolgen van de gaswinning aangepakt kunnen worden. Dit wordt regionaal opgepakt in een nog vast te stellen Nationaal Programma Groningen. Dit is zonder meer een verbetering voor de inwoners van Het Hogeland.

De programmabegroting voor 2019 bedraagt op dit moment € 1.697.500. Dit bedrag is exclusief te verwachten bijdragen vanuit de gemeente aan co-financiering t.b.v. het NPG, mogelijke inbreng in garantieregelingen. Tevens geldt er nog een post PM in relatie tot de mogelijke versterkingsopgave. Op dit moment is € 2.200.000 beschikbaar. Er worden nog budgetten verwacht rond de “gebiedsgerichte aanpak – voorloper NPG” en trekkingsrecht vanuit het NPG.

Wat willen we bereiken en wat gaan we daarvoor doen?

<i>Wat willen we bereiken?</i>	<i>Wat gaan we daarvoor doen?</i>
» De Gemeente Het Hogeland zet de veiligheid voorop voor haar inwoners en ondernemers. Daarnaast heeft zij oog voor het welzijn en welbevinden van haar inwoners en staat zij waar nodig voor en naast haar inwoners, in het heden maar ook als verbinder naar de toekomst.	<ul style="list-style-type: none"> • We organiseren de complexe vraagstukken rond de aardbevingsproblematiek in Het Hogeland via het Programma Veilig en Vitaal Het Hogeland. Daarin wordt samenhang gecreëerd tussen alle lopende ontwikkelingen en projecten en vraagstukken op het gebied van aardbevingen, de gevolgen van schade, versterking van huizen en scholen, zorgvastgoed, infrastructuur, leefbaarheid enzovoorts. Het Hogeland werkt vanuit een samenhangende aanpak om meerwaarde te creëren.
» We zorgen er in goed overleg met collega overheden (Rijk, provincie en buurgemeenten) en betrokken partijen voor (onder andere corporaties, de Nationaal Coördinator Groningen, Centrum voor Veilig Wonen en belangenverenigingen) dat Het Hogeland een aantrekkelijke gemeente blijft voor inwoners, ondernemers en bezoekers. Daarbij zoeken we nadrukkelijk contact met de inwoners en ondernemers om samen te kunnen bepalen hoe Het Hogeland zich verder moet ontwikkelen.	<ul style="list-style-type: none"> • We zetten ons samen met de provincie en buurgemeenten in om alle werkzaamheden goed te verrichten. Er moet tevens nog worden gewerkt aan flexibiliteit in wet- en regelgeving om alle gevolgen van de gaswinning op te kunnen vangen. • Het Hogeland luistert naar de wensen en geluiden van inwoners en ondernemers en zet zich met hen in als bondgenoot voor de gemeenschap en voor een prettige toekomst. We zoeken de samenwerking op en willen gebruik maken van elkaars sterke punten. Overheden, bedrijven en kennisinstellingen zijn en blijven partners in de uitvoering van het programma Veilig en Vitaal Het Hogeland.
» We willen een samenhangende aanpak van de gevolgen van de aardbevingen zodat Het Hogeland nieuwe kansen kan benutten en gereed is voor de toekomst. Dat betekent dat we de leefbaarheid nu en in de toekomst in beeld willen hebben, economische kansen	<ul style="list-style-type: none"> • We zorgen ervoor dat we op alle niveaus vertegenwoordigd zijn. We willen er zijn voor onze inwoners, lokale gemeenschappen en dorpen. We willen met de regio samen optrekken en waar nodig landelijk aandacht

	<p>willen benutten en ruimte willen bieden aan inwonerskracht - initiatieven vanuit inwoners, ondernemers en andere partijen voor het behoud en het versterken van het prachtige gebied en de leefomgeving.</p>	<p>vragen en oplossingen creëren. Zo zijn ook de provincie en het Rijk verbonden met ons werk en onze partners in de uitvoering.</p>
--	---	--

Financiële begroting

Overzicht Lasten en Baten

De lasten en baten per programma (x € 1.000) zijn als volgt:

Programma	Rekening 2017			Begroting 2018			Begroting 2019		
	lasten	baten	saldo	lasten	baten	saldo	lasten	baten	saldo
Veiligheid							4.298	240	-4.058
Bereikbaarheid							9.244	69	-9.175
Economie & werkgelegenheid							1.532	1.246	-287
Leefbaarheid & Voorzieningen							15.724	820	-14.904
Sociaal domein & volksgezondheid							65.499	16.821	-48.678
RO, Wonen & Duurzaamheid							16.878	16.503	-375
Burger & Bestuur							4.022	886	-3.136
Bedrijfsvoering, waarvan:									
Beheer overige gebouwen en gronden							169	98	-71
Overhead							30.043	235	-29.808
Algemene dekkingsmiddelen, waarvan:									
Vennootschapbelasting							10		-10
Onvoorziene uitgaven							100		-100
Ov.alg.dekkingsmiddelen							5.720	113.911	108.191
Saldo van lasten en baten							153.240	150.831	-2.409

Programma	Rekening 2017			Begroting 2018			Begroting 2019		
	toev.	onttr.	saldo	toev.	onttr.	saldo	toev.	onttr.	saldo
Reservemutaties programma 2							97		-97
Reservemutaties programma 4							897	82	-815
Reservemutaties programma 5								244	244
Reservemutaties programma 6								5	5
Reservemutaties programma 8							648	86	-561
Reservemutaties programma 9							475	295	-180
Totaal mutaties op reserves							2.116	713	-1.404
Resultaat van de begroting van lasten en baten							155.357	151.543	-3.813

Toelichting Lasten en Baten

Normaal gesproken treft u hier een toelichting op hoofdlijnen aan op de verschillen tussen de huidige begroting en de begroting van voorgaand jaar. Deze is nader gespecificeerd onder de Programma's.

Aangezien er op dit moment geen begroting van 2018 voor gemeente Het Hogeland bestaat wordt deze analyse niet gemaakt.

Voor een nadere toelichting op de totstandkoming van deze begroting verwijzen we u naar het hoofdstuk 'Verschillenverklaring op hoofdlijnen' in het Programmaplan.

Overzicht Taakvelden

(bedragen x € 1.000)

Taakveld		Lasten	Baten	Saldo
0.01	Bestuur	3.451	0	-3.451
0.02	Burgerzaken	571	886	315
0.03	Beheer overige gebouwen en gronden	169	98	-71
0.04	Overhead	30.043	235	-29.808
0.05	Treasury	-948	688	1.636
0.061	OZB woningen	562	6.300	5.738
0.062	OZB niet-woningen	284	11.863	11.579
0.064	Belastingen overig	34	70	36
0.070	AU en overige uitkering gemeentefonds	0	91.345	91.345
0.080	Overige baten en lasten	5.889	3.645	-2.244
0.090	Vennootschapsbelasting (VpB)	10	0	-10
0.100	Reservemutaties	2.116	713	-1.404
0.110	Resultaat rekening baten en lasten	0	3.813	3.813
1.1	Crisisbeheersing en brandweer	3.603	0	-3.603
1.2	Openbare orde en veiligheid	695	240	-455
2.1	Verkeer en vervoer	8.084	34	-8.050
2.3	Recreatieve havens	159	35	-124
2.4	Economische havens en waterwegen	1.001	1	-1.000
3.1	Economische ontwikkeling	778	479	-299
3.2	Fysieke bedrijfsinfrastructuur	66	153	87
3.3	Bedrijvenloket en bedrijfsregelingen	384	55	-328
3.4	Economische promotie	305	559	254
4.1	Openbaar basisonderwijs	157	0	-157
4.2	Onderwijshuisvesting	3.042	0	-3.042
4.3	Onderwijsbeleid en leerlingzaken	3.023	90	-2.932
5.1	Sportbeleid en activering	603	0	-603
5.2	Sportaccommodaties	3.497	604	-2.893
5.3	Cultuurpresent., -productie en -particip	549	4	-545
5.4	Musea	154	3	-151
5.5	Cultureel erfgoed	315	0	-315
5.6	Media	929	105	-823
5.7	Openbaar groen en (openlucht) recreatie	3.455	13	-3.442
6.1	Samenkracht en burgerparticipatie	4.941	130	-4.811
6.2	Wijkteams	525	0	-525
6.3	Inkomensregelingen	19.015	16.239	-2.777

6.4	Begeleide participatie	9.025	0	-9.025
6.5	Arbeidsparticipatie	1.927	0	-1.927
6.6	Maatwerkvoorzieningen (WMO)	1.500	0	-1.500
6.71	Maatwerkdienstverlening 18+	11.521	304	-11.217
6.72	Maatwerkdienstverlening 18-	14.685	0	-14.685
6.81	Geescaleerde zorg 18+	290	149	-142
6.82	Geescaleerde zorg 18-	61	0	-61
7.1	Volksgezondheid	2.007	0	-2.007
7.2	Riolering	4.810	6.340	1.530
7.3	Afval	5.004	6.507	1.502
7.4	Milieubeheer	566	0	-566
7.5	Begraafplaatsen en crematoria	722	668	-54
8.1	Ruimtelijke ordening	1.539	26	-1.514
8.2	Grondexploitatie (niet-bedrijventerrein)	993	777	-216
8.3	Wonen en bouwen	3.244	2.186	-1.058
Totaal taakvelden		155.357	155.357	0

Meerjarenraming

De lasten en baten per programma (x € 1.000) zijn als volgt:

Lasten per programma	2019	2020	2021	2022
Veiligheid	4.298	4.305	4.284	4.264
Bereikbaarheid	9.244	8.860	9.146	9.512
Economie & werkgelegenheid	1.532	1.533	1.533	1.533
Leefbaarheid & Voorzieningen	15.724	14.723	15.144	14.963
Sociaal domein & volksgezondheid	65.499	65.117	64.752	64.334
RO, Wonen & Duurzaamheid	16.878	15.802	15.768	15.689
Burger & Bestuur	4.022	2.745	2.736	2.734
Bedrijfsvoering, waarvan:				
Beheer overige gebouwen en gronden	169	169	169	168
Overhead	30.043	27.314	25.756	23.865
Algemene dekkingsmiddelen, waarvan:				
Vennootschapsbelasting (VpB)	10	10	10	10
Onvoorziene uitgaven	100	100	100	100
Overig.alg.dekkingsmiddelen	5.720	6.365	7.801	10.171
Totale lasten	153.240	147.042	147.198	147.343
Baten per programma	2019	2020	2021	2022
Veiligheid	240	240	240	240
Bereikbaarheid	69	69	69	69
Economie & werkgelegenheid	1.246	1.236	1.246	1.256
Leefbaarheid & Voorzieningen	820	833	845	845
Sociaal domein & volksgezondheid	16.821	16.821	16.821	16.821
RO, Wonen & Duurzaamheid	16.503	15.274	15.247	15.253
Burger & Bestuur	886	886	886	886
Bedrijfsvoering, waarvan:				
Beheer overige gebouwen en gronden	98	98	98	98
Overhead	235	235	235	235
Algemene dekkingsmiddelen, waarvan:				
Vennootschapsbelasting (VpB)				
Onvoorziene uitgaven				
Overig.alg.dekkingsmiddelen	113.911	112.848	114.745	117.167
Totale baten	150.831	148.541	150.433	152.871
Saldo van lasten en baten	-2.409	1.499	3.235	5.528

<i>Reservemutaties per programma</i>	<i>2019</i>	<i>2020</i>	<i>2021</i>	<i>2022</i>
Reservemutaties programma 2	-97	-97	-97	-97
Reservemutaties programma 4	-815	-265	-274	-274
Reservemutaties programma 5	244	266	287	287
Reservemutaties programma 6	5	5	5	5
Reservemutaties programma 8	-561	-621	-621	-621
Reservemutaties programma 9	-180	-422	-94	-104
Totaal mutaties op reserves	-1.404	-1.133	-794	-804
Resultaat begroting van lasten en baten	-3.813	366	2.441	4.724

Waarvan structurele toevoegingen en onttrekkingen aan reserves (bedragen x € 1.000):

<i>Structurele reservemutaties</i>	<i>2019</i>	<i>2020</i>	<i>2021</i>	<i>2022</i>
<i>Toevoegingen</i>				
Algemene reserve	84	84	84	84
Reserve Claims	33	33	33	33
Reserve Scholenprogramma	288	288	288	288
Reserve Onderhoud wegen	55	55	55	55
Reserve Onderwijshuisvesting	30	30	30	30
Reserve Baggerplan	42	42	42	42
Reserve Groot onderhoud gebouwen	598	648	648	648
<i>Onttrekkingen</i>				
Algemene reserve	-12	-12	-12	-12
Reserve Sociaal domein	-244	-266	-287	-287
Reserve Klimaatbeleid	-5	-5	-5	-5
Reserve Onderwijshuisvesting	-4	-4	-4	-4
Reserve Groot onderhoud gebouwen	-26	-26	-26	-26
Totaal	838	866	845	845

Geprognosticeerde balans

In het BBV is een meerjarige geprognosticeerde balans voorgeschreven. Onderstaand is deze weergegeven. Omdat de jaarrekeningen 2018 nog niet gereed zijn en anderzijds een groot aantal aannames zijn gedaan ten aanzien van de balansmutaties, adviseren wij voorzichtig te zijn met het trekken van conclusies op basis van onderstaand overzicht.

		Meerjarig geprognosticeerde balans (bedragen x € 1.000)							
		2019		2020		2021		2022	
		Begin	Eind	Begin	Eind	Begin	Eind	Begin	Eind
Activa									
	Immateriële vaste activa	204	186	186	170	170	155	155	141
	Materiële vaste activa	143.530	142.860	142.860	146.816	146.816	137.553	137.553	124.713
	Financiële vaste activa	10.655	9.677	9.677	8.860	8.860	8.082	8.082	7.328
	Subtotaal	154.389	152.723	152.723	155.846	155.846	145.790	145.790	132.181
	Voorraden	6.894	6.894	6.894	6.894	6.894	6.894	6.894	6.894
	Vorderingen	36.801	36.801	36.801	36.801	36.801	36.801	36.801	36.801
	Liquide middelen	1.739	19.349	19.349	11.431	11.431	18.527	18.527	31.499
	Overlopende activa	9.443	9.443	9.443	9.443	9.443	9.443	9.443	9.443
	Subtotaal	54.877	72.487	72.487	64.569	64.569	71.665	71.665	84.637
Totaal activa		209.266	225.210	225.210	220.415	220.415	217.455	217.455	216.818
Passiva									
	Eigen vermogen	56.531	54.122	54.122	55.621	55.621	58.856	58.856	64.384
	Voorzieningen	16.554	16.015	16.015	15.829	15.829	15.742	15.742	15.685
	Vaste schuld	81.051	99.943	99.943	93.835	93.835	87.727	87.727	81.619
	Subtotaal	154.136	170.080	170.080	165.285	165.285	162.325	162.325	161.688
	Vlottende schuld	38.021	38.021	38.021	38.021	38.021	38.021	38.021	38.021
	Overlopende passiva	17.110	17.110	17.110	17.110	17.110	17.110	17.110	17.110
	Subtotaal	55.131	55.131	55.131	55.131	55.131	55.131	55.131	55.131
Totaal passiva		209.267	225.211	225.211	220.416	220.416	217.456	217.456	216.819

EMU-saldo

De begroting is opgesteld conform een (gemodificeerd) stelsel van baten en lasten. Het EMU saldo gaat niet uit van baten en lasten, maar gaat uit van ontvangsten en uitgaven van de gemeente (kasstelsel). In het baten-en-lasten-stelsel worden kosten en opbrengsten toegerekend aan het jaar waarop ze betrekking hebben, in kasstelsel worden ontvangsten en uitgaven toegerekend aan het jaar waarin ze betaald dan wel ontvangen worden.

Als gevolg van Europese regelgeving mogen EU-lidstaten een begrotingstekort (EMU-saldo) hebben van maximaal 3% van het bruto binnenlands product (BBP). Aan dit maximale tekort van 3% hebben, naast de Rijksoverheid, ook de decentrale overheden een aandeel. Voor 2019-2022 is het jaarlijkse aandeel in het EMU-saldo van de decentrale overheden gesteld op 0,4%. Er is geen onderverdeling naar gemeenten, provincies en waterschappen vastgesteld. Het aandeel in het EMU-tekort betreft een inspanningsverplichting, er staat momenteel geen sanctie op een eventuele overschrijding van het toegestane EMU-tekort.

Uit onderstaand overzicht valt af te leiden dat het EMU-saldo in geen van de jaren wordt overschreden. Evenals bij de geprognosticeerde balans zijn er bij het tot stand komen van de gegevens aannames gedaan, daarnaast zijn de jaarrekeningen 2018 nog niet beschikbaar. Wij adviseren voorzichtig te zijn met het trekken van conclusies op basis van onderstaande.

			Meerjarig geprognosticeerde EMU-Saldo				
			2018	2019	2020	2021	2022
EMU-SALDO				-2.260	-2.627	12.426	18.326
EMU-SALDO referentiewaarde				-5.824	-5.565	-5.559	-5.626
Verschil EMU-saldo & referentiewaarde				3.564	2.938	17.985	23.952
Mutaties (1 januari tot 31 december)							
Activa	Financiële vaste activa	Kapitaalverstrekingen en leningen		-978	-817	-778	-754
		Uitzettingen		-	-	-	-
Vlottende activa		Uitzettingen		-	-	-	-
		Liquide middelen		17.610	-7.918	7.096	12.972
		Overlopende activa		-	-	-	-
				18.892	-6.108	-6.108	-6.108
Passiva	Vaste Passiva	Vaste schuld		-	-	-	-
	Vlottende passiva	Vlottende schuld		-	-	-	-
		Overlopende passiva		-	-	-	-
Eventuele boekwinst bij verkoop effecten en (im)materiële vaste activa				-	-	-	-

Investeringsprogramma

Investeringslijst 2019 - 2021

Nr	Onderwerp	Termijn	Bedrag van investering (ex BTW)								Kapitaallast (1 ^e jaar)				Opmerking
			2019		2020		2021		2022		2020	2021	2022	2023	
			Uitgave	Inkomst	Uitgave	Inkomst	Uitgave	Inkomst	Uitgave	Inkomst					
1	B Roldeuren budi MJOP	20	50.998								3.825				
2	B Openbare verlichting 2019	30	127.500								7.438				
3	B Damwand Boterdiep Wz Bedum	20	500.000								37.500				
4	B Beschoeien en kademuren		PM												
5	B Reconstructie Molenweg Bedum	20	667.000								50.025				
6	B Revitalisering Geert Reinderspark Bedum	20	310.000								23.250				
7	B Luchtafzuiging raadzaal Bedum	20			8.312							623			
8	B Damwand Boterdiep Zz en Molenweg Bedum	20			500.000						37.500				
9	B CV installatie werkplaats Bedum	15					9.555						876		
10	B Reconstructie De Vliet (Vrije gang - Walddrift)	20					200.000						15.000		
11	B Beregeningspomp	15					11.400						1.045		
12	M Beschoeing	20	782.800		782.800		782.800				58.710	58.710	58.710		
13	M Investeren I&A BMW	5	117.600								26.460				
14	W Versterking centrum Winsum	1	500.000	500.000											
15	W Infrastructuur centrum Winsum	40	500.000								25.000				
16	W Romp-akkoord: kortsluiting Ranum-Ond d d weg	40	500.000	500.000	3.000.000	3.000.000	4.200.000	2.700.000					142.500		gerekend met rente 0,75% Wordt grotendeels gedekt uit subsidies/bijdragen.
17	W Romp-akkoord: Fietsroute-plus	40	125.000								6.250				
18	W Romp-akkoord: spoorwegovergangen	40	675.000		700.000						33.750	35.000			
19	W De Tirrel: (school)gebouw	40	2.000.000	275.000	7.628.000	3.275.000					93.125	299.525			Besluit is de afschrijving te dekken uit Onderwijsreserve.
20	W De Tirrel: sportzaal	40	500.000		3.200.000						25.000	160.000			Besluit is de kapitaallasten te dekken uit dekkingsreserve.
21	W De Tirrel: maatschappelijke ruimtes	40	1.000.000	275.000	2.942.000	275.000					43.125	140.225			De huuropbrengsten dekken de kapitaallasten.
22	W De Tirrel : infrastructuur	40	1.000.000		3.000.000						50.000	150.000			Besluit is de kapitaallasten te dekken uit dekkingsreserve.
23	W Winsum-West : infrastructuur	30	205.000								11.958				
24	W Winsum-West : sportvelden	30	1.344.000								78.400				
25	W Winsum-West: clubgebouw (kleedkamers)	40	1.684.000	350.000							75.450				
26	W Winsum-West: duurzaamheid	15	275.000								25.208				
27	E 3 Zoutstrooiers	7	110.274								18.510				
28	E Calamiteitenbus	7	41.500								6.966				
29	E Kraan met stick en korf	7	134.067								22.504				
30	E Werkvoertuigen groen	7	89.076								14.952				
31	E Civiele constructies	40	36.000		11.000		321.000				1.800	550	16.050		
32	E Openbare verlichting	30	194.000		150.000		186.000				11.317	8.750	10.850		
33	E Fietsplan	40	355.000		379.000		354.000				17.750	18.950	17.700		
34	E Herinrichten kerkplein/uitbreiden parkeervz	40	420.000								21.000				
35	E Aanpassing openbare ruimte schoollocaties	20	50.000		50.000		50.000				3.750	3.750	3.750		
36	E Herinrichting Oranjestad Uithuizermeeden		PM												
37	E Shovel	7	52.758								8.856				
38	E Traktor	7	58.822								9.874				
39	E 2 maaiers	7			144.476							24.251			
40	E Werplek hardware	4			60.000							16.500			
41	E Herinrichting Uithuizen Noord				PM										
42	E Achtermaaier	5			16.482							3.708			
43	E Maaimachine + korf/klepel	7					130.549						21.914		
44	E Heftruck	8					18.229						2.734		
45	E Containers met hydro kleppen	9					30.058						4.091		
46	E Traktor	10					22.075						2.759		
47	E Frontmaaier	11					15.500						1.797		
Totaal			14.405.395	1.900.000	22.572.070	6.550.000	6.331.166	2.700.000			811.753	958.043	299.776		
Rente			2,50%												

Reserves en Voorzieningen

Reserve/Voorziening Het Hogeland	Geraamd saldo 01-01-2019 na samenvoeging	Geraamde toevoegingen 2019	Geraamde onttrekkingen 2019	Geraamd saldo 31-12-2019	Mutaties 2020	Mutaties 2021	Mutaties 2022	Saldo ultimo 2022
RESERVES								
Programma 2 Bereikbaarheid								
Reserve Onderhoud wegen	1.518.126	55.000	-	1.573.126	55.000	55.000	55.000	1.738.126
Reserve Onderhoud bruggen	78.516	-	-	78.516	-	-	-	78.516
Reserve Baggerplan	446.564	41.675	-	488.239	41.675	41.675	41.675	613.264
Reserve Ontsluiting Bedum ¹⁾	1.000.000	-	-	1.000.000	-	-	-	1.000.000
Reserve Openbare verlichting	62.284	-	-	62.284	-	-	-	62.284
Reserve Trace Mensingeweer - Zoutkamp	140.000	-	-	140.000	-	-	-	140.000
Programma 3 Economie en Werkgelegenheid								
Reserve Cofinancieringen	53.899	-	-	53.899	-	-	-	53.899
Reserve Versterking centrum Winsum ²⁾	700.000	-	-	700.000	-	-	-	700.000
Programma 4 Leefbaarheid en Voorzieningen								
Reserve Scholenprogramma	3.529.221	852.426	-	4.381.647	288.144	288.144	288.144	5.246.079
Reserve Onderwijshuisvesting	700.967	30.000	-4.150	726.817	25.850	25.850	25.850	804.367
Reserve Onderwijsachterstanden en VV	31.000	-	-	31.000	-	-	-	31.000
Reserve Gymlokaal Wehe-den Hoom	70.000	-	-	70.000	-	-	-	70.000
Reserve Gymnastiekles / Sportdorp Leens	54.000	-	-54.000	-	-	-	-	-
Reserve Frictiekosten bibliotheek	18.000	-	-9.000	9.000	-9.000	-	-	-
Reserve Programma Krimp en Leefbaarheid	288.000	-	-	288.000	-40.000	-40.000	-40.000	168.000
Programma 5 Sociaal Domein en Volksgezondheid								
Reserve Sociaal domein	4.096.738	-	-244.227	3.852.511	-266.321	-286.532	-286.532	3.013.126
Programma 6 RO, Wonen en Duurzaamheid								
Reserve Herstructurering	1.011.694	-	-	1.011.694	-	-	-	1.011.694
Reserve Bovenwijkse kosten Ter Laan 4	117.903	-	-	117.903	-	-	-	117.903
Reserve Bovenwijkse kosten Vogelzangloc	15.121	-	-	15.121	-	-	-	15.121
Reserve Grondexploitatie	498.328	-	-	498.328	-	-	-	498.328
Reserve Woon- & leefbaarheidsplannen Eemsdelta ³⁾	366.803	-	-	366.803	-	-	-	366.803
Reserve Onderhoud begraafplaatsen	732.213	-	-	732.213	-	-	-	732.213
Reserve Klimaatbeleid	150.846	-	-5.000	145.846	-5.000	-5.000	-5.000	130.846
Reserve Milieu	166.683	-	-	166.683	-	-	-	166.683
Reserve Koppelkansen Aardbevingsschade	500.000	-	-	500.000	-	-	-	500.000

Reserve/Voorziening Het Hogeland	Geraamd saldo 01-01-2019 na samenvoeging	Geraamde toevoegingen 2019	Geraamde onttrekkingen 2019	Geraamd saldo 31-12-2019	Mutaties 2020	Mutaties 2021	Mutaties 2022	Saldo ultimo 2022
Programma 8 Bedrijfsvoering								
Reserve Fictie personeelskosten	395.966	-	-60.000	335.966	-	-	-	335.966
Reserve Groot onderhoud gebouwen	1.208.520	647.760	-26.350	1.829.930	621.410	621.410	621.410	3.694.160
Bevingschade herstel gemeentelijke gebouwen	222.340	-	-	222.340	-	-	-	222.340
Algemene dekkingsmiddelen								
Algemene Reserve ⁴⁾	17.329.602	442.067	-4.108.279	13.663.390	755.182	2.502.757	4.795.757	21.717.087
Reserve Jaarovergang ⁵⁾	1.553.573	-	-	1.553.573	-	-	-	1.553.573
Reserve Claims ⁶⁾	1.397.975	32.880	-	1.430.855	32.219	31.603	31.603	1.526.280
Totaal Reserves	38.454.880	2.101.808	-4.511.006	36.045.682	1.499.159	3.234.907	5.527.907	46.307.655
Reserve/Voorziening Het Hogeland	Geraamd saldo 01-01-2019 na samenvoeging	Geraamde toevoegingen 2019	Geraamde onttrekkingen 2019	Geraamd saldo 31-12-2019	Mutaties 2020	Mutaties 2021	Mutaties 2022	Saldo ultimo 2022
VOORZIENINGEN								
Programma 6 RO, Wonen en Duurzaamheid								
Voorziening Afvalstoffenheffing ⁷⁾	649.102	7.770	-245.000	411.872	-211.561	-184.297	-151.574	-135.559
Voorziening Rioolheffing	4.130.918	170.493	-473.641	3.827.770	23.331	95.252	93.139	4.039.491
Voorziening Woonrijp maken grondexploitaties	590.878	1.836	-	592.714	1.836	1.836	1.836	598.222
Programma 7 Burger en Bestuur								
Voorziening Pensioenverplichtingen	5.208.837	-	-	5.208.837	-	-	-	5.208.837
Voorziening Wachtgeldverplichtingen	341.000	-	-	341.000	-	-	-	341.000
Totaal Voorzieningen	10.920.735	180.099	-718.641	10.382.193	-186.394	-87.209	-56.599	10.051.991
Totaal Reserves en Voorzieningen	49.375.616	2.281.907	-5.229.647	46.427.875	1.312.765	3.147.698	5.471.308	56.359.646

^{1,2,3,6)} Het opvoeren van claims is afhankelijk van het moment van uitvoering.

⁴⁾ Op de Algemene Reserve ligt nog een claim van € 3,5 miljoen voor de Brede School in Uithuizen

⁵⁾ Dit saldo loopt in 2019 terug naar € 0 i.v.m. het beschikbaar stellen van budgetten.

⁷⁾ O.b.v. huidige begrotingen laat de voorziening een tekort zien. Bij het opstellen van het nieuwe Afvalinzamelplan wordt dit opgelost.

Toelichting op het verloop van de Algemene reserve

Het saldo van de Algemene reserve eind 2019 is op dit moment begroot op € 13,7 miljoen. In de paragraaf Risicobeheersing en weerstandsvermogen wordt gesproken over een stand van € 7,2 miljoen. In deze paragraaf is rekening gehouden met een claim op de Algemene reserve van € 3,5 miljoen voor de Brede

School in Uithuizen. Daarnaast wordt voorgesteld om vanuit de Algemene reserve een bedrag van € 3 miljoen over te hevelen naar een nieuw te vormen bestemmingsreserve voor cofinanciering van leefbaarheidsprojecten. Als met dit voorstel wordt ingestemd, dan zal er een regeling cofinanciering worden opgesteld, waarin we ingaan op de voorwaarden voor de inzet van deze middelen.

De toevoegingen aan de Algemene reserve in de jaren 2020 tot en met 2022 bestaan hoofdzakelijk uit de geraamde begrotingsresultaten. Daarnaast worden in 2020 nog eenmaal krimpgelden ontvangen van het Rijk (€ 306.000). Deze worden ook toegevoegd aan de Algemene reserve.

Bijlagen

I Uitgangspunten begroting

Voor het opstellen van de begroting 2019 worden de volgende begrotingsuitgangspunten behandeld. Elk begrotingsuitgangspunt wordt daarna in een alinea toegelicht:

- Ramen op basis van bestaand beleid;
- Loonontwikkeling;
- Prijsindex;
- Investeringsplan;
- Rente.

Ramen op basis van bestaand beleid

De begroting 2019 wordt met het oog op de herindeling beleidsarm ingestoken. Dit betekent dat deze wordt opgesteld op basis van bestaand beleid. De enige uitzonderingen hierop zijn de in deze nota opgenomen beleidsontwikkelingen, waarvoor wij uw instemming vragen. Deze beleidsontwikkelingen zijn financieel vertaald in deze nota en het financieel beeld in hoofdstuk 7.

Loonontwikkeling

Bij de weergave van de loonkosten voor de komende jaren, wordt rekening gehouden met de loonontwikkeling zoals die wordt opgenomen in de septembercirculaire 2018. In deze kadernota is voornamelijk uitgegaan van de loonontwikkeling zoals deze is opgenomen in de maartcirculaire. Deze komt voor 2019 uit op 2%. Deze stijging kan zodoende worden gedekt uit het accres in het gemeentefonds.

Prijsindex

In de begroting 2019 wordt meerjarig uitgegaan van een prijsindex aan zowel de baten als de lastenkant. Daarbij sluiten we aan bij de gehanteerde prijsindex van de septembercirculaire 2018. Op het moment dat prijsstijgingen aan de lastenkant afwijkt van de ontwikkeling die we hebben geraamd, dan zal dit gecompenseerd worden door een bijgestelde uitkering uit het gemeentefonds en waar nodig bijstelling van de tarieven.

Uitgangspunten Investeringsplan

In de verschillende begrotingen 2018 van de vier gemeenten en Ability hebben de herindelingspartners een actueel investeringsschema opgenomen. Deze investeringen zijn één op één overgenomen in de begroting 2019 van Het Hogeland. In de bijlage is een overzicht van investeringen opgenomen.

Rente

In de begroting 2017 hebben de vier gemeenten reeds de nieuwe wet- en regelgeving ten aanzien van het rentebeleid (conform de vernieuwde BBV voorschriften) verwerkt in hun meerjarenbegroting. Daardoor vallen de verschillen tussen de partnergemeenten voor wat betreft het rentebeleid relatief gezien mee. De wijze waarop wij in Het Hogeland met het rentebeleid omgaan zal in 2019 echter nog wel geharmoniseerd moeten worden. Wij verwachten echter dat de financiële effecten van deze harmonisatie beperkt zullen zijn.

II Algemene uitkering

Onderdeel A - Inkomstenmaatstaven				
Maatstaf	2019	2020	2021	2022
1c Waarde niet-woningen eigenaren	-2.078	-2.078	-2.078	-2.078
1f Waarde niet-woningen gebruikers (onder aftrek amendement De Pater)	-1.549	-1.549	-1.549	-1.549
1a Waarde woningen eigenaren	-2.764	-2.768	-2.772	-2.775
Subtotaal	-6.391	-6.395	-6.398	-6.402
Onderdeel B - Uitgavenmaatstaven waarop de uitkeringsfactor van toepassing is				
Maatstaf	2019	2020	2021	2022
1e OZB waarde niet-woningen	498	498	498	498
8a Bijstandsontvangers (vanaf UJR 2016)	2.533	2.531	2.529	2.537
3a Eén-ouder-huishoudens	1.075	1.091	1.104	1.112
2 Inwoners	7.682	7.680	7.676	7.673
5 Inwoners: ouderen > 64 jaar	1.070	1.079	1.088	1.094
5a Inwoners: ouderen > 74 en < 85 jaar	80	80	81	81
7 Lage inkomens	222	222	222	222
7c Lage inkomens (drempel) (vanaf UJR 2016, miv septembercirc. 2016)	3.378	3.386	3.390	3.386
12 Minderheden	220	220	220	220
11a Uitkeringsontvangers (vanaf UJR 2016)	353	352	350	349
3b Huishoudens	2.004	2.007	2.009	2.011
3c Eenpersoonshuishoudens	354	357	359	359
8b Loonkostensubsidie	78	85	95	97
4a Inwoners: jongeren < 18 jaar (vanaf uitkeringsjaar 2019)	6.345	6.342	6.329	6.295
7g Jeugdigen in gezinnen met armoederisico	225	226	227	225
7h Gemiddeld gestandaardiseerd inkomen (huishoudens)	-1.360	-1.382	-1.400	-1.407
7i Gemiddeld gestandaardiseerd inkomen (huishoudens met kinderen)	-1.255	-1.273	-1.285	-1.287
3h Ouders met langdurig psychisch medicijngebruik	1.265	1.279	1.288	1.288
3g Eenouderhuishoudens met 2 of meer kinderen	626	635	642	643
8c Bijstandshuishoudens met minderjarige kinderen	179	180	183	186
8d Bijstandsontvangers eenouderhuishoudens	466	473	482	494
11b Uitkeringsontvangers minus bijstandsontvangers	2.824	2.862	2.893	2.895
11c Wajong	816	828	833	834
3i Medicijngebruik met drempel	2.942	2.967	3.014	3.012
8e Re-integratie klassiek	998	998	998	998
4b Inwoners < 65 jaar	145	146	152	152
5b Inwoners: ouderen 65 t/m 74 jaar	1	1	1	1
5c Inwoners: ouderen 85 jaar en ouder	0	0	0	0
3d Eenpersoonshuishoudens 65 t/m 74 jaar	17	18	19	20
3e Eenpersoonshuishoudens 75 t/m 84 jaar	68	71	75	81
3f Eenpersoonshuishoudens 85 jaar en ouder	61	63	66	68
7d Huishoudens met laag inkomen 65 t/m 74 jaar	110	111	115	115
7e Huishoudens met laag inkomen 75 t/m 84 jaar	235	246	262	281
7f Huishoudens met laag inkomen 85 jaar en ouder	147	151	160	165
7j Gemiddeld gestandaardiseerd inkomen (65 t/m 74 jaar)	256	262	277	275
7k Gemiddeld gestandaardiseerd inkomen (75 t/m 84 jaar)	535	559	595	640
7l Gemiddeld gestandaardiseerd inkomen (85 jaar en ouder)	333	344	365	374
3j Bedden	67	68	70	70
13 Klantenpotentieel lokaal	1.872	1.875	1.875	1.874
14 Klantenpotentieel regionaal	153	153	153	153
15e Leerlingen VO	451	450	448	447
15j Basisonderwijsleerlingen met leerlingengewicht 0,3	-219	-220	-221	-219
15k Basisonderwijsleerlingen met leerlingengewicht 1,2	-167	-169	-168	-168
38 Bedrijfsvestigingen	348	348	348	348
29 Historische woningen in bewoonde oorden 1930	48	48	48	48
31a ISV (a) stadsvernieuwing	23	23	23	23
31b ISV (b) herstructurering	3	3	3	3
36 Meerkernigheid	354	354	354	354
37 Meerkernigheid * bodemfactor buitengebied	667	667	667	667
36a Kernen met 500 of meer adressen	720	721	721	721
34 Oeverlengte * bodemfactor gemeente	130	130	130	130
35a Oeverlengte * bodemfactor gemeente * dichtheidsfactor	62	62	62	62
32b Omgevingsadressendichtheid (vanaf UJR 2016, miv septembercirc. 2016)	546	546	546	547
23 Oppervlakte bebouwing buitengebied * bodemfactor buitengebied	477	477	477	477
22 Oppervlakte bebouwing woonkernen * bodemfactor woonkernen	1.057	1.057	1.057	1.057
21 Oppervlakte bebouwing	338	338	338	338
23a Oppervlakte bebouwing buitengebied	527	527	527	527
22a Oppervlakte bebouwing woonkern	679	679	679	679
19 Oppervlakte binnenwater	78	78	78	78
20 Oppervlakte buitenwater	230	230	230	230
16 Oppervlakte land	1.968	1.968	1.968	1.968
18 Oppervlakte land * bodemfactor gemeente	1.478	1.478	1.478	1.478
24b Woonruimten (vanaf UJR 2016, miv septembercirc. 2016)	1.306	1.308	1.310	1.312
25b Woonruimten (vanaf UJR 2016, miv septembercirc. 2016) * bodemfactor woonkernen	1.338	1.339	1.341	1.343
39 Vast bedrag	249	249	250	250
Subtotaal	50.311	50.482	50.708	50.787

Onderdeel C - Uitkeringsfactor (uf)				
Jaren	2019	2020	2021	2022
Uitkeringsfactor	1.567	1.617	1.652	1.693
Subtotaal (B x C (=uf))	78.837	81.630	83.769	85.983
Onderdeel D - Uitgavenmaatstaven waarop de uitkeringsfactor niet van toepassing is				
Maatstaf	2019	2020	2021	2022
45 Herindeling	5.323	2.661	2.661	2.661
56d Suppletie-uitkering integratie sociaal domein	26	26	26	26
56b Cumulatieregeling gemeentefonds (SU)	-19			
61 Suppletieregeling OZB	61			
56e Suppletie-uitkering Jeugdzorg	-52			
56f Suppletie-uitkering WMO 2015	-3			
Subtotaal	5.336	2.687	2.687	2.687
Onderdeel E - Integratie- en decentralisatieuitkeringen waarop de uitkeringsfactor niet van toepassing is				
Maatstaf	2019	2020	2021	2022
71 Brede impuls combinatiefuncties/buurtspportcoaches (DU)	154	154	154	154
170 Decentralisatie provinciale taken vergunningverlening, toezicht en handhaving (DU)	371	371	371	371
103 Gezond in de stad (DU)	80	80	80	
136 Bevolkingsdaling (DU)	237	237		
205 Voorschoolse voorziening peuters (DU)	114	114	114	114
223 Armoedebestrijding kinderen (DU)	229	229	229	229
224 Scholenprogramma Groningen (DU)	1.235	418	418	418
262 Schulden en armoede (DU)	70	70		
Subtotaal	2.491	1.673	1.366	1.286
Onderdeel F - 3 D's in het sociaal domein				
Maatstaf	2019	2020	2021	2022
260 Participatie (IU)	8.257	7.813	7.559	7.247
261 Voogdij/18+ (IU)	2.750	2.750	2.750	2.750
Subtotaal	11.007	10.563	10.309	9.997
Onderdeel G - Aanvullingen van de gebruiker				
Aanvullingen v/d gebruiker	2019	2020	2021	2022
Gemeenteposten:				
nog te ontvangen LPO sociaal domein 2019	450	0	0	0
Abonnementstarief WMO (lagere Eigen Bijdrage)	-385	-385	-385	-385
Subtotaal	65	-385	-385	-385
Totaal	91.345	89.774	91.348	93.166
Functie 921	80.338	79.211	81.039	83.169
Functie 923	11.007	10.563	10.309	9.997

III Incidentele Lasten en Baten

Incidentele lasten	2019	2020	2021	2022
Veiligheid				
Dierennoodhulp	20.000	20.000	20.000	
Veiligheidsmonitor	5.500			
<i>Subtotaal</i>	25.500	20.000	20.000	-
Leefbaarheid & Voorzieningen				
Waddenkustopgave	500.000			
Buurtsportcoach	63.000			
Bewegingsonderwijs (Midt)	29.167			
Midtherm-Sport	25.000			
Groenbeleidsplan	20.000			
<i>Subtotaal</i>	637.167	-	-	-
Sociaal domein & Volksgezondheid				
Dorpsinitiatieven/leefbaarheid	200.000			
Maatschappelijke banen	57.000	32.000		
<i>Subtotaal</i>	257.000	32.000	-	-
RO, Wonen & Duurzaamheid				
Extra last door harmonisatie afschrijvingstermijnen activa	266.918			
Inzet gaswinningsdossier t.l.v. ontvangen lumpsum	156.876			
Omgevingsvisie	95.000			
Aanpassing bestemmingsplan buitengebied	80.000			
Extra inzet gaswinningsdossier (vm.Eemsmond)	60.000			
Maatwerk initiatieven/onwikkelingen (RO en Wonen)	50.000			
Initiatieffase projecten (RO en Wonen)	50.000			
Duurzaamheid en grondstoffen	40.000			
<i>Subtotaal</i>	798.794	-	-	-
Burgers & Bestuur				
Wachtgeldverplichting bestuurders	1.257.000			
Landelijke aanpak adreskwaliteit (LAA)	15.000	15.000		
Telefonische bereikbaarheid	10.000			
<i>Subtotaal</i>	1.282.000	15.000	-	-
Bedrijfsvoering				
Tijdelijke budget herindeling	2.973.000	1.750.000	1.000.000	-
Tijdelijke vacatures	2.184.484			
I&A - inhuur	309.040	100.000		
I&A migratiekosten 2019	300.000			
Ontwikkelbudget Herindeling	300.000	200.000	100.000	
Ondersteuning DIV	200.000	200.000	200.000	
Facilitair	185.000			
Versterking formatie zaakgericht werken	50.000			
Inzet op continu verbeteren	38.500			
Security	30.000			
I-kwijtschelding	12.000			
Klanttevredenheidonderzoek	10.000		10.000	
<i>Subtotaal</i>	6.592.024	2.250.000	1.310.000	-
Algemene dekkingsmiddelen				
Extra last door harmonisatie afschrijvingstermijnen activa	886.000			
Wet WOZ - waarden oppervlaktes	47.000			
Verlaging onvoorziene uitgaven	-117.038	-122.888	-128.737	-134.588
Stelpost voor onderuitputting op budgetten	-400.000			
<i>Subtotaal</i>	415.962	-122.888	-128.737	-134.588
Reservemutaties				
Toevoeging aan reserve Scholenprogramma	564.282			
Toevoeging Krimp-middelen (voorm. Eemsmond) aan AR	306.425	306.425		
Toevoeging aan reserves i.v.m. Midtherm sport (voorm. De Marne)	14.583			
<i>Subtotaal</i>	885.290	306.425	-	-
Totaal incidentele lasten	10.893.737	2.500.537	1.201.263	-134.588

Incidentele baten	2019	2020	2021	2022
<i>RO, Wonen & Duurzaamheid</i>				
Lumpsum-vergoeding NCG (gaswinnings-problematiek)	944.376			
Onttrekking aan voorziening Rioolheffing i.v.m. activa	266.918			
<i>Subtotaal</i>	<i>1.211.294</i>	<i>-</i>	<i>-</i>	<i>-</i>
<i>Algemene dekkingsmiddelen</i>				
Frictie-uitkering	5.759.000	2.880.000	2.880.000	2.880.000
Bijdrage Scholenprogramma	564.282			
Krimpbijdrage Rijk	306.425	306.425		
Suppletievergoeding vanuit aflossing achtergestelde	25.948			
<i>Subtotaal</i>	<i>6.655.655</i>	<i>3.186.425</i>	<i>2.880.000</i>	<i>2.880.000</i>
<i>Reservemutaties</i>				
Onttrekking aan AR - incid.posten (voorm.Eemsmond De Marne)	283.052	15.000	10.000	
Onttrekking aan reserve frictie personeelskst.- incid.posten (voorm.Eemsmond)	68.750			
	60.000			
<i>Subtotaal</i>	<i>411.802</i>	<i>15.000</i>	<i>10.000</i>	<i>-</i>
Totaal incidentele baten	8.278.751	3.201.425	2.890.000	2.880.000
Totaal incidenteel Begroting	-2.614.986	700.888	1.688.737	3.014.588

IV Toelichting Beleidsindicatoren

Indicator	Eenheid	Bron	Periode	Omschrijving
Programma Veiligheid				
Verwijzingen Halt	Aantal per 10.000 jongeren	Bureau Halt	2017	Verwijzingen Halt per 10.000 inwoners van 12-17 jaar.
Winkeldiefstallen	Aantal per 1.000 inwoners	CBS	2017	Het aantal winkeldiefstallen per 1.000 inwoners.
Geweldsmisdrijven	Aantal per 1.000 inwoners	CBS	2017	Het aantal geweldsmisdrijven per 1.000 inwoners. Voorbeelden van geweldsmisdrijven zijn seksuele misdrijven, levensdelicten zoals moord en doodslag en dood en lichamelijk letsel door schuld (bedreiging, mishandeling, etc.).
Diefstallen uit woning	Aantal per 1.000 inwoners	CBS	2017	Het aantal diefstallen uit woningen, per 1.000 inwoners.
Vernielingen en beschadigingen (in de openbare ruimte)	Aantal per 1.000 inwoners	CBS	2017	Het aantal vernielingen en beschadigingen per 1.000 inwoners.
Programma Economie & Werkgelegenheid				
Funcziemenging	%	LISA	2017	De funcziemengingsindex (FMI) weerspiegelt de verhouding tussen banen en woningen, en varieert tussen 0 (alleen wonen) en 100 (alleen werken). Bij een waarde van 50 zijn er evenveel woningen als banen.
Vestigingen (van bedrijven)	Aantal per 1.000 inwoners in de leeftijd van 15 t/m 64 jaar	LISA	2017	Het aantal vestigingen van bedrijven, per 1.000 inwoners in de leeftijd van 15-64 jaar.
Programma Leefbaarheid & Voorzieningen				
Absoluut verzuim	Aantal per 1.000 leerlingen	Ingrado	2017	Het aantal leerplichtigen dat niet staat ingeschreven op een school, per 1.000 inwoners in de leeftijd van 5-18 jaar.
Relatief verzuim	Aantal per 1.000 leerlingen	Ingrado	2017	Het aantal leerplichtigen dat wel staat ingeschreven op een school, maar ongeoorloofd afwezig is, per 1.000 inwoners in de leeftijd van 5-18 jaar.

Indicator	Eenheid	Bron	Periode	Omschrijving
Vroegtijdig schoolverlaters zonder startkwalificatie (vsv-ers)	% deelnemers aan het VO en MBO onderwijs	DUO	2016	Het percentage van het totaal aantal leerlingen (12-23 jaar) dat voortijdig, dat wil zeggen zonder startkwalificatie, het onderwijs verlaat.
Niet-sporters	%	Gezondheidsenquête (CBS, RIVM)	2016	Bevolking van 19 jaar en ouder dat niet minstens één keer per week aan sport doet.
Programma Sociaal domein & Volksgezondheid				
Banen	Aantal per 1.000 inwoners in de leeftijd 15 - 64 jaar	LISA	2017	Het aantal banen, per 1.000 inwoners in de leeftijd van 15-64 jaar.
Jongeren met een delict voor de rechter	% 12 t/m 21 jarigen	Verwey Jonker Instituut – Kinderen in Tel	2015	Het percentage jongeren (12-21 jaar) dat met een delict voor de rechter is verschenen.
Kinderen in uitkeringsgezin	% kinderen tot 18 jaar	Verwey Jonker Instituut – Kinderen in Tel	2015	Het percentage kinderen tot 18 jaar dat in een gezin leeft dat van een bijstandsuitkering moet rondkomen.
Netto arbeidsparticipatie	% van de werkzame beroepsbevolking t.o.v. de beroepsbevolking	CBS	2017	Het percentage van de werkzame beroepsbevolking ten opzichte van de (potentiële) beroepsbevolking.
Werkloze jongeren	% 16 t/m 22 jarigen	Verwey Jonker Instituut – Kinderen in Tel	2015	Het percentage werklozen jongeren (16-22 jaar).
Personen met een bijstandsuitkering	Aantal per 1.000 inwoners	CBS	2018 (eerste halfjaar)	Het aantal personen met een bijstandsuitkering, per 1.000 inwoners.
Lopende re-integratievoorzieningen	Aantal per 1.000 inwoners van 15 - 64 jaar	CBS	2018 (eerste halfjaar)	Het aantal re-integratievoorzieningen, per 1.000 inwoners in de leeftijd van 15-64 jaar.
Jongeren met jeugdhulp	% van alle jongeren tot 18 jaar	CBS Jeugd	2018 (eerste halfjaar)	Het percentage jongeren tot 18 jaar met jeugdhulp ten opzichte van alle jongeren tot 18 jaar.
Jongeren met jeugdbescherming	% van alle jongeren tot 18 jaar	CBS Jeugd	2018 (eerste halfjaar)	Het percentage jongeren tot 18 jaar met een jeugdbeschermingsmaatregel ten opzichte van alle jongeren tot 18 jaar.

Indicator	Eenheid	Bron	Periode	Omschrijving
Jongeren met jeugdreclassering	% van alle jongeren van 12 tot 23 jaar	CBS Jeugd	2018 (eerste halfjaar)	Het percentage jongeren (12-22 jaar) met een jeugdreclasseringsmaatregel ten opzichte van alle jongeren (12-22 jaar).
Cliënten met een maatwerkarrangement WMO	Aantal per 1.000 inwoners	GMSD	2018 (eerste halfjaar)	Aantal per 1.000 inwoners in de betreffende bevolkingsgroep. Een maatwerkarrangement is een vorm van specialistische ondersteuning binnen het kader van de Wmo.
Programma RO, Wonen & Duurzaamheid				
Omvang huishoudelijk afval	Kg / inwoner	CBS	2017	Niet gescheiden ingezameld huishoudelijk afval.
Hernieuwbare elektriciteit	%	RWS - Klimaatmonitor	2016	
Gemiddelde WOZ-waarde	x € 1.000	CBS	2018	De gemiddelde WOZ-waarde van woningen.
Nieuw gebouwde woningen	Aantal per 1.000 woningen	Basisregistratie adressen en gebouwen	2016	Het aantal nieuwbouwwoningen.
Demografische druk	%	CBS	2018	De som van het aantal personen van 0 tot 20 jaar en 67 jaar of ouder in verhouding tot de personen van 20 tot 67 jaar.
Gemeentelijke woonlasten eenpersoonshuishouden	In euro's	COELO	2018	Het gemiddelde totaalbedrag in euro's per jaar dat een éénpersoons-huishouden betaalt aan woonlasten.
Gemeentelijke woonlasten meerpersoonshuishouden	In euro's	COELO	2018	Het gemiddelde totaalbedrag in euro's per jaar dat een meerpersoons-huishouden betaalt aan woonlasten.
Programma Bedrijfsvoering				
Formatie	Fte per 1.000 inwoners	Eigen gegevens	2019	De toegestane formatie in fte van het ambtelijk apparaat van de organisatie voor het begrotingsjaar op peildatum 1 januari.
Bezetting	Fte per 1.000 inwoners	Eigen gegevens	2018	Het werkelijk aantal fte dat werkzaam is.

Indicator	Eenheid	Bron	Periode	Omschrijving
Apparaatskosten	Kosten per inwoner	Eigen begroting	2019	De noodzakelijke financiële middelen voor het inzetten van personeel (salarissen), organisatie-, huisvestings-, materieel-, automatiseringskosten e.d. voor de uitvoering van de organisatorische taken.
Externe inhuur	Kosten als % van totale loonsom + totale kosten inhuur externen	Eigen begroting	2019	Onder externe inhuur wordt verstaan: het uitvoeren van werkzaamheden in opdracht van een bij de organisatie in dienst zijnde opdrachtgever, door een private organisatie met winstoogmerk, door middel van het tegen betaling inzetten van personele capaciteit en deskundigheid, zonder dat daar een arbeidsovereenkomst of aanstelling tussen organisatie en de daarbij ingezette personen aan ten grondslag ligt.
Overhead	% van de totale lasten	Eigen begroting	2019	Overhead betreft alle kosten die samenhangen met de sturing en ondersteuning van de medewerkers in het primaire proces.